Міністерство освіти і науки України

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Савченко В.Г., Приходько В.В.,
Андрюшина Л.Л.

«Педагогіка вищої школи»

Навчальний посібник
для магістрів та аспірантів

Дніпро
2018 р.

Анотація:

Навчальний посібник призначений для закладів вищої освіти, специфіка яких пов'язана з фізичною культурою та спортом. Він може бути використаний студентами-магістрами, аспірантами інших навчальних закладів, слухачами факультетів підвищення кваліфікації, які вивчають «Педагогіку вищої школи». Цей посібник буде корисним також для всіх, кого цікавлять питання, пов'язані з педагогічною діяльністю. В рамках єдиного підходу до навчального посібника ввійшли матеріали, присвячені предмету «Педагогіка вищої школи», вихованню і освіті людини в контексті історії і сучасності.

Автори:

Савченко В.Г. – доктор педагогічних наук, професор, ректор Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Приходько В.В. – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри теорії і методики спортивної підготовки Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Андрюшина Л.Л. – кандидат біологічних наук, професор, зав. кафедри педагогіки і психології Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Рецензенти:

Палагута В.І. – доктор філософ. наук, зав. кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України

Лучанінова О.П. – доктор пед. наук, доцент кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки і психології ПДАФКіС, протокол № 10 від 10 січня 2018 р.

Затверджено на засіданні науково-методичної ради ПДАФКіС, протокол № 3 від 29 січня 2018 р.

© В.Г. Савченко, В.В. Приходько, Л.Л. Андрюшина, 2018

© Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

ЗМІСТ

Вступ…… 5

1. Система вищої освіти України…….. 8

1.1. Теорія і практика освіти…….. 8

1.2. Освітній світовий простір…….. 12

1.3. Освіта в сучасній Україні…… 15

1.4. Рівні та ступені вищої освіти…… 20

1.5. Вищі навчальні заклади…… 23

1.6. Доктор філософії – новий для України освітньо-науковий рівень вищої освіти……... 39

1.7. Система забезпечення якості освіти……. 41

1.8. Доступ до якісної освіти з особливими освітніми потребами... 42

2. Організація навчального процесу…… 44

2.1. Основні форми здобуття вищої освіти…… 44

2.2. Форми реалізації освітньо-професійних програм підготовки фахівців…….. 45

2.3. Індивідуальні завдання……. 47

2.4. Самостійна робота студента……. 48

2.5. Практична підготовка…… 49

2.6. Контрольні заходи……. 49

2.7. Навчальний час студента……. 51

2.8. Робочий час викладача……. 51

2.9. Навчальний план…… 52

2.10. Науково-методичне забезпечення навчального процесу……. 53

2.11. Навчальні книги……... 53

2.12. Інформаційні технології дистанційного навчання…… 56

3. Технологія навчання…… 59

3.1. Психологічні та соціологічні аспекти викладання…… 59

3.2. Технології реалізації програм дисциплін…… 62

3.3. Сутність і значення компетентнісного підходу в освіті…… 63

4. Основи дидактики вищої школи…….. 74

4.1. Поняття «дидактика вищої школи» як розділ педагогіки……. 74

4.2. Завдання дидактики вищої школи…… 75

4.3. Поняття про процес навчання…….. 77

4.4.Функції навчання…… 79

4.5. Поняття про методи навчання…….. 80

4.6. Вибір методів навчання……. 82

4.7. Класифікація методів навчання…… 83

4.8. Сучасні підходи до організації дидактичної взаємодії в навчальному процесі вищої школи……. 86

4.9. Особистісно-орієнтований підхід…… 87
4.10. Особистісно-діяльний підхід як основа взаємодії викладача та студентів в освітньому процесі……... 88
4.11. Змістовно-процесуальний підхід до організації взаємодії викладача і студентів у навчальній роботі…….. 89
4.12. Діалогічний підхід до організації дидактичної взаємодії викладача та студентів……. 90

5. Лекторська майстерність викладача вищої школи……... 92
5.1. Лекторська майстерність та її психологічна дія на аудиторію.. 92
5.2. Методичні аспекти викладання лекційного тексту…… 95
5.3. Прийоми ораторської майстерності педагога…….. 96
5.4. Педагогічна майстерність викладача закладу вищої освіти… 98
5.5. Джерела професійної культури викладача…….. 100
5.6. Складові педагогічної культури……... 101
5.7. Психологічна культура як обов'язкова складова особистості викладача вищої школи…… 102
5.8. Комунікативна культура викладача……. 105
5.9. Ораторська майстерність викладача…… 108

Самостійна робота . Теми для написання рефератів…… 113

Рекомендована література…….. 114

ВСТУП

Рушійною силою розвитку України є формування потужного освітнього потенціалу нації, досягнення найвищої якості підготовки фахівців у всіх галузях. Розв’язання цього завдання вимагає нової стратегії освіти, створення і розробку практично-орієнтованих аспектів розвитку педагогіки вищої школи. Вона також має забезпечити інтелектуальний і духовно-моральний розвиток особистості студента.

На цьому етапі розвитку цивілізації необхідно усвідомити і реалізувати вимоги до організації освітньо-виховного процесу на основі особистісно-орієнтованого підходу: визначення самоцінності особистості студента; створення умов, що сприяють саморозвитку, самонавчанню і самоосвіті студентів; створення умов для розвитку пізнавальних потреб; формування продуктивної самостійності пізнавальної діяльності студентів, їх активності та творчості; формування мотивації до безперервної освіти, забезпечення об’єктивного контролю і самоконтролю знань, а також умінь застосовувати знання в нестандартних і нових ситуаціях.

Подолання руйнівних тенденцій у духовності суспільства - це не тільки соціальна, а й педагогічна проблема. Її рішення з усією гостротою ставить задачу підготовки педагогічних кадрів для вищої школи.

Сьогодні необхідна нова кадрова політика, особливо в підготовці викладацьких кадрів. Соціально-культурна політика і в галузі реформування освіти, і в галузі підготовки викладацьких кадрів повинна бути орієнтована на зміст, цінності, традиції України і світової спільноти.

Якість підготовки фахівців залежить від рівня професіоналізму викладача, змісту, методики і технології навчання та освіти, отриманої ним у вищій школі, і подальшого його вдосконалення через центри педагогічної майстерності.

Мета написання цієї книги - розкрити основні положення педагогіки вищої школи про сутність навчання, дати студентам і викладачам вищої школи уявлення про ті завдання, які стояли в минулому і стоять сьогодні перед реформуванням вузівського процесу, з урахуванням змін, що відбуваються у суспільстві і його соціального замовлення; надати теоретичних знань про сутність, закономірності навчання, його методологічну і психологічну основи, протиріччя, які виступають рушійними силами навчання, про специфіку методики і технології організації навчальної роботи, заснованої на принципах дидактичної взаємодії, співпраці та співтворчості, функціях контролю, моніторингу та оцінки навчальних досягнень у вищій школі.

У змісті пропонованої роботи розкриваються особливості вузівського процесу навчання, його характер і функції в стимулюванні професійного зростання викладачів. У зв'язку із змінним соціальним замовленням суспільства обґрунтовуються нові підходи до організації навчання у ЗВО. Методика і технологія його розглядаються з урахуванням специфіки

педагогічної діяльності, можливостей і здібностей студентів. Основний акцент робиться не на змісті і формах навчальної роботи, а на їх можливостях у здійсненні особистісно-орієнтованого навчання, становленні індивідуальності, професійного вигляду майбутнього фахівця.

Мета посібника «Педагогіка вищої школи» полягає в обґрунтуванні, узагальненні і описі у достатній цілісності змісту тих основних положень, дотримання яких визначає трансформацію вищої освіти в Україні.

Зміст посібника дозволяє викладачам вишів здійснювати професійну діяльність відповідно до існуючих стандартів вищої освіти і супутніх настанов органів управління освітою, забезпечувати на практиці зближення вітчизняної вищої освіти з практикою провідних країн у постановці сучасної професійної освіти.

Викладачі вузів - основна соціально-фахова група суспільства, на яку покладені дві надзвичайно важливі та взаємозалежні задачі:

- збереження і збільшення культурної спадщини суспільства та цивілізації в цілому;
- соціалізація особистості на відповідальному етапі її формування, що пов'язаний з одержанням професійної підготовки та вимагає вищого рівня освіти.

Процес підготовки спеціалістів з вищою професійною освітою - багатоаспектна система, призначення якої:

- ***передача знань*** - навчальний процес у розмаїтості форм, методів, засобів і освітніх технологій;
- ***виробництво знань*** - наукові дослідження, їх впровадження, експертиза, формування освітніх програм, їх науково-методичне супроводження;
- ***поширення знань*** - розробка ефективних освітніх технологій: видання навчальних книг і монографій, виступи перед громадськістю, участь у навчально-методичних, наукових і культуро-освітніх заходах тощо.

Цими функціями визначаються три основні складові викладацької діяльності:

- ***науково-предметна;***
- ***психолого-педагогічна;***
- ***культуро-освітня.***

Викладач вузу - це особистість, яка за змістом професійної діяльності повинна мати сукупність універсальних якостей. Основні з них - здатності організатора, оратора, аналітика, психолога. Необхідно також володіти суворою логікою педагогічного процесу і виховання, літературною усною та письмовою мовою, бути компетентним фахівцем своєї галузі знань, ерудитом в інших галузях, «майстром на всі руки». Від викладача вимагаються не тільки визначені природні здатності, а й величезні розумові, фізичні, емоційно-вольові витрати.

Стосовно сфери освіти найкраще підходить визначення творчості як здатності інтегрувати елементи знань у нові, раніше невідомі комбінації. У

процесі науково-педагогічної діяльності викладач інтегрує нові знання, створює умови для інтенсивного формування знань у студентів.

Майбутнього творчого фахівця може підготувати лише ще більш творча особистість - це один з основних постулатів розвитку будь-якої системи освіти.

Робота викладачів триває «від темряви до темряви» і поєднується з науковими дослідженнями та іншими видами діяльності.

У реальному житті неважко помітити, що чим вище науково-педагогічний потенціал викладацького складу вузу, тим вищою є якість підготовки фахівців.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку освіти доводить, що якість підготовки фахівців залежить від ефективності реалізації викладачем всіх своїх багатоаспектних функцій, в першу чергу – організаційно-методичних і психолого-педагогічних, роль і значення яких неухильно зростає.

Науково-педагогічна діяльність пов’язана з використанням комплексу методів як для рішення поточних педагогічних задач, так і досягнення кінцевої мети – освіти та підготовки конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, який відповідає перспективним потребам суспільства.

Таким чином, різноманітність фахових функцій викладача вищої школи обумовлена вимогами, які суспільство ставить до випускників вузів, а тим самим і до науково-педагогічних кадрів.

Саме розкриттю основних положень організації освіти та професійної підготовки у практиці діяльності викладача вищої школи, який сам повинен мати не менш ніж другий освітній рівень магістра, і присвячений зміст посібника. Автори прагнули зробити навчальну книгу цілісною, завершеною. Адже вкрай небажано, щоб після прочитання книги, у читача виникало відчуття, що йому щось недодали, недоказали, відклали «на потім».

1. СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1.1. Теорія і практика освіти

Освіта - процес розвитку і саморозвитку людини, що залежить від оволодіння соціально вагомим досвідом людства і втілений у знаннях, уміннях, творчій діяльності та емоційно-ціннісному ставленні до світу.

Освіта є необхідною умовою збереження і розвитку матеріальної та духовної культури людства.

Зміст поняття «освіта» на основі аналізу людської культури (І. Я. Лернер) можна розглядати як сукупність:

- системи знань (про природу, суспільство, техніку, людину, космос), що розкриває картину світу;
- досвіду здійснення відомих для людини способів діяльності;
- досвіду творчої діяльності з розв'язання нових проблем, що забезпечує розвиток здатності в людини подальшого розвою культури, науки й суспільства;
- досвіду ціннісного ставлення до світу.

Знання, засвоєна інформація допомагають людині зорієнтуватися в навколишньому світі. Засвоєні способи діяльності, уміння забезпечують відтворення навколишнього світу. Досвід творчої діяльності припускає перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію, самостійний аналіз проблеми, можливість альтернативи її розв'язання, комбінування раніше засвоєних способів у новий тощо. Індивід, що не засвоїв досвіду творчої діяльності, не спроможний творчо перетворювати дійсність. Енциклопедична освіченість людини зовсім не гарантує творчого потенціалу.

Академік С. У. Гончаренко під освітою розуміє духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес формування людини.

Для реалізації цього процесу має існувати соціальний інститут, цілісна саморозвивальна система установ і закладів, діяльність яких залежить від соціально-економічного, політичного устрою суспільства.

Освіта з процесуального погляду є діяльністю студентів у спеціально організованому середовищі, яке спонукає їх до мотивованої пізнавальної активності, насиченої новим і складним навчальним матеріалом. Така система труднощів передбачає повідомлення студентам орієнтованої основи дій щодо їх подолання і вправи з перенесення способів виконання дії на нетипові ситуації.

Освітнє середовище — сфера життєдіяльності молодої людини (студента), яка постійно розширюється та містить багато опосередкованих культурою зв'язків із навколишнім світом. Освітнє середовище вчить здобувати знання власною діяльністю, на основі спостережень, з'ясовувати життєве значення об'єктів, що є предметом вивчення, озброює абеткою

логічного мислення, усвідомленого сприйняття речей і слів, вчить осягати принципи власних дій і керуватися ними у нових ситуаціях.

Це ознаки загальновідомого психолого-педагогічного характеру.

З позицій педагогічної психології діяльнісний підхід до навчального процесу полягає у виявленні особливостей пізнання надбань культури, накопичених людством, передавання студентові загальноісторичного досвіду, виробленого соціальною практикою: знань, навичок, здібностей, видів і засобів діяльності, а також психологічного розвитку студентів. Процес навчання відбувається у формі співдружності, спільної діяльності того, хто навчає, і студентів.

Науково-педагогічний працівник у процесі спілкування з використанням дидактичних засобів організовує пізнавальну діяльність студента адекватно до цілей навчання.

Людина нічого не робить без потреб і мотивів, без відповідності справи системі цінностей, тому стосовно незалежної складової змісту освіти виявляється досвід емоційно-ціннісного ставлення студента до того, що він пізнає чи перетворює. Ця складова визначає спрямованість дій тих, хто бере участь в освітньому процесі, відповідно до потреб і мотивів. Основні елементи освіти такі;

- цілі освіти;
- зміст освіти;
- засоби і способи здобування освіти;
- форми організації освітнього процесу;
- реальний освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини;
- суб'єкти й об'єкти освітнього процесу;
- освітнє середовище;
- результат освіти, тобто рівень освіченості людини. Функціонування будь-якої освітньої системи має мету.

Освітні цілі - свідомо визначені очікувані результати, яких прагне досягти суспільство, країна, держава за допомогою сформованої системи освіти сьогодні і в найближчому майбутньому. Освітні цілі соціально залежні від різних умов: особливостей суспільства, державної освітньої політики, рівня розвитку культури і всієї системи освіти та виховання в країні, системи головних цінностей.

Цілі освітньої системи - конкретний опис програми розвитку людини засобами освіти, опис системи знань, тих норм діяльності й відносин, які має опанувати той, хто навчається, після закінчення навчального закладу.

Неодноразово були спроби репрезентувати таку програму як модель закладу вищої освіти у вигляді професіограми фахівця конкретного навчального закладу. В сучасних умовах, вибираючи цілі, звісно, враховують соціальний запит держави й суспільства та мету окремої людини, яка бажає здобути освіту в певній освітній установі, її інтереси і схильності.

Уточнюють цілі вивчення конкретної навчальної дисципліни і визначають цілі освіти сучасної людини як такі й цілі конкретної освітньої установи з урахуванням специфіки дисципліни, обсягу годин навчального курсу, вікових та інших індивідуальних особливостей тих, хто навчається. Зазвичай, цілі засвідчують загальні стратегічні орієнтири й напрями діяльності педагогів і студентів.

Результати досягнення цілей називають освітотворчістю, рівні якої характеризують і індивіда, і суспільство. Вони виявляються і в особливостях свідомості, і в характері поведінки. Відстежуючи результати освіти, отримуємо необхідний для її удосконалення «зворотний зв'язок». Зіставлення цілей з результатами освіти сприяє відповіді на запитання: чи необхідні та достатні наявні форми, методи і зміст освіти з позиції затрачених зусиль?

Критерії освіченості — ясність і чіткість понять, якими оперує людина; визначеність і конкретність мислення; уміння бачити необхідність і знаходити її причини; усвідомлення зв'язків між предметами і явищами; здатність передбачити розвиток подій на основі ретельного аналізу наявних тенденцій, кількість і якість продуктів праці і, зрозуміло, соціалізованість.

В освітній установі зміст освіти - це зміст діяльності суб'єктів й об'єктів освітнього процесу (науково-педагогічного працівника, слухача), його конкретизують у навчальному плані освітньої установи. Зміст кожної дисципліни навчального плану конкретизують в освітніх програмах, кожну освітню програму висвітлено в підручниках і навчальних посібниках.

Зміст освіти у вищій школі, крім професійно орієнтованих знань, має забезпечувати (формувати) здоровий глузд — житейську, практичну мудрість; здатність передбачити наслідки вчинків, розрізняти види поведінки, істотне від випадкового чи неважливого; вибирати з можливих рішень те, яке дасть найбільш реальну користь.

Плідність освіти визначають ступенем реалізації цілей і освітнього стандарту, типом, якістю і рівнем освіти.

Наука, об'єктом якої є освіта, формується як самостійний напрям - *едукологія.*

Окрім освіти як цілеспрямованого й спеціально організованого процесу навчання й виховання в умовах конкретної освітньої системи, людина впродовж життя залучена до процесу самоосвіти.

Способи здобування освіти у світовій і українській практиці:

- успішне навчання в умовах конкретної освітньої системи в колективі студентів і завершення циклу навчання в межах навчального закладу успішним складанням випускних іспитів.
- індивідуальне навчання вдома самостійно чи за допомогою педагогів і складання іспитів та інших форм звітності державній екзаменаційній комісії при конкретному навчальному закладі (екстернат):
- дистанційне (від англ. - відстань) навчання за допомогою навчальних програм на комп'ютері;

- заочна форма навчання за допомогою листування, окремих консультацій у викладачів освітньої установи, звітних письмових контрольних робіт, які узагальнюють лекції всього курсу, заліків та іспитів.

Сучасна освіта розвивається в різних напрямах, для неї характерні такі ознаки: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікованість, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневість, фундаменталізація, інформатизація, індивідуалізація, безперервність.

Освічена *людина* - не лише та особа, яка має знання і вміння з основних сфер життєдіяльності, високий рівень розвинутих здібностей, а й людина, у якої сформований світогляд і моральні принципи, поняття і почуття мають шляхетну та піднесену спрямованість. Тобто освіченість передбачає також вихованість людини.

Однак поняття «освічена людина» - культурно-історичне, тому що в різні епохи й у різних цивілізаціях у нього вкладали різний зміст. У сучасних умовах інтенсивного процесу комунікації між усіма країнами й інтеграції світового освітнього простору формується єдине розуміння освіченої людини для всіх країн і континентів.

Вища освіта - рівень освіти, який особа здобуває у закладі вищої освіти в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Якість вищої освіти - сукупність властивостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти і особисті духовні та матеріальні потреби, і потреби суспільства.

Якість освіти визначають:

- ступенем відповідності цілей і результатів освіти на рівні конкретної системи освіти й на рівні окремої освітньої установи;
- відповідністю між різними параметрами в оцінці результату освіти конкретної людини (якістю знань, ступенем сформованості відповідних умінь і навичок, розвиненістю відповідних творчих та індивідуальних здібностей, властивостей особистості й ціннісних орієнтацій);
- ступенем відповідності теоретичних знань і вмінь їхньому практичному використанню в житті й професійній діяльності у розвитку потреби людини в постійному відновленні своїх знань і вмінь і безупинному вдосконалюванні їх.

Якість освіти залежить від багатьох чинників, насамперед від якостей педагогічної діяльності освітньої установи, у якій людина здобуває освіту, а також від її навчально-матеріальної бази й навчально-методичного, організаційно-управлінського, фінансово-економічного, технічного й кадрового забезпечення.

Якість вищої освіти залежить, окрім перерахованого, від ще одного важливого чинника - наукової школи, через яку пройшов студент у роки навчання у закладі вищої освіти.

Оскільки змістово цілі конкретизовано в освітньому стандарті, то на практиці в межах конкретної системи освіти (України, Німеччини тощо) чи освітньої системи (дитячий садок, школа, заклад вищої освіти) якість освіти визначають ступенем засвоєння освітнього стандарту; у школі - шкільного освітнього стандарту, у ЗВО - освітнього стандарту відповідно до профілю й обраної спеціальності.

1.2. Освітній світовий простір

Світ сьогодні об'єднаний турботою про виховання громадянина всієї планети. Інтенсивно розвивається міжнародний освітній простір, тому світове співтовариство прагне до створення глобальної стратегії освіти людини незалежно від місця її проживання й освітнього рівня. Усі країни об'єднує розуміння, що сучасна освіта має стати міжнародною; шкільна й університетська освіти набувають рис полікультурної освіти, яка розвиває здатність оцінювати явища з позиції іншої людини, різних культур, іншої соціально-економічної формації, створює полікультурне середовище.

Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня, що значно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому варто говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, що формується і є в кожній освітній системі в якому наявні глобальні тенденції й збережено різноманітність.

У світі виокремлюють *типи регіонів* за ознакою взаємного зближення і взаємодії освітніх систем (О. П. Ліферов).

Перший тип становлять регіони, *що є генераторами* інтеграційних процесів. Найяскравішим прикладом такого регіону може слугувати Західна Європа. Ідея єдності стала стержнем усіх освітніх реформ 1990-х рр. у західноєвропейських країнах.

До **першого** типу регіонів можна також зарахувати США і Канаду, але їхні інтеграційні зусилля у сфері освіти реалізуються в іншій ситуації.

У світі формується новий Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) - генератор інтеграційних процесів. До нього входять такі країни: Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур і Гонконг, а також Малайзія, Таїланд, Філіппіни й Індонезія. Для всіх цих країн характерна стратегія підвищених вимог до якості навчання й підготовки кадрів.

До **другого** типу належать *регіони, що позитивно* реагують на інтеграційні процеси. Насамперед це країни Латинської Америки. І в процесі історії, і нині Латинська Америка виявляється в зоні дії інтеграційних імпульсів з боку США і Західної Європи.

До **третього** типу належать *регіони, які є інертними* щодо інтеграції освітніх процесів. До цієї групи входить значна частина країн Африки від Сахари до півдня (крім ПАР), низка держав Південної й Південно-Східної Азії, невеликі острівні держави басейнів Тихого й Атлантичного океанів.

До кінця XX ст. виокремилися регіони, у яких через деякі економічні, політичні, соціальні причини порушено послідовність освітніх та інтеграційних процесів. До таких регіонів належать арабські країни, Східна Європа і країни колишнього СРСР.

Для світового освітнього простору характерні дуже важливі тенденції, що особливо яскраво виявляються на початку XXI ст.

Перша тенденція - повсюдна орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до загальнодоступної високоякісної освіти.

Друга тенденція полягає в поглибленні міждержавної співпраці в галузі освіти. Активність розвитку цього процесу залежить від потенціалу національної системи освіти й від рівних умов партнерства держав та окремих учасників.

Третя тенденція припускає істотне збільшення у світовій освіті гуманітарної складової загалом, а також завдяки введенню нових наукових і навчальних дисциплін, орієнтованих на людину: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки тощо.

Ще однією важливою тенденцією в розвитку світової освіти є значне поширення нововведень за умов збереження сформованих національних традицій та національної ідентичності країн і регіонів. Тому простір стає полікультурним і орієнтованим на розвиток людини й цивілізації загалом, більш відкритим до формування міжнародного освітнього середовища, наднаціональним за характером знань і долучення людини до світових цінностей.

Окрім названих тенденцій, у світовій освіті набуває сили «ринковий» і «діловий» підхід; прагнення до демократичної системи освіти, тобто доступність освіти всьому населенню країни і наступність її рівнів, надання автономності й самостійності навчальним закладам; забезпечення права на освіту всім охочим (можливість і рівні шанси для кожної людини здобути освіту в навчальному закладі будь-якого типу, незалежно від національної й расової належності); підвищений інтерес до обдарованих дітей і молоді, до особливостей розкриття й розвитку їхніх здібностей у процесі освіти; пошук додаткових ресурсів для освіти дітей із відхиленнями в розвитку, дітей-інвалідів.

ЮНЕСКО здійснює організаційне регулювання процесу розвитку світового освітнього простору. Ця організація розробляє для всіх країн міжнародно-правові акти і глобального, і регіонального характеру.

Активно сприяючи розвиткові інтеграційних процесів у сфері освіти, нормотворча діяльність ЮНЕСКО орієнтована на:

- створення умов для розширення співпраці народів у сфері освіти, науки й культури;

- забезпечення загальної поваги до законності й прав людини;
- залучення більшої кількості країн до процесу підготовки правових основ для міжнародної інтеграції у сфері освіти;
- дослідження стану освіти у світі, зокрема в регіонах і країнах;
- прогнозування найефективніших шляхів розвитку й інтеграції;
- пропаганду прийнятих конвенцій і рекомендацій;
- збирання й систематизацію звітів держав про стан освіти щороку.

У світі сформувалося кілька освітніх моделей.

Американська модель: молодша середня школа - середня школа - старша середня школа - коледж дворічний - коледж чотирирічний у структурі університету, далі магістратура, аспірантура.

Французька модель: єдиний коледж - технологічний, професійний і загальноосвітній ліцей-університет, магістратура, аспірантура.

Німецька модель: загальна школа - реальне училище, гімназія, основна школа-інститут, університет, аспірантура.

Англійська модель: об'єднана школа - граматична і сучасна коледж-школа - університет, магістратура, аспірантура. *Українська модель:* загальноосвітня школа - повна середня школа - ліцей, коледж - інститут, академія, університет - аспірантура - докторантура.

У процесі освіти людина освоює матеріальні й духовні культурні цінності. Як відомо, мова є способом пізнання навколишнього світу і засобом комунікації. Одночасно вона є також оберегом, показником духовної культури, яку передають від покоління до покоління. Не випадково рівень культури епохи (і окремої людини) визначають за ставленням до мови. Тому одна з місій освіти в тому, щоб сформувати в молодого покоління відповідальне ставлення до рідної мови, до збереження і збагачення історичних, наукових і культурних цінностей.

Культура й освіта залишаються в центрі уваги всього світового співтовариства. Вони є провідними чинниками суспільного прогресу й розвитку цивілізації.

Взаємодію культури й освіти можна розглядати в різних аспектах:

- на рівні соціуму, в історичному контексті;
- на рівні конкретних соціальних інститутів чи сфери середовища розвитку людини;
- на рівні навчальних дисциплін.

Освіту людини й освітню систему розглядають лише в конкретному соціокультурному контексті, у зв'язку з багатогранністю їхніх відносин.

Освіта виконує соціокультурні функції:

- соціалізації особистості та спадкоємності поколінь;
- спілкування й долучений до світових цінностей, досягнень науки і техніки;
- розвитку й становлення людини як особистості, суб'єкта й індивідуальності;

- формування духовності людини та її світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів.

З позиції практики важливо знати специфіку всієї системи освіти на рівні країни, конкретного регіону й окремої освітньої установи. Ця специфіка виявляється в моделях освіти, в освітніх цілях, змісті освіти, формах, видах і якості здобування освіти.

Упродовж XX - початку XXT ст. у світовій практиці тривають інтенсивні експерименти з пошуку нових шляхів розвитку школи і ЗВО. Як наслідок, є величезне розмаїття типів шкіл. У системі вищої освіти формується багаторівнева система, до якої входять навчальні заклади вищої професійної й післядипломної освіти. У світі відомі різні моделі освіти. Пошук нових моделей триває, і цей процес безперервний. Ефективність певної моделі освіти підтверджує практика.

1.3. Освіта в сучасній Україні

У сучасній Україні система освіти безперервно розвивається, і для неї характерне постійне відновлення й саморозвиток. Особливо могутній інноваційний процес охопив українську систему освіти в 1980 – 1990-ті рр. Замість колишньої єдиної й однакової школи з'явилися гімназії, ліцеї", коледжі, школи різних профілів і напрямів. Відкрито міжнародні школи й університети, приватні школи і вищі навчальні заклади. Замість інститутів і спеціалізованих вищих училищ (військових, цивільної авіації, мистецтва) основні вищі навчальні заклади тепер здебільшого університети й академії.

Середня освіта в Україні впродовж різних історичних епох і в XX ст. зокрема не мала постійного терміну і коливалася від 9-річної (1940 - 1950). 10-річної (1950 - 1967, 1970 -1991), 11-річної до 12-річної. За кордоном також змінюються терміни здобування повної середньої освіти (2017), і в різних країнах вони неоднакові. Середня освіта є обов'язковою для того, щоб продовжити здобувати освіту у закладах вищої освіти.

Початковий рівень вищої освіти в Україні, як і в багатьох інших країнах, можна здобути у спеціалізованому коледжі. Повну вищу освіту людина здобуває тільки після успішного закінчення закладу вищої освіти. За законом «Про вищу освіту» (2017) до закладів вищої освіти в Україні зараховують інститут, академію й університет.

Для реформування системи вищої освіти в Україні характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. На цьому шляху спостерігаємо кілька тенденцій.

Перша пов'язана з розвитком багаторівневої системи в багатьох університетах України. Переваги цієї системи в тому, що багаторівнева система організації вищої освіти забезпечує ширшу мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності. Вона формує здатність у

випускника освоювати на базі отриманої університетської освіти нові спеціальності.

Друга тенденція - значне збагачення закладів вищої освіти сучасними інформаційними технологіями, широке підключення до мережі «Інтернет» та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів.

Третя тенденція - університизація вищої освіти в Україні й процес інтеграції всіх закладів вищої освіти з провідними у країні й у світі університетами, що зумовлює появу університетських комплексів.

Четверта тенденція полягає в переведенні вищої школи України на самофінансування.

П'ята тенденція - відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів. Тому спостерігаємо перехід українських ЗВО в режим дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління.

Освіта - це наука і мистецтво озброїти людей різного віку знаннями про труднощі і проблеми, з якими їм, імовірно, доведеться зіткнутися, та засобами подолання труднощів і розв'язання проблем. Вищого рівня професійної освіти — творчої майстерності — неможливо досягти без загальної гуманітарної освіти і без інноваційних підходів до розв'язання будь-яких проблем (соціально-економічних, виробничо-технологічних, економічних та ін.). Орієнтація на ці стратегічні напрями прийнятна, але консерватизм, властивий вищій школі, перешкоджає рухові вперед.

Головна мета інноваційної освіти — збереження і розвиток творчого потенціалу людини. Проте сьогодні недостатньо творчості та проектування. Освіту потрібно сприйняти як загальнолюдську цінність. Для цього насамперед необхідно зробити так, щоб вона розвивала гармонійне мислення, побудоване на поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також терпимості до інакомислення.

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення й уміти долати конфлікти й суперечності. А для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції і жодну теорію не можна вважати універсальною і вічною.

Отже, *головний принцип* інноваційної освіти полягає в тому, що вона скерована на формування світогляду, основаного на багатокритерійності рішень, терпимості до інакомислення й відповідальності за свої дії.

Принцип розвитку — розвиток міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнених понять — передбачає таку організацію інформаційного простору знань, яка дозволила б науці уникнути роздроблення й вузької спеціалізації.

І ще один принцип — *принцип поліхроматичності мислення,* або «бінокулярності інтелектуальної діяльності». Цільове призначення цього принципу подібне до призначення бінокулярного зору.

Аналіз процесів реформування освітніх систем у розвинених країнах засвідчує, що всі вони зумовлені необхідністю формулювати нову парадигму освіти. У зв'язку *з* інтеграційними процесами, створенням світового освітнього простору така парадигма у своїй основі має бути актуальною і в загальних рисах спільною для всього світу.

У межах ЮНЕСКО 1992 р. створено Міжнародну комісію з освіти XXI ст. на чолі з Жаком Делором і Всесвітню комісію з культури і розвитку на чолі з Пересом де Куельяром. Цим комісіям доручили підготувати й опублікувати доповіді, які мали допомогти країнам у розробленні розрахованої на XXI ст. політики в галузях науки, освіти та культури. Це пов'язано з тим, що розв'язати сучасні загальнолюдські проблеми самотужки не спроможна жодна країна, хоч би яку потужну економіку вона мала. Щоб виконати такі завдання, потрібно поєднати економічні, інтелектуальні й духовні можливості усього світового товариства.

Реалізація цих підходів вимагає розроблення нової освітньої *парадигми,* спрямованої насамперед на розвиток духовності та творчої сутності людини. Головним завданням освітньої практики є не лише вивчення законів природи й суспільства, а й діяльнісне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу, гармонізації відносин у системі, «людина — природа — суспільство».

Термін *«парадигма»* (від грец. — приклад, взірець) означає теорію або модель порушення проблеми, яку певне наукове співтовариство прийняло за зразок розв'язання дослідницьких завдань. Принципи загальноприйнятої парадигми — методологічна основа єдності певного наукового товариства (школи, напряму), що значно полегшує їхню професійну комунікацію.

У праці С. Подмазіна «Особистісно орієнтована освіта» поняття «парадигма» тлумачать так: «Парадигма являє собою модель, що використовується для розв'язання не лише дослідницьких, а й практичних завдань у певній галузі діяльності. Потреба в новій парадигмі виникає у зв'язку з переходом до нових типів мислення і нових способів перетворення дійсності».

Нова парадигма як пріоритетне завдання освіти (загальної, середньої та вищої) передбачає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку.

Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання:

- гармонізувати стосунки людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;
- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення
- мислення, творчість через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання;
- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище;

- враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища,
- навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;
- зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності.

Нова освітня парадигма передбачає стосовно вищої освіти також набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості. У цьому її головна відмінність від старої парадигми, що загалом була спрямована на навчання (її гаслами були: знання, вміння, навички і виховання).

Пошук шляхів запровадження нової парадигми і відповідних нових моделей освіти не обмежують збільшенням обсягів змісту навчальних дисциплін або термінів навчання. Йдеться про досягнення принципово інших цілей освіти, які ніколи раніше не формулювали і які полягають у досягненні нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості та суспільства загалом.

Мета державної політики в галузі освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, які будуть ефективно працювати і навчатися впродовж життя, зберігати й примножувати цінності національної культури і громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати незалежну, демократичну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти:

- її особистісна орієнтація;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей для здобування освіти;
- постійне підвищення якості, оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання впродовж життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і освітніх гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання й виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичне забезпечення;
- інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір.

У Національній доктрині розкрито обов'язок держави щодо забезпечення основних напрямів діяльності освітніх установ, наголошено на національному характері освіти і виховання, рівних можливостях для здобуття якісної освіти, накреслено шляхи забезпечення безперервності освіти, навчання впродовж життя, підкреслено необхідність застосування інформаційних технологій в освіті. Чітко сформульовано вимоги до сучасного управління освітою, до економіки освіти, вказано на необхідність поєднання освіти і науки, підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, які були б спроможні забезпечувати соціальні гарантії учасникам навчального процесу. У доктрині визначено стратегічні завдання освітньої галузі у сфері міжнародної співпраці.

В останньому розділі Національної доктрини прогнозують очікувані результати: «Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, в структурі політичних відносин, побуті й культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі».

На основі цих засад розроблено підвалини концепції вищої освіти:

- відповідність суспільним потребам, що змінюються;
- перехід від жорстких, уніфікованих схем до багатоманітності форм власності, джерел фінансування навчання та наукових досліджень, організаційних структур;
- багатоваріативність навчально-методичної роботи: самостійне визначення вищими навчальними закладами форм і методів навчального процесу, впровадження прогресивних педагогічних технологій та різних форм контролю знань студентів, використання пришвидшеного навчання за індивідуальними навчальними планами;
- демократизація управління вищою освітою: розширення прав і повноважень вищих навчальних закладів, удосконалення їх структури, розроблення правил та проведення прийому студентів, вирішення кадрових питань, організація виробничої та комерційної діяльності, міжнародна співпраця;
- єдність системи вищої освіти: поєднання демократизації управління з єдиними державними вимогами, із впровадженням єдиних освітніх стандартів з єдиними критеріями оцінки діяльності закладів вищої освіти та визначення їхнього статусу;

- інтеграція освіти й науки, активізація наукових підрозділів, співпраця з НАН України та галузевими академіями наук;
- удосконалення формування контингенту студентів. Пошук, підтримання та стимулювання розвитку обдарованих дітей, підлітків, юнацтва, диференційоване навчання обдарованих студентів;
- формування механізму розподілу та соціального захисту випускників, розроблення відповідної нормативної бази, зокрема відповідальності сторін за невиконання своїх обов'язків;
- посилення виховної роботи, розроблення концепції виховання студентської молоді; суворе дотримання закону про світський характер державної освіти;
- подальша інтеграція української вищої школи та науки до європейського та світового освітнього і наукового простору, співпраця з міжнародними, регіональними та національними фондами, налагодження взаємовигідних зв'язків із закордонними партнерами, заохочення закордонних інвесторів до участі в розвитку вищої освіти та науки в Україні.

Зазначені концептуальні положення документально відображено в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Законі України «Про вищу освіту», нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

1.4. Рівні та ступені вищої освіти

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п’ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов’язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь,

навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти доктор філософії (PHd) відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти (доктор наук) відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей із розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному з рівнів вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії (PHd);
- доктор наук.

Молодший бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладам вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається закладом вищої освіти.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь

магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Доктор філософії - це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з закладом вищої освіти. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у закладі вищої освіти.

Доктор наук - це другий науковий ступінь, що здобувається в Україні особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

1.5. Заклади вищої освіти

Основні завдання. Основними завданнями ЗВО є:

- провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- для університетів, академій, інститутів - провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;
- участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;
- формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та само організовуватися в сучасних умовах;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;
- збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;
- поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;
- налагодження міжнародних зв’язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

Правовий статус. Заклад вищої освіти утворюється у формі державної, комунальної, приватної установи і працює на засадах неприбутковості.

Юридична особа (крім наукової установи) набуває статусу закладу вищої освіти з моменту отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Заклад вищої освіти може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності закладу вищої освіти та/або забезпечують виконання його статутних завдань.

Заклади вищої освіти державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності.

Заклади вищої освіти можуть провадити освітню діяльність спільно з іноземними навчальними закладами за узгодженими освітніми програмами.

Заклади вищої освіти можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму. Всі учасники комплексу, консорціуму зберігають статус юридичної особи і фінансову самостійність.

Заклад вищої освіти діє на підставі власного статуту.

Типи закладів вищої освіти. В Україні діють вищі навчальні заклади таких типів:

- університет - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;
- академія, інститут - галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов’язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;
- коледж - галузевий заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов’язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Відомості про коледж, який є структурним підрозділом університету, академії чи інституту, включаються до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Національний заклад вищої освіти. Університету, академії, інституту незалежно від форми власності відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

Надання закладі вищої освіти статусу національного здійснюється за пропозицією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що подається в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності національного

закладу вищої освіти визначеним критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Національний заклад вищої освіти має право:

- отримувати відповідно до законодавства на пріоритетних засадах передбачені державним бюджетом кошти для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, виконання наукових програм, проектів державного значення в обсязі не менш як 10 відсотків коштів державного бюджету, що виділяються на його утримання;
- визначати норми часу навчальної та іншої роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- здійснювати перерозподіл:

- нормативів чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного працівника за спеціальностями однієї галузі знань з урахуванням результатів наукової діяльності працівників;
- державного замовлення між спеціальностями в межах галузі знань в обсязі не більш як 5 відсотків загального обсягу державного замовлення національного закладу вищої освіти з обов'язковим інформуванням центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить вищий навчальний заклад;
- ліцензованого обсягу прийому за спеціальностями у межах відповідної галузі знань;

- здійснювати підготовку фахівців з вищою освітою за власними експериментальними освітніми програмами та навчальними планами;
- отримувати на пріоритетних засадах фінансування для придбання наукового і навчального обладнання, комп'ютерних програм тощо за рахунок державного бюджету;
- використовувати у своєму найменуванні слово «національний»;
- створювати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів.

Особливості управління національним закладом вищої освіти, що сприяють розвитку і підвищенню якості його освітньої діяльності та конкурентоспроможності, залученню додаткових фінансових ресурсів, можуть визначатися його статутом.

Дослідницький університет. Національному закладі вищої освіти, що забезпечує проривний розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, може надаватися статус дослідницького університету.

Статус дослідницького університету надається Кабінетом Міністрів України на конкурсних засадах закладу вищої освіти строком на сім років

відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України Положення про дослідницький університет та критеріїв, що включають показники, приведені до кількості науково-педагогічних і наукових працівників закладу вищої освіти.

Надання закладу вищої освіти статусу дослідницького здійснюється за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у разі відповідності критеріям, встановленим Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності дослідницького закладу вищої освіти визначеним критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Критерії, за якими надається статус дослідницького університету, базуються на таких засадах:

- розгалужена інфраструктура та матеріально-технічна база, що забезпечують провадження науково-освітньої діяльності на світовому рівні, зокрема визнані наукові школи, центри, лабораторії тощо;
- міждисциплінарність освіти і науки, потужна фундаментальна складова наукових досліджень, якість яких підтверджена, зокрема, публікаціями у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях;
- забезпечення високоякісної фахової підготовки докторів наук та здатність впроваджувати і комерціалізувати наукові результати, якість системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів у закладі вищої освіти;
- рівень інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, зокрема кількість міжнародних проектів, створених об’єктів права інтелектуальної власності, спільних з підприємствами та іноземними вищими навчальними закладами наукових проектів, грантів тощо;
- місце в національному, галузевих та/або міжнародних рейтингах закладів вищої освіти;
- кількість публікацій за показниками визнаних міжнародних наукометричних баз та у міжнародних реферованих виданнях.

Дослідницький університет має право:

- використовувати у своєму найменуванні слово «дослідницький»;
- отримувати базове фінансування за окремою бюджетною програмою Державного бюджету України на провадження наукової діяльності обсягом не менш як 25 відсотків коштів, що передбачаються на його утримання, для проведення наукових досліджень, підтримки та розвитку їх матеріально-технічної бази;
- на конкурсних засадах формувати тематику фундаментальних та прикладних наукових досліджень, науково-технічних розробок і самостійно затверджувати річний тематичний план;
- формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах

поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів;

- приймати остаточне рішення щодо присвоєння вчених звань;
- самостійно утворювати разові спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за участю не менше п'яти осіб з відповідним ступенем, двоє з яких працюють в іншому закладі вищої освіти (науковій установі);
- встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника;
- самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень;
- у межах визначених в установленому порядку коштів загального фонду на оплату праці та в межах наявних у закладі вищої освіти власних надходжень самостійно формувати і затверджувати штатний розпис науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших працівників, у тому числі визначати штатні нормативи, найменування та чисельність посад працівників відповідно до структури закладу вищої освіти;
- здійснювати інші права, передбачені законодавством.

Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти. Діяльність закладу вищої освіти провадиться на принципах:

- автономії та самоврядування;
- розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів;
- поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
- незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

Заклади вищої освіти мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право:

- розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності;
- самостійно визначати форми навчання та форми організації освітнього процесу;
- обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти;
- приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;
- формувати та затверджувати власний штатний розпис;
- приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника;

- запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;
- надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;
- самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін;
- присуджувати ступені вищої освіти здобувачам вищої освіти, які відповідно до законодавства успішно пройшли процедуру атестації після завершення навчання на відповідному рівні вищої освіти;
- приймати остаточне рішення щодо присудження наукових ступенів акредитованими спеціалізованими вченими радами;
- утворювати загальноосвітні навчальні заклади за погодженням з органами місцевого самоврядування;
- утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати свої структурні підрозділи;
- провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;
- провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;
- розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях;
- брати участь у роботі міжнародних організацій;
- запроваджувати власну символіку та атрибутику;
- встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення учасників освітнього процесу;
- звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами;
- провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти;
- розпоряджатися власними надходженнями (для закладів вищої освіти державної і комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;
- відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;
- здійснювати інші права, що не суперечать законодавству.

Заклади вищої освіти зобов’язані:

- вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших

працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

- мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;
- створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами (інклюзивна вища освіта);
- оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань.

Структура закладу вищої освіти. Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи.

Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти у порядку, визначеному Законом «Про вищу освіту» і статутом закладу вищої освіти.

Основними структурними підрозділами закладу вищої освіти є факультети, кафедри, бібліотека.

Факультет - це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освітиу сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів - закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

Кафедра - це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Заклад вищої освіти зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку, бібліотечний фонд якої має відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності.

Університет, академія, інститут можуть мати у своєму складі військовий навчальний підрозділ (навчальний підрозділ із специфічними умовами навчання - військовий інститут, коледж, факультет, кафедра військової підготовки або відділення військової підготовки), який проводить за певними ступенями вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах сержантського, старшинського, офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб відповідно Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України,

Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Військовий інститут, як підрозділ закладу вищої освіти, може мати у своєму складі факультети та військовий коледж.

Управління закладом вищої освіти. Безпосереднє управління діяльністю закладу вищої освіти здійснює його керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо). Його права, обов'язки та відповідальність визначаються законодавством і статутом закладу вищої освіти.

Керівництво факультетом здійснює декан (начальник), керівництво навчально-науковим інститутом - директор (начальник), які не можуть перебувати на цих посадах більш як два строки.

Керівник факультету (навчально-наукового інституту) повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю факультету (навчально-наукового інституту).

Декан (начальник) факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту можуть делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам. Повноваження керівника факультету (навчально-наукового інституту) визначаються положенням про факультет (навчально-науковий інститут), яке затверджується вченою радою закладу вищої освіти.

Декан (начальник) факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту видають розпорядження щодо діяльності відповідного факультету (навчально-наукового інституту), які є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу факультету (навчально-наукового інституту) і можуть бути скасовані керівником закладу вищої освіти, якщо вони суперечать законодавству, статуту закладу вищої освіти чи завдають шкоди інтересам закладу вищої освіти.

Керівництво військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти та факультетом (відділенням) вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) здійснює начальник, який призначається на посаду за конкурсом. Порядок проведення конкурсу визначається нормативно-правовими актами державного органу, до сфери управління якого належить вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання), військовий навчальний підрозділ закладу вищої освіти, за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач (начальник) кафедри, який не може перебувати на посаді більш як два строки.

Керівник кафедри повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю кафедри. Керівник кафедри обирається за конкурсом таємним голосуванням вченою радою закладу вищої освіти строком на п'ять років з урахуванням пропозицій трудового колективу

факультету (навчально-наукового інституту) та кафедри. Керівник закладу вищої освіти укладає з керівником кафедри контракт.

Керівник кафедри забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю викладачів.

Вчена рада. Вчена рада є колегіальним органом управління закладу вищої освіти, який утворюється строком на п’ять років, склад якого затверджується наказом керівника закладу вищої освіти протягом п’яти робочих днів із дня закінчення повноважень попереднього складу вченої ради.

Вчена рада закладу вищої освіти:

- визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти;
- розробляє і подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування проект статуту закладу вищої освіти, а також рішення про внесення змін і доповнень до нього;
- ухвалює фінансовий план і річний фінансовий звіт закладу вищої освіти;
- визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- ухвалює рішення про розміщення власних надходжень у територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або в банківських установах;
- ухвалює за поданням керівника закладу вищої освіти рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів;
- обирає за конкурсом таємним голосуванням на посади завідувачів (начальників) кафедр, професорів і доцентів, директора бібліотеки, керівників філій;
- затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності;
- ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу, визначає строки навчання на відповідних рівнях;
- затверджує зразок та порядок виготовлення власного документа про вищу освіту, положення про процедуру і підстави для його видачі випускникам, а також зразки, порядок виготовлення, процедуру і підстави для видачі випускникам спільних і подвійних дипломів;
- ухвалює основні напрями проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності;
- оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів;
- присвоює вчені звання професора, доцента та старшого дослідника і подає відповідні рішення на затвердження до атестаційної колегії центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

- приймає остаточні рішення про визнання іноземних документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання під час прийняття на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників, а також під час зарахування вступників на навчання;
- має право вносити подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти, контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти;
- розглядає інші питання діяльності закладу вищої освіти відповідно до його статуту.

Вчену раду закладу вищої освіти очолює її голова, який обирається таємним голосуванням з числа членів вченої ради закладу вищої освіти, які мають науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання, на строк діяльності вченої ради. До складу вченої ради закладу вищої освіти входять за посадами керівник закладу вищої освіти, заступники керівника, керівники факультетів (навчально-наукових інститутів), учений секретар, директор бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування та виборних органів первинних профспілкових організацій працівників закладу вищої освіти, а також виборні представники, які представляють наукових, науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів (начальників) кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників закладу вищої освіти і які працюють у ньому на постійній основі, виборні представники аспірантів, докторантів, слухачів, асистентів-стажистів, інтернів, лікарів-резидентів, клінічних ординаторів, керівники виборних органів первинних профспілкових організацій студентів та аспірантів, керівники органів студентського самоврядування закладу вищої освіти відповідно до квот, визначених статутом закладу вищої освіти.

Вибори до складу вченої ради починаються за 30 календарних днів до закінчення повноважень попереднього складу вченої ради.

За рішенням вченої ради до її складу можуть входити також представники організацій роботодавців. При цьому не менш як 75 відсотків складу вченої ради повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти і не менш як 10 відсотків - виборні представники з числа студентів (курсантів).

Виборні представники з числа працівників закладу вищої освіти обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти за поданням структурних підрозділів, у яких вони працюють, а виборні представники з числа студентів (курсантів) обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

Рішення вченої ради закладу вищої освіти вводяться в дію рішеннями (наказами) керівника закладу вищої освіти.

У закладі вищої освіти можуть бути утворені вчені ради структурних підрозділів, повноваження яких визначаються вченою радою закладу вищої

освіти відповідно до статуту закладу вищої освіти. Вчена рада закладу вищої освіти може делегувати частину своїх повноважень вченим радам структурних підрозділів. Склад відповідних вчених рад формується на засадах, визначених частинами третьою і четвертою цієї статті.

Наглядова рада. У закладі вищої освіти утворюється наглядова рада для здійснення нагляду за управлінням майном закладу вищої освіти, додержанням мети його створення.

Наглядова рада закладу вищої освіти сприяє розв'язанню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу вищої освіти з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності закладу вищої освіти, здійснює громадський контроль за його діяльністю тощо.

Члени наглядової ради мають право брати участь у роботі вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти з правом дорадчого голосу.

Наглядова рада має право вносити вищому колегіальному органу громадського самоврядування закладу вищої освіти подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти та контрактом.

Порядок формування наглядової ради, строк її повноважень, компетенція і порядок діяльності визначаються статутом закладу вищої освіти. До складу наглядової ради не можуть входити працівники закладу вищої освіти.

Робочі та дорадчі органи. Для вирішення поточних питань діяльності закладу вищої освіти утворюються робочі органи - ректорат, деканати, приймальна комісія, адміністративна рада тощо.

З метою вироблення стратегії та напрямів провадження освітньої та/або наукової діяльності закладу вищої освіти керівник закладу вищої освіти має право утворювати на громадських засадах дорадчі (дорадчо-консультативні) органи (раду роботодавців, раду інвесторів, раду бізнесу, студентську, наукову раду тощо), якщо інше не передбачено статутом закладу вищої освіти.

Положення про робочі та дорадчі органи затверджуються вченою радою закладу вищої освіти відповідно до статуту закладу вищої освіти.

Органи громадського самоврядування. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа студентів (курсантів).

Порядок скликання і прийняття рішень вищого колегіального органу громадського самоврядування визначається статутом закладу вищої освіти.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії учасників освітнього процесу закладу вищої освіти. При цьому не менш як 75 відсотків складу делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники закладу вищої освіти, які працюють у цьому закладі на постійній основі, і не менш як 15 відсотків - виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше одного разу на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

- погоджує за поданням вченої ради закладу вищої освіти статут закладу вищої освіти чи зміни (доповнення) до нього;
- заслуховує щороку звіт керівника закладу вищої освіти та оцінює його діяльність;
- обирає комісію з трудових спорів відповідно до законодавства про працю;
- розглядає за обґрунтованим поданням наглядової або вченої ради закладу вищої освіти питання про дострокове припинення повноважень керівника закладу вищої освіти;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти і колективний договір;
- розглядає інші питання діяльності закладу вищої освіти.

Органом громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) є збори (конференція) трудового колективу навчально-наукового інституту (факультету), включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у закладі вищої освіти.

Порядок скликання органу громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) та його діяльності визначається статутом закладу вищої освіти.

У органі громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) повинні бути представлені всі категорії працівників навчально-наукового інституту (факультету) та виборні представники з числа осіб, які навчаються у навчально-науковому інституті (на факультеті). При цьому не менш як 75 відсотків складу делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові та науково-педагогічні працівники навчально-наукового інституту (факультету) і не менш як 15 відсотків - виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

Збори (конференція) учасників освітнього процесу навчально-наукового інституту (факультету) скликаються не рідше одного разу на рік.

Орган громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету):

- оцінює діяльність керівника навчально-наукового інституту (факультету);
- затверджує річний звіт про діяльність навчально-наукового інституту (факультету);
- подає керівнику закладу вищої освіти пропозиції щодо відкликання з посади керівника навчально-наукового інституту (факультету) з підстав, передбачених законодавством України, статутом закладу вищої освіти, укладеним з ним контрактом;
- обирає виборних представників до вченої ради навчально-наукового інституту (факультету);
- обирає делегатів до вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти.

Студентське самоврядування. У закладах вищої освіти та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування - це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти.

Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного закладу вищої освіти. Усі студенти (курсанти), які навчаються у закладі вищої освіти, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

Органи студентського самоврядування діють на принципах:
- добровільності, колегіальності, відкритості;
- виборності та звітності органів студентського самоврядування;
- рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні;
- незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, закладу вищої освіти. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки закладу вищої освіти студентське самоврядування може здійснюватися на рівні

курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів закладу вищої освіти.

Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).

Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи студентського самоврядування обираються строком на один рік. Студенти (курсанти), обрані до складу органів студентського самоврядування, можуть бути усунені зі своїх посад за результатами загального таємного голосування студентів. Для ініціювання такого голосування потрібно зібрати підписи не менш як 10 відсотків студентів (курсантів) закладу вищої освіти.

Керівник студентського самоврядування та його заступники можуть перебувати на посаді не більш як два строки.

З припиненням особою навчання у закладі вищої освіти припиняється її участь в органі студентського самоврядування у порядку, передбаченому положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

Орган студентського самоврядування може бути зареєстрований як громадська організація відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про вищу освіту».

Органи студентського самоврядування:

- беруть участь в управлінні закладом вищої освіти у порядку, встановленому вказаним Законом та статутом закладу вищої освіти;
- беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;
- проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;
- беруть участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти;
- захищають права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються у закладі вищої освіти;
- делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів;
- приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;
- беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів;
- розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування;
- вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм;
- вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази закладу вищої освіти, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів;
- мають право оголошувати акції протесту;

- виконують інші функції, передбачені Законом «Про вищу освіту» та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

За погодженням з органом студентського самоврядування закладу вищої освіти приймаються рішення керівників вишів про:

- відрахування студентів (курсантів) з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання;
- переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освітиза державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб;
- переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освітиза рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб, на навчання за державним замовленням;
- призначення заступника декана факультету, заступника директора інституту, заступника керівника закладу вищої освіти;
- поселення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти, у гуртожиток і виселення їх із гуртожитку;
- затвердження правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти в частині, що стосується осіб, які навчаються;
- діяльність студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у закладі вищої освіти.

Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів (курсантів), які:

- ухвалюють положення про студентське самоврядування закладу вищої освіти, визначають структуру, повноваження та порядок проведення прямих таємних виборів представницьких та виконавчих органів студентського самоврядування;
- заслуховують звіти представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів студентського самоврядування, дають їм відповідну оцінку;
- затверджують процедуру використання майна та коштів органів студентського самоврядування, підтримки студентських ініціатив на конкурсних засадах;
- затверджують річний кошторис витрат (бюджет) органів студентського самоврядування, вносять до нього зміни та доповнення, заслуховують звіт про його виконання;
- обирають контрольно-ревізійну комісію з числа студентів (курсантів) для здійснення поточного контролю за станом використання майна та виконання бюджету органів студентського самоврядування.

Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.

Керівник закладу вищої освіти забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв’язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода.

Фінансовою основою студентського самоврядування є:

- кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти в розмірі не менш як 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих закладом вищої освіти від основної діяльності;
- членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом студентського самоврядування закладу вищої освіти. Розмір місячного членського внеску однієї особи не може перевищувати 1 відсотка прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їхніх завдань і здійснення повноважень відповідно до затверджених ними кошторисів.

Органи студентського самоврядування публічно звітують про використання коштів та виконання кошторисів не рідше одного разу на рік.

Наукові товариства. У закладах вищої освіти та їхніх структурних підрозділах діють наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, які є частиною системи громадського самоврядування відповідних вищих навчальних закладів.

У роботі наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених беруть участь особи віком до 35 років (для докторантів - 40 років), які навчаються або працюють у закладі вищої освіти.

Наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у закладі вищої освіти, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями.

У своїй діяльності наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених діють на принципах:

- свободи наукової творчості;
- добровільності, колегіальності, відкритості;
- рівності права осіб, які навчаються, на участь у діяльності наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених:

- приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;
- проводять організаційні, наукові та освітні заходи;
- популяризують наукову діяльність серед студентської молоді, сприяють залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;

- представляють інтереси студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених перед адміністрацією закладу вищої освіти та іншими організаціями з питань наукової роботи та розвитку академічної кар'єри;
- сприяють підвищенню якості наукових досліджень;
- сприяють обміну інформацією між молодими вченими та дослідниками;
- сприяють розвитку міжвузівського та міжнародного співробітництва;
- взаємодіють з Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, науковими та науково-дослідними установами;
- виконують інші функції, передбачені положеннями про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених відповідно до Закону «Про вищу освіту», інших законів України.

За погодженням з науковим товариством студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керівництво закладу вищої освіти приймає рішення про відрахування осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання.

Органи управління наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених формуються на демократичних засадах шляхом виборів. Структура наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених та організаційний механізм його діяльності визначаються положенням, яке затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти.

Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручатися в діяльність наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, крім випадків, коли така діяльність суперечить законодавству, статуту чи завдає шкоди інтересам закладу вищої освіти.

Керівник закладу вищої освіти всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

Фінансовою основою діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених є кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти.

1.6. Доктор філософії – новий для України освітньо-науковий рівень вищої освіти

Рівень розвитку національної науки визначається, в першу чергу, визнанням її представників у світі, витребуваністю виробленої освітніми закладами наукової продукції, стабільністю відтворювання наукової спільноти.

Судячи по кількості від'їжджаючих за кордон українських вчених і темпів зростання чисельності докторів і кандидатів наук, стан розвитку переважної більшості галузей вітчизняної науки задовільний і перспективи є блискучими. Однак загальні показники недостатньо відображають особливості проведення атестації фахівців з певних наукових спеціальностей, зокрема, у найбільш проблемних, з точки зору достовірності, регіонах. Відтак, у Посланнях Президента України не один раз зверталася увага на тему продуктивності праці, якості наукових досліджень, громадської вимогливості при розгляді дисертацій.

Одночасно накопичений в Україні досвід здійснення наукової експертизи дисертацій сприяє формуванню нової системи, в якій поєднуються демократичні основи самоврядування наукових і науково-педагогічних організацій та установ із вимогливим державним контрольно-методичним механізмом.

Зазначимо, що в сучасних умовах держава має комплекс значних соціальних і фінансових гарантій власникам наукових ступенів і вчених звань, чинне законодавство передбачає наявність відповідних дипломів при розгляді багатьох організаційно-кадрових питань, що *a priori* зумовлює право держави щодо регулювання цього процесу.

Стратегічна проблема. Однією з новацій, введених Законом України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII), є закріплення в освітньому праві суспільно-правових відносин, пов'язаних із суттєвою модернізацією регулювання діяльності підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Встановлення Законом України «Про вищу освіту» (№ 1556-VII) нових суб'єктів правовідносин – докторів філософії (третій освітньо-науковий рівень вищої освіти) та докторів наук як вищого наукового рівня потребує, по-перше, прискіпливої ревізії чинного законодавства, що регламентує як питання підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. По-друге, адаптації його положень з метою врахування особливостей праці цих суб'єктів правовідносин в національній економіці, зокрема – у науковій та науково-педагогічній сферах.

При закладах вищої освіти працює 48% (249) аспірантур та 62% (172) докторантур, а при науково-дослідних інститутах, відповідно, 52% (269) та 38% (104), найбільш швидко чисельність аспірантів збільшується у вищих навчальних закладах, що поступово змінює співвідношення між цими двома секторами науки: так, якщо на кінець 2000 року в секторі вищої освіти було зосереджено 81,9% всіх аспірантів (19090 осіб), то вже в 2017 році вони складали 85,4% всієї чисельності українських аспірантів.

Вікова структура аспірантів та докторантів має суттєві відмінності. Так, переважна більшість (76%) аспірантів має вік до 30 років (35% – до 25 років, 41% – 25-29 років), тоді як більшість докторантів (46%) вже досягли 40 років. Окрім того, характерним є певне «постаріння» аспірантів: за 2003 – 2017 рр.

дещо зменшилася чисельність аспірантів у віці 22 і 23 роки, та збільшилася чисельність аспірантів у віці більше 30 років.

Попит на підготовку аспірантів з числа громадян інших країн є невеликим. Основна частина іноземних аспірантів готувалася на комерційній основі (відповідно: навчалося – 633; було прийнято – 248; випущено – 181 особа); незначна кількість готувалася за міждержавними угодами (відповідно – 13; 3; 12 особи); за міжвузівськими угодами іноземні аспіранти в Україні не готувалися. Найбільшим попитом серед аспірантів із зарубіжних країн користувалися такі галузі наук, за якими навчалося: технічні – 171; медичні – 102; педагогічні – 82 та економічні – 64 аспіранти.

1.7. Система забезпечення якості освіти

У статті 16 Закону України «Про вищу освіту» від 5.09. 2017 р. № 2145-VIII. однією з головних засад державної політики та принципом освітньої діяльності визначено забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності. Незважаючи на те, що весь Закон так чи інакше спрямований на підвищення та забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, системно всі ці питання врегульовані в окремому розділі V Закону.

Відповідно до статті 16 Закону складовими системи забезпечення якості освіти є: система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

Згідно з частиною 2 цієї статті система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти) може включати:

- стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;
- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;
- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.

Важливою складовою внутрішньої системи забезпечення якості освіти є також академічна доброчесність.

1.8. Доступ до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами

Питання забезпечення доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами є одним з пріоритетів державної сфери освіти. Відповідно до частини 18 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» від 5.09. 2017 р. № 2145-VIII держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

У Законі «Про освіту» (2017 р.) визначені такі нові поняття, як «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «розумне пристосування», «універсальний дизайн у сфері освіти» тощо. Статті 19 і 20 та низка інших норм Закону системно врегульовують питання здобуття дітьми з особливими освітніми потребами якісної освіти, зокрема через створення інклюзивних та/або спеціальних груп.

Завдання для самоконтролю

1. Назвіть основні права та обов’язки закладу вищої освіти.
2. Дайте характеристику робочих та дорадчих органів.
3. Назвіть типи закладів вищої освіти України.
4. Сформулюйте визначення поняття «освіта».
5. Розкрийте сутність освіти як процесу.
6. Які основні елементи освіти? Охарактеризуйте їх.
7. Які способи конструювання і структурування освіти ви знаєте?
8. У яких напрямах розвивається освіта в сучасному світі?
9. Як визначають якість освіти?
10. Охарактеризуйте моделі освіти в сучасному світі.
11. Які якості характерні для категорії «освіта» як системи?
12. Назвіть основні ціпі освітньої системи.
13. Опишіть способи конструювання та структурування змісту освіти.
14. Назвіть основні способи здобування освіти.
15. Яку цільову функцію передбачають освітні стандарти?
16. Поясніть основні тенденції розвитку освіти в Україні.
17. Назвіть пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти.
18. Прокоментуйте процесуальний аспект освіти.
19. Що є рушійною силою освіти?
20. Що означають поняття «еволюційний розвиток освіти» та «інноваційна

здатність» суспільства в аспекті освіти?

21. Охарактеризуйте поняття «освітній,простір».
22. Які типи регіонів взаємодії освітніх систем виокремлюють у світі?
23. Які тенденції світового освітнього простору?
24. На що орієнтована нормативна діяльність ЮНЕСКО у сфері освіти?
25. Які освітні моделі сформувалися у світі на сьогодні?
26. Охарактеризуйте освітній простір України.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Основні форми здобуття вищої освіти

Навчальний процес – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти відповідно до системи державних стандартів освіти.

Вищий навчальний заклад надає студентам можливість користування навчальними приміщеннями, бібліотеками, навчально-методичною та науковою літературою, обладнанням, устаткуванням та іншими засобами навчання на умовах, визначених правилами внутрішнього розпорядку.

Організація навчального процесу базується на нормативних актах ступеневої системи вищої освіти та здійснюється навчальними підрозділами (факультетами, кафедрами), керівники яких несуть відповідальність за рівень підготовки студентів згідно з вимогами державних стандартів освіти.

Навчання у ЗВО здійснюється за денною, вечірньою, заочною, дистанційною та екстернатною організаційними формами. Можливе їх поєднання.

Денна форма навчання – основна форма здобуття вищої освіти з відривом від виробництва.

Заочна форми – здобуття вищої освіти без відриву від виробництва.

Дистанційна форма – це навчання, під час якого надання істотної частки навчального матеріалу та взаємодія з викладачем здійснюються з використанням сучасних інформаційних технологій.

Характерна риса дистанційного навчання – самостійне одержання знань, користуючись розвиненими інформаційними ресурсами (бази даних і знань, комп'ютерні, навчаючі та контролюючі системи, відео– та аудіозаписи, електронні бібліотеки), які разом із традиційними навчальними книгами створюють унікальне середовище, доступне широкій аудиторії. Дистанційне навчання інтегрує існуючі методи навчання та надає їм якісно нового рівня.

Екстернатна форма – це навчання осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень, шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін та складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Освітньо-професійні програми підготовки реалізуються через навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійну роботу студентів, практичну підготовку, контрольні заходи.

2.2. Форми реалізації освітньо-професійних програм підготовки фахівців

Навчальні заняття

Основні види ***навчальних занять*** у закладах вищої освіти– лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація (рис. 4.1).

Лекція – основна форма занять у вищому навчальному закладі, що призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекції проводяться професорами та доцентами (викладачами), а також провідними науковцями або запрошеними фахівцями. Лекції проводяться у відповідно обладнаних аудиторіях для однієї або декількох академічних груп студентів.

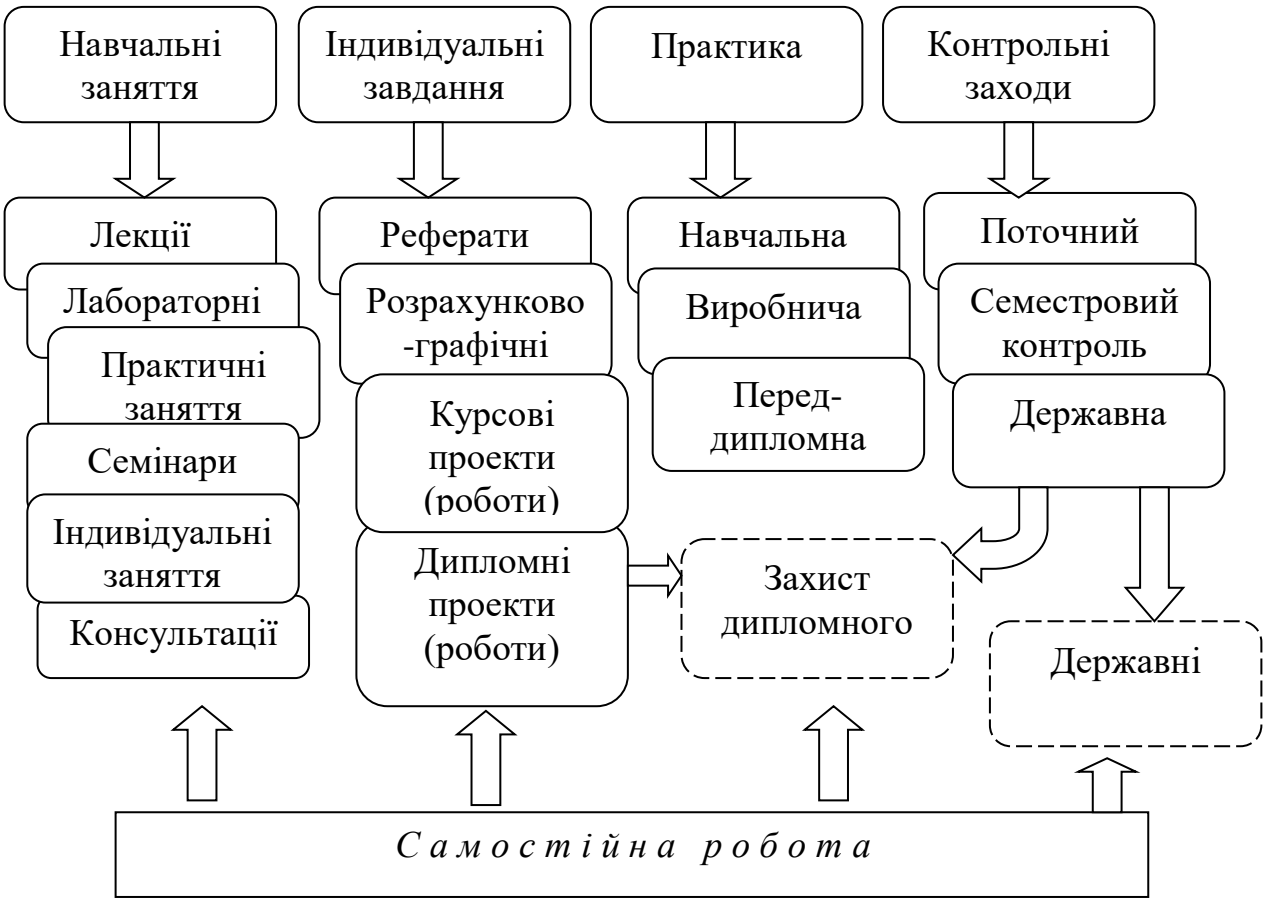

Викладач, якому доручено читати курс лекцій, зобов'язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру складений ним конспект лекцій, контрольні завдання для проведення контрольних заходів якості засвоєння, що передбачені навчальним планом.

Викладач, який вперше претендує на читання курсу лекцій, може бути зобов'язаний завідувачем кафедри до проведення пробних лекцій у присутності викладачів та наукових співробітників кафедри.

Лектор не обмежується у питаннях способу трактування навчального матеріалу, формах та засобах доведення його до студентів.

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, під час якого студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни. При цьому він набуває практичних навичок у роботі з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі.

Лабораторні заняття проводяться у спеціально обладнаних навчальних лабораторіях з використанням устаткування, пристосованого до умов навчального процесу (лабораторні макети, установки тощо). В окремих випадках лабораторні заняття можуть проводитися в умовах реального професійного середовища. Кількість студентів не може перевищувати половини академічної групи.

Перелік тем лабораторних занять визначається програмою дисципліни.

Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань теми заняття, оформлення індивідуального звіту з виконаної роботи та його захист. Виконання лабораторної роботи оцінюється викладачем. Підсумкова оцінка виставляється в журналі обліку виконання лабораторних робіт. Оцінки, що отримані студентом за виконання лабораторних робіт, враховуються при підсумковому оцінюванні якості засвоєння навчального матеріалу дисципліни.

Практичне заняття – форма навчального заняття, під час якого викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних і практичних положень навчальної дисципліни і формує уміння та навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Перелік тем практичних занять визначається програмою дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для розв’язування їх студентами. Вказані методичні засоби готуються викладачем, якому доручено проведення практичних занять, за погодженням з лектором даної навчальної дисципліни.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь та навичок студентів, постановку загальної проблеми та її обговорення, розв’язування завдань, розв’язування контрольних завдань, виконання вправ, їх перевірку та оцінювання.

Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, також враховуються при підсумковому оцінюванні засвоєння матеріалу дисципліни.

Семінарське заняття – форма навчального заняття, під час якого викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Семінарські заняття проводяться в аудиторіях або навчальних кабінетах з однією академічною групою. Перелік тем семінарських занять визначається програмою дисципліни.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їх виступи, активність у дискусії, уміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться у відповідний журнал.

Отримані студентом оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставлянні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами для підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних здібностей. Індивідуальні заняття організуються за графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студента та можуть охоплювати частину або повний обсяг занять однієї або декількох навчальних дисциплін. Види індивідуальних занять, їх обсяг, форми і методи проведення, форми контролю досягнення навчальних цілей визначаються індивідуальним навчальним планом студента.

Консультація – форма навчального заняття, під час якого студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Консультація може бути індивідуальною або проводитися для групи студентів, залежно від того, чи викладач консультує студентів з питань, пов’язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з практичних і теоретичних питань навчальної дисципліни.

2.3. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання з окремих дисциплін (реферати, розрахункові, графічні, курсові, дипломні проекти або роботи тощо) передбачаються навчальним планом і видаються студентам у терміни, визначеними програмою дисципліни. Індивідуальні завдання виконуються студентом самостійно при консультуванні викладача. Допускаються випадки виконання комплексної тематики кількома студентами.

Курсові проекти (роботи) виконуються з метою закріплення, поглиблення та узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика курсових проектів (робіт) повинна відповідати навчальним цілям дисципліни, пов’язаним з професійними задачами. Керівництво

курсовими проектами (роботами) здійснюється найбільш кваліфікованими викладачами.

Захист курсового проекту (роботи) проводиться перед комісією у складі двох-трьох викладачів кафедри (предметної або циклової комісії) за участю керівника курсового проекту (роботи).

Дипломні (кваліфікаційні магістерські) проекти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів та передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань за спеціальністю та застосування їх під час вирішення конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих завдань;
- розвиток навичок самостійної роботи, оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою проекту (роботи).

Студенту надається право обрати тему дипломного проекту магістрів (роботи), визначену серед інших випускаючими кафедрами (предметними або цикловими комісіями), або запропонувати свою з обґрунтуванням доцільності її розробки.

Керівниками дипломних проектів магістрів (робіт) призначаються професори та доценти (викладачі) закладу вищої освіти, висококваліфіковані фахівці виробництва.

2.4. Самостійна робота студента

Самостійна робота – основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом та повинен становити не менше ***1/3*** та не більше ***2/3*** загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними рекомендаціями, завданнями викладача.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни (підручник, навчальний посібник, конспект лекцій, практикум тощо). Науково-методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинно передбачати можливість самоконтролю засвоєння навчального матеріалу. Для самостійної роботи студенту рекомендується відповідна наукова література.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися у бібліотеці закладу вищої освіти, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, а також в домашніх умовах.

У необхідних випадках ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу

студента до необхідних дидактичних засобів. Графік доводиться до відома студентів на початку семестру.

Під час організації самостійної роботи студентів з використанням складного обладнання чи устаткування, систем доступу до інформації (наприклад, комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування тощо) передбачається можливість отримання необхідної консультації або допомоги з боку викладача.

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений для засвоєння в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з матеріалом, який опрацьовувався під час проведення навчальних занять.

2.5. Практична підготовка

Практична підготовка студентів закладів вищої освіти є обов'язковим компонентом програми для здобуття осітньо-кваліфікаційного рівня та має на меті набуття студентом професійних навичок та вмінь.

Практична підготовка студентів здійснюється на провідних підприємствах та в організаціях різних галузей господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури та державного управління.

Практична підготовка проводиться в умовах професійної діяльності під організаційно-методичним керівництвом викладача закладу вищої освіти та спеціаліста даного фаху. Програма практичної підготовки та терміни її проведення визначаються навчальним планом.

2.6. Контрольні заходи

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять та має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять та система оцінювання рівня знань визначаються відповідною кафедрою.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому-кваліфікаційному рівні або на окремих його етапах. Підсумковий контроль включає семестровий контроль і державну атестацію студента.

Семестровий контроль проводиться у формах семестрового екзамену, диференційованого заліку або заліку з конкретної дисципліни в терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни.

Семестровий диференційований залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу з певної дисципліни виключно на підставі результатів виконаних

індивідуальних завдань. Семестровий диференційований залік не передбачає обов'язкової присутності студентів і планується за відсутності модульного контролю та екзамену.

Семестровий залік – це форма контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях. Семестровий залік планується за відсутності модульного контролю та екзамену і не передбачає обов'язкової присутності студентів.

Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної дисципліни, якщо він виконав усі види робіт, передбачені навчальним планом на семестр з цієї дисципліни.

Екзамени складаються студентами в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. Заклад вищої освіти може встановлювати студентам індивідуальні терміни складання заліків та екзаменів. Екзамени проводяться згідно з розкладом, який доводиться до відома викладачів та студентів не пізніше як за місяць до початку сесії. Порядок та методика проведення заліків та екзаменів визначаються закладом вищої освіти.

Під час використання модульного контролю екзамени можуть не проводитись.

Студенти, які отримали під час сесії більше двох незадовільних оцінок, відраховуються з закладу вищої освіти. Студентам, які одержали під час сесії не більше двох незадовільних оцінок, дозволяється ліквідувати академічну заборгованість до початку наступного семестру.

Повторне складання екзаменів допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачу, другий – комісії, яка створюється деканом факультету.

Студенти, які не з'явились на екзамени без поважних причин, вважаються такими, що одержали незадовільну оцінку.

Державна атестація. На державну атестацію виноситься увесь нормативний зміст підготовки фахівця.

Доцільна форма проведення державного екзамену - виконання комплексних кваліфікаційних завдань (ККЗ).

Вид кваліфікаційної роботи (дипломний проект, дипломна або магістерська робота) визначається змістом професійних функцій та задач діяльності, які подані в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

У період, до введення в дію державних стандартів вищої освіти, атестацію бакалаврів припускається здійснювати згідно з вимогами тимчасових освітньо-професійних програм.

Державна екзаменаційна комісія (ДЕК) створюється щорічно для проведення державної атестації – державних екзаменів або поєднання державних екзаменів і захисту кваліфікаційних робіт та діє протягом

календарного року як єдина для денної, заочної та екстернатної форм навчання з кожної спеціальності.

Голова ДЕК призначається Міністерством освіти і науки України.

2.7. Навчальний час студента

Навчальний час студента визначається кількістю облікових одиниць часу, відведених для опанування освітньо-професійною програмою підготовки. Облікові одиниці навчального часу студента – академічна година, навчальний день, тиждень, навчальний семестр, курс і рік.

Академічна година – це мінімальна облікова одиниця навчального часу. Тривалість академічної години становить, як правило, 45 хвилин.

Навчальний день – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 9 академічних годин.

Навчальний тиждень – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 54 академічних годин (1 кредит).

Навчальний семестр – складова частина навчального часу студента, що закінчується підсумковим семестровим контролем. Тривалість семестру визначається навчальним планом.

Навчальний курс – завершений період навчання студента протягом навчального року. Тривалість перебування студента на навчальному курсі включає час навчальних семестрів, підсумкового контролю та канікул. Сумарна тривалість канікул протягом навчального курсу, крім останнього, становить не менше 8 тижнів. Початок та закінчення навчання студента на конкретному курсі оформляються відповідними (перевідними) наказами.

Навчальний рік триває 12 місяців, розпочинається, як правило, 1-го вересня та для студентів складається з навчальних днів, днів проведення підсумкового контролю, екзаменаційних сесій, вихідних, святкових та канікулярних днів.

Навчальні дні та їх тривалість визначаються річним графіком навчального процесу, який складається на навчальний рік з урахуванням перенесень робочих та вихідних днів, погоджується та затверджується в порядку та в терміни, встановлені ЗВО.

Навчальні заняття проводяться за розкладом і тривають, як правило, дві академічні години з перервами між ними. Розклад має забезпечити виконання навчального плану в повному обсязі щодо навчальних занять.

Допускається в порядку, встановленому ЗВО, вільне відвідування студентами лекційних занять (для третього та наступних курсів).

2.8. Робочий час викладача

Робочий час викладача визначається обсягом його навчальних, методичних, наукових та організаційних обов’язків у поточному навчальному році, відображених в індивідуальному плані. Тривалість

робочого часу викладача з повним обсягом обов’язків становить не більше 1530 годин на навчальний рік при середньо тижневій тривалості 36 годин.

Час виконання навчальних, методичних, наукових, організаційних та інших трудових обов'язків у поточному навчальному році не повинен перевищувати річний робочий час.

Обсяг навчальних занять, доручених для проведення конкретному викладачеві, виражений в облікових (академічних) годинах, визначає навчальне навантаження викладача.

У випадках виробничої необхідності у ЗВО III і IV-го рівнів акредитації викладач може бути залучений до проведення навчальних занять понад обов’язковий обсяг навчального навантаження, визначений індивідуальним планом, у межах свого робочого часу. Додаткова кількість облікових годин встановлюється ЗВО, але не може перевищувати 25 % мінімального обов’язкового обсягу навчального навантаження. Зміни в обов’язковому навчальному навантаженні викладача вносяться в його індивідуальний робочий план.

Графік робочого часу викладача визначається розкладом аудиторних навчальних занять та консультацій, розкладом або графіком контрольних заходів та іншими видами робіт, передбаченими індивідуальним планом викладача. Викладач зобов’язаний дотримуватися встановленого графіка робочого часу. Забороняється відволікати його від проведення навчальних занять та контрольних заходів, передбачених розкладом.

2.9. Навчальний план

Основний нормативний документ, що визначає організацію навчального процесу – навчальний план.

Навчальний план – нормативний документ закладу вищої освіти, розроблений на підставі чинної освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки фахівців.

Навчальний план складається з графіка та плану навчального процесу за різними траєкторіями підготовки: бакалавр, бакалавр-спеціаліст, бакалавр-магістр, спеціаліст, магістр, бакалавр-спеціаліст-магістр.

Графік навчального процесу визначає терміни та розподіл за календарем:

- теоретичного навчання;
- практичної підготовки;
- екзаменаційних сесій;
- дипломування;
- державної атестації;
- канікул.

План навчального процесу визначає:

- перелік нормативних дисциплін та час на їх засвоєння;
- перелік вибіркових дисциплін за вибором ЗВО та час на їх засвоєння;
- перелік вибіркових дисциплін за вибором студента та час на їх засвоєння;
- розподіл дисциплін за циклами навчання;
- види навчальних занять;
- обсяг часу на викладання (аудиторне навантаження студента);
- обсяг часу на самостійну роботу;
- форми підсумкового контролю;

форми державної атестації.

2.10. Науково-методичне забезпечення навчального процесу

Науково-методичне забезпечення включає:

- державні стандарти освіти;
- навчальні плани;
- навчальні програми з усіх нормативних та вибіркових дисциплін;
- програми навчальної, виробничої та інших видів практик;
- підручники та навчальні посібники;
- інструктивно-методичні матеріали до лабораторних, практичних та семінарських занять;
- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін;
- контрольні завдання до лабораторних, практичних та семінарських занять;
- комплексні контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу;
- комплексні кваліфікаційні завдання для перевірки професійної підготовки випускників.
- методичні матеріали для студентів з самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт, дипломних проектів, магістерських (робіт).

За останні роки кількісні та якісні параметри науково-методичного забезпечення навчального процесу закладі вищої освіти України зросли.

2.11. Навчальні книги

Основна вимога до навчальної книги – гарантія адекватного засвоєння знань певним читачем для задоволення визначеної мети. Для книги, призначеної бути тільки хранителькою знань, така гарантія необов'язкова, адже засвоєння їх передбачається підготовленим читачем без обмеження часу.

Навчальна книга – інформаційна модель певної педагогічної системи та одночасно – автономний засіб навчання, що розрахований на те, щоб спрямовувати педагогічний процес.

Навчальна книга:

- модель з відображенням етапів майбутнього реального навчального процесу;
- модель педагогічної системи, де педагогічний процес завжди здійснюється у межах конкретної системи керування педагогічною системою;
- інформаційна модель педагогічної системи, що подана у вигляді деякого опису інформації.

Навчальні книги, насправді, завжди призначені тим студентам, які мотивовані на навчання і бажають учитися.

Види навчальних книг:

Інструкція **–** офіційне чи інформативне виробничо-практичне видання правил регулювання виробничої та суспільної діяльності або користування виробами і (чи) послугами.

Конспект лекцій **–** навчальне видання стислого викладу курсу лекцій або окремих розділів дисципліни.

Курс лекцій – навчальне видання повного викладу тем дисципліни, визначених програмою.

Методичні рекомендації (методичні вказівки) – навчальне виробничо-практичне видання роз'яснень з певних теми, розділу або питань дисципліни, роду практичної діяльності, методики виконання окремих завдань, того чи іншого виду робіт.

Навчальний наочний посібник **–** навчальне образотворче видання матеріалів на допомогу у вивченні, а також у викладанні чи вихованні.

Навчальний посібник **–** навчальне видання, що доповнює або частково замінює підручник та офіційно затверджене як таке.

Навчально-методичний посібник **–** навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни (розділу, частини) або з методики виховання.

Наочний посібник **–** видання, зміст якого переважно передається зображальними засобами.

Підручник **–** навчальне видання з систематизованим викладом дисципліни, що відповідає програмі та офіційно затверджене.

Посібник **–** видання, призначене на допомогу в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною.

Практикум – навчальне видання практичних завдань і вправ для сприяння засвоєнню набутих знань, умінь та навичок.

Практичне видання **–** роз'яснення з певних тем, розділів або питань дисципліни, роду практичної діяльності, методики виконання окремих завдань, конкретних видів робіт та заходів.

Практичний порадник **–** видання, розраховане на самостійне оволодіння будь-якими виробничо-практичними навичками.

Практичний посібник **–** виробничо-практичне видання, призначене практичним працівникам для поповнення знаннями та навичками при виконанні будь-якої роботи, операції, процесу.

Текст лекцій – навчальне видання викладу матеріалу відповідних розділів навчальної дисципліни.

Хрестоматія – збірник літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків з них, які за програмою стали предметом вивчення.

Класифікація навчальних книг:

<table>
<tr><th colspan="4">НАВЧАЛЬНА КНИГА</th></tr>
<tr><th>ДОГМАТИЧНА</th><th>ДИДАКТИЧНА</th><th>ДЕКЛАРАТИВНА</th><th>МОНОГРАФІЧНА</th></tr>
<tr><td>Навчальні цілі
не сформульовані</td><td colspan="2">З діагностично поставленими цілями</td><td>Навчальні цілі
не сформульовані</td></tr>
<tr><td colspan="2">Зміст дидактично опрацьований</td><td colspan="2">Зміст дидактично не опрацьований</td></tr>
</table>

Дидактичні навчальні книги містять діагностично поставлені навчальні цілі та дидактично опрацьований зміст.

Діагностичність розуміємо як формулювання навчальної мети, що передбачає вимір та оцінку визначеної якості або властивості.

Дидактичність опрацювання розуміємо як добір адекватного цілям навчального матеріалу та його подачу у вигляді, котрий забезпечує засвоєння матеріалу з максимальною швидкістю при певних організаційних формах і технічних засобах навчання.

Декларативні навчальні книги з діагностично поставленими цілями, але без дидактичного опрацювання змісту. Поставлена в них мета не підкріплена належним змістом, тобто просто декларована.

Догматичні навчальні книги не мають діагностично поставлених цілей, але зміст дидактично опрацьований. У них не чітка мета і, як наслідок, невиразність змісту навчання.

Монографічні навчальні книги називають підручниками нульового класу. Зрозуміло, що відсутність навчальних цілей і дидактична неопрацьованість змісту не сприяють засвоєнню інформації у ході освітнього процесу та об'єктивності контролю.

Натомість точно визначені цілі викликають чи не більше критичних зауважень, аніж сформульовані у загальному вигляді: панує думка, що наявність мети обмежує творчість та оригінальність освітнього процесу.

Проте, якщо відмовитися від навчальних цілей, то, як наслідок, потрібно визнати і подальшу відмову від перевірки результатів навчання, тобто порівняння засвоєних дій студентів з їх очікуваним запланованим

поводженням. Якщо цільова поведінка студента не визначена, то діагностика якості засвоєння навчального матеріалу дійсно втрачає сенс.

Кожен з чотирьох названих видів навчальних книг у свою чергу може застосовуватись у різних організаційних умовах. Якщо така книга побудована з урахуванням певних організаційних форм, її можливості легше використовувати. Невизначеність призначення навчальних книг суттєво знижує їхню роль.

Компоненти навчальної книги:

- зміст (перелік розділів);
- терміни та визначення;
- вступ (передмова);
- основний текст;
- післямова (підсумки);
- бібліографічний список;
- запитання, задачі, вправи, тести самоконтролю;
- довідково-інформаційні дані для розв'язання задач;

апарат для орієнтації в матеріалах книги (предметний, іменний покажчики).

2.12. Інформаційні технології дистанційного навчання

Інформаційні технології дистанційної форми освіти розділяються на три категорії: неінтерактивні (друкарські, аудіовізуальні носії), комп'ютерні (включаючи засоби мультимедіа), розвинені засоби телекомунікації (включаючи відео конференції).

Засоби комп'ютерного навчання та телекомунікації додають якісно нові можливості дистанційній формі навчання. Створюються електронні підручники та технології обміну текстовою інформацією за допомогою асинхронної електронної пошти.

Розвинені засоби телекомунікації, використання супутникових каналів зв'язку, передача пакованого відео зображення за допомогою комп'ютерних мереж широко застосовуються у дистанційній освіті.

Відеокасети – це унікальний засіб для дистанційного навчання за будь-якою дисципліною. Відеокасети використовуються як компоненти «кейсу» навчальних матеріалів, частково замінюючи традиційні лекції.

Електронна пошта – економічно і технолоічно найбільш ефективна технологія для передачі навчальних курсів і забезпечення зворотного зв'язку студента з викладачем. Якщо студенти мають постійний доступ до персонального комп'ютера з модемом і телефонним каналом, електронна пошта дозволяє реалізувати гнучкий та інтенсивний процес консультацій. Тоді як вона має обмежений педагогічний ефект через неможливість повною мірою реалізувати діалог між викладачем і студентом, прийнятий для традиційної форми навчання у системі «викладач - студент».

Прямий доступ до світових інформаційних ресурсів дозволяє інтерактивно взаємодіяти з віддаленими базами даних, інформаційно-довідковими системами, бібліотеками. Режим доступу on-line дозволяє протягом декількох секунд здійснити передачу необхідного навчального матеріалу, комп'ютерних програм за допомогою таких комп'ютерних систем, як GOPHER, WWW, VERONICA з великих науково-педагогічних центрів і з локальних вузлів мережі Internet.

Відеоконференції з використанням комп'ютерних мереж дозволяють організувати відеозв'язок з мінімальними витратами. Цей тип відеоконференцій може бути використаний для проведення семінарів у групах, індивідуальних консультацій, обговорення робочих питань у ході дистанційного навчання. Крім передачі звуку і відеозображення комп'ютерні відеоконференції забезпечують можливість спільного управління зображенням на комп'ютері: створенням креслень і рисунків на відстані, передачею фотографічного та рукописного матеріалу.

Відеоконференції по цифровому супутниковому каналу з використанням відеокомпресії сполучають високу якість переданого відеозображення та відносно низьку вартість, що на два порядки менше вартості звичайного телевізійного каналу. Ця технологія може виявитися ефективною при порівняно невеликому обсязі лекцій (100-300 годин на рік) і великій кількості студентів (1000-5000 осіб) для проведення оглядових лекцій, колективних обговорень змісту курсів та програм.

Підсумки

1. Навчальний процес – система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти відповідно до системи державних стандартів освіти.

2. Навчання у закладах вищої освіти здійснюється за денною, заочною, дистанційною та екстернатною організаційними формами.

3. Освітньо-професійні програми підготовки реалізуються через навчальні заняття, індивідуальні завдання, самостійну роботу студентів, практичну підготовку, контрольні заходи.

4. Навчальний день – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 9 академічних годин. Навчальний тиждень – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 54 академічних годин (1 кредит).

5. Основним нормативним документом, що визначає організацію навчального процесу, є навчальний план – нормативний документ закладу вищої освіти, розроблений на підставі чинної освітньо-професійної програми підготовки фахівців.

6. Науково-методичне забезпечення навчального процесу включає:

- державні стандарти освіти;
- навчальні плани;

- навчальні програми з усіх нормативних та вибіркових навчальних дисциплін;
- програми навчальної, виробничої та інших видів практик;
- підручники та навчальні посібники;
- інструктивно-методичні матеріали до лабораторних, практичних та семінарських занять;
- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів із навчальних дисциплін;
- контрольні завдання до лабораторних, практичних та семінарських занять;
- комплексні контрольні роботи із навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу;
- комплексні кваліфікаційні завдання для перевірки професійної підготовки випускників;
- методичні матеріали для студентів із самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт, дипломних та магістерських проектів (робіт).

Завдання до самоконтролю

1. Назвіть організаційні форми навчання у закладах вищої освіти України.
2. Перерахуйте види навчальних занять, індивідуальних завдань, практичної підготовки, контрольних заходів.
3. Наведіть алгоритм організації державної атестації.
4. Наведіть нормативи навчального часу студента.
5. Назвіть складові часу на засвоєння дисципліни.
6. Назвіть складові навчального плану та сформулюйте їх призначення.
7. Оптимізуйте навчальний план, за яким Ви навчалися.
8. Визначте доцільний, на Вашу думку, склад науково-методичного забезпечення підготовки фахівців Вашої спеціальності.
9. Класифікуйте книги, за якими Ви навчалися.
10. Назвіть основні дидактичні вимоги до навчальних книг.
11. Наведіть типову структуру навчальної книги.
12. **Охарактеризуйте** інформаційні технології, що застосовуються під час дистанційної освіти.

3. ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ

3.1. Психологічні та соціологічні аспекти викладання

Процес переробки інформації людиною. Для навчання важливі такі функції пам'яті, що характеризують процес переробки інформації людиною:

- сприймати різні потоки інформації;
- усвідомлювати, декодувати їх;
- згадувати засвоєне;
- діяти відповідно до набутих знань.

Функції пам'яті співвідносять з визначеними носіями, наприклад, «сприймати» – з органами почуттів, «діяти» – з мускулатурою. Носієм функції «усвідомлювати» вважають так звану «короткострокову пам'ять», що не є поняттям із фізіології мозку, а лише терміном, який зручно використовувати при розгляді даної моделі. Аналогічно під носієм функції «згадувати» розуміють довгострокову (і підсвідому) пам'ять: те, що нами сприймається з навколишнього середовища, було усвідомлено набагато раніше та зберігалося в довгостроковій пам'яті і тепер пригадується.

Побудована таким чином модель дозволяє спрощено розглядати процеси переробки інформації людиною.

Зміст короткочасної пам'яті може якийсь час залишатися усвідомленим в дійсному часі (спроможність помічати). Це дозволяє з'єднувати окремі елементи короткочасної пам'яті. Інформація, що зберігається в ній, може перейти у довгострокову пам'ять або (та) бути перенесеною у зовнішній світ відповідними діями.

Зміст довгострокової пам'яті, на відміну від короткочасної, не усвідомлюється в дійсному часі.

Інформація надходить до наших органів почуттів з навколишнього світу у формі оптичних, акустичних, дотикальних, термічних, слухових і смакових подразників.

Під потужністю органів почуттів розуміють максимум інформації, що ці органи спроможні передати протягом одиниці часу. Науковці оцінюють потужність оптичного каналу в 10^7 байт/с, акустичного – біля $1{,}5 \times 10^6$ байт/с, дотикового – $0{,}2 \times 10^6$ байт/с. Потужність інших каналів значно менше і лежить у межах 10…100 байт/с.

Установлено, що швидкість надходження інформації у короткочасну пам'ять дорівнює біля 16 біт/с, але залежить від віку. Значення 16 біт/с, є максимальним для 18–21-річних. Отже, якщо студенту під час заняття пропонують в одиницю часу інформації більш 16 біт/с, то матеріал втрачає свою чіткість при спогаді і навіть може практично зникнути з пам'яті.

Інформація, що надійшла у короткочасну пам’ять, затримується в ній на так званий «дійсний час», максимальна тривалість якого складає понад 10 с. Характер залежності тривалості «дійсного часу» від віку людей подано на рис.

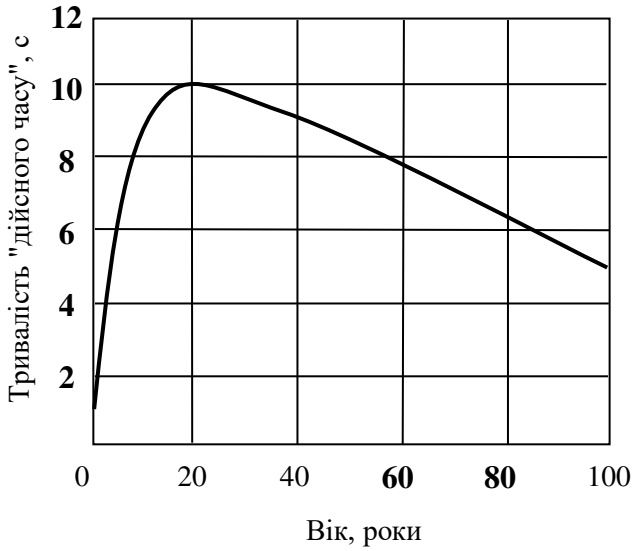

Залежність тривалості «дійсного часу» від віку людини

Якщо речення промовляється більше «дійсного часу», то його розуміння утруднене. Коли у пам’ять потрапляє інформація з швидкістю максимум 16 біт/с і утримується там максимум 10 с, то максимальна потужність короткочасної пам’яті складає 160 біт. Саме тому занадто довгі запитання важко сприймаються.

Довгострокову пам’ять розділяють на коротку пам’ять із середнім часом збереження інформації протягом декількох годин і тривалу пам’ять із середнім часом збереження інформації протягом декількох місяців. Швидкість надходження в коротку пам’ять дорівнює 0,7 біт/с, а в тривалу – на порядок нижче.

Пристосуватися до малої швидкості запам’ятовування можна повторним викладом навчального матеріалу. Ведення конспекту сприяє надходженню інформації у довгострокову пам’ять.

На практичних заняттях із розв’язання проблемних ситуацій використовуються рефлекторні процеси мислення, при яких інформація зберігається довше у «дійсному часі», що підвищує можливості довгострокової пам’яті.

Забування та зберігання інформації. Феномен забування загальновідомий – кожен з нас має визнати, що засвоєний матеріал згодом втрачає чіткість при згадуванні та взагалі може зникнути із пам’яті.

На процес забування впливають різноманітні чинники.

Важливий чинник, що впливає на запам'ятовування матеріалу, – *методи навчання.* Інформація усвідомлюється краще, якщо засвоюється з розумінням, а не механічно.

Не менш вагомий чинник – мотивація студента. Чим більше навчальна інформація стосується його особисто, тим повніше, точніше і міцніше засвоєння.

Прийоми проти забування. Оскільки інформація запам'ятовується тим краще, чим у ній більше сенсу і чим краще вона структурована, то в процесі викладання варто виявити властиві матеріалу структури.

Ізольовані факти забуваються швидко. Тому важливо подати слухачам основні феномени, поняття і факти у максимально логічних взаємозв'язках.

Визначення суті навчального матеріалу та усвідомлення закономірностей дає кращі результати у порівнянні з вивченням напам'ять. Тому навчальні ситуації доцільно спрямовувати на самостійне дослідження студентами сутності предметів і явищ завдяки, наприклад, вирішенню конкретних актуальних проблем отримуваного фаху.

Для запобігання забування, повторення матеріалу повинно здійснюватися відразу після його викладу, наприкінці кожного заняття, а ключові моменти – систематично надалі.

Мотивація. Для викладання важлива мотивація студентів, тому що навчання є одночасно процесом досягнення результату.

Для посилення мотивації варто:

- оцінити рівень підготовки студентів і привести у відповідність із ним ступінь складності матеріалу (середня складність матеріалу створює найбільшу мотивацію);
- зосередити увагу слухачів, наприклад, шляхом подання матеріалу образною мовою з використанням технічних засобів;
- створювати у студентів «переживання успіху»;
- систематично підтримувати інтерес до інформації.

Мотивацію також посилює прийом «віднесення до особистості». Для студента важливо те, що *його* цікавить, що *його* стосується, що відповідає *його* досвіду, що для *нього* є актуальним.

Якщо студенти разом пережили якусь подію, то органічне включення цієї події до матеріалу стає ефективним входженням в тему.

Посилює мотивацію також вступ під гаслом «*дій інакше, ніж це очікувалося студентами».* «Приголомшення» у вступі збуджує увагу слухачів, породжує їх зацікавленність.

Мотивуючим є також вступ «з *проблемою».* При цьому активність студентів може збуджуватися постановкою важко розв'язуваної задачі.

Вступ з «*цитатою» (*особливо якщо знайти точну цитату за темою) також створює позитивний вплив на мотивацію.

Вступ повинен мотивувати слухачів і одночасно інформувати, насамперед, про мету заняття.

Увага та стомлення. До стомлення призводить не тільки фізична діяльність людини, але й розумова напруженість. Стомлення з'являється внаслідок недостатнього надходження кисню, коли в клітинах мозку утворюються і накопичуються продукти обміну речовин, так звані «речовини стомлення». Під час розумового стомлення знижується увага, сповільнюється мислення. Стомлюваність людини схильна коливатися протягом доби.

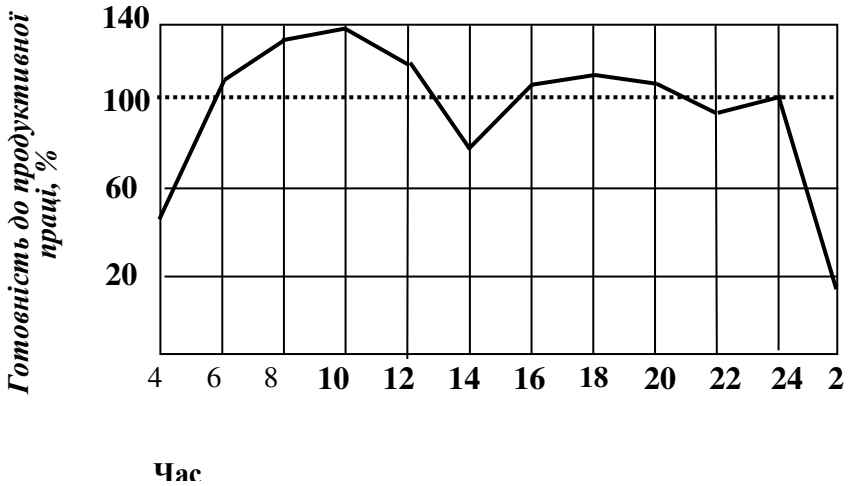

Зміни фізіологічної готовності людини до продуктивної праці протягом доби

Під час фізіологічних спадів працездатності організму (з 14 до 16 і з 21 до 23 годин, а також у нічний час) стомлення розвивається швидше.

Психологічно людина не може витримати тривалих навантажень. Неможливо тривалий час працювати розумово з повною увагою. Так і студент не може довгостроково, без пауз сприймати навчальну інформацію: пам'ять інтенсивно завантажується лише обмежений час.

Викладачу під час занять необхідно свідомо створювати паузи. Інтелектуальному навантаженню студентів доцільно надавати форму хвилі: напруга-розслаблення.

3.2. Технологія реалізації програм дисциплін

Професійні уміння викладача щодо вибору та реалізації технології навчання:

На підставі визначених цілей та змісту навчання за певним структурним елементом програми з урахуванням визначених особливостей дидактичної задачі за відповідними методиками викладач повинен:

- визначати методи навчання;
- визначати засоби навчання;
- розробляти лист основного змісту навчання та структуру навчального матеріалу;

- розробляти опорні конспекти;
- розробляти схему орієнтовної основи дій.

Використовуючи розроблену дидактичну систему за відповідними методиками викладач повинен уміти:

- формувати позитивне ставлення у студентів до навчання;
- актуалізувати у студентів відповідні настанови щодо навчальної діяльності;
- створювати та підтримувати необхідні умови для навчальної діяльності;
- організовувати сприйняття, усвідомлення та закріплення навчального матеріалу студентами;
- організовувати застосування знань студентів;

здійснювати контроль і оцінку результатів навчальної діяльності студентів.

Засвоєння навчальної інформації відбувається виключно у результаті власної пізнавальної діяльності студентів.

Людина може засвоювати інформацію при будь–якій організації її пізнавальної діяльності. Розходження будуть виявлятися у швидкості та якості засвоєння інформації.

«Краще одного разу виконати дію, чим декілька разів це побачити» – цей принцип сучасного діяльнісного підходу створює багато варіантів реалізації програм дисциплін.

3.3. Сутність і значення компетентнісного підходу в освіті

Входження вітчизняної вищої освіти у світовий освітній простір, зокрема, участь України в Болонському процесі актуалізувало ідеологію компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців, зумовило необхідність розгортання компетентнісно орієнтованих педагогічних і управлінських технологій.

Першочергова задача вищої школи полягає у тому, щоб забезпечити не лише професійну компетентність випускника, але й навчити майбутнього викладача успішно вирішувати різні соціально-професійні ситуації, орієнтуючись у соціокультурному просторі як регіонального так і міжнародного рівнів.

Необхідно відмітити, що процес засвоєння культури особистістю триває протягом усього життя. Моральність та соціальна стійкість не прищеплюються в межах окремої освітньої дисципліни, це довготривалий та планомірний процес, який починається у початковій школі та продовжується у вищій. Однак під час навчання усе ще не повною мірою забезпечується дія культурних механізмів, форм та змісту освітнього процесу, хоча процес поєднання освіти і культури є загальновідомим.

Особливість формування сучасного соціокультурного простору пов’язана з розвитком технологій та нових засобів здійснення

соціокультурної комунікації. У суспільстві складається принципово інший рівень культурних контактів, який обумовлює інші об'єми та інтенсивність комунікаційних процесів. Актуалізується проблема подолання між індивідуальних і між групових культурних бар'єрів представників суспільства.

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що формування загальнокультурної компетентності студентів повинно здійснюватися з метою підвищення соціокультурної активності з урахуванням особливостей сучасного соціокультурного середовища. Шляхи вирішення проблеми полягають в удосконаленні вузівської системи виховання, яка б відповідала сучасним досягненням та вимогам педагогічної науки, враховувала традиційні форми і одночасно з цим реагувала на реалії розвитку соціуму. У зв'язку з цим потребують конкретизації загально вузівські та індивідуальні викладацькі технології з формування загальнокультурних компетенцій.

Визначення комплексу умов компетентнісно орієнтованого управління освітнім процесом, до яких нами віднесено **нормативно-правові, управлінські та організаційно-педагогічні складові**, мають здійснюватися з урахуванням вимог суспільства та особи до результатів підготовки здобувачів вищої освіти, наукових досягнень у галузі вищої освіти і педагогічного менеджменту.

Нормативно-правову основу управління формуванням професійної компетентності магістрантів складають документи державного та галузевого рівнів, стандарти закладу вищої освіти. Управлінські умови передбачають розроблення та використання моделі системи управління формуванням професійної компетентності магістрантів, тоді як організаційно-педагогічні умови забезпечують наукове обґрунтування змісту професійної підготовки, оптимального співвідношення змісту, форм і методів навчання, зв'язування теорії з практикою, врахування потреб і запитів студентів.

Комплекс організаційно-педагогічних умов реалізації компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою магістрантів містить: інтеграцію знань; організацію контекстного навчання; активізацію навчально-пізнавальної діяльності та стимулювання самостійної роботи студентів; узгодженість між змістом професійної підготовки, її технологічним та науково-методичним супроводом; створення рефлексивного середовища як основного чинника професійно-особистісного розвитку; використання андрагогічної моделі навчання, що враховує освіту саме дорослих осіб.

Особливості професійного спілкування фахівців зумовлюють необхідність формування тих компонентів комунікативної компетентності, які забезпечують ефективну реалізацію професійних завдань. Отже, у структурі **комунікативної компетентності** виділяємо наступні компоненти: **мотиваційно-особистісний, когнітивний та поведінково-діяльнісний**.

Розглянемо кожен із компонентів структури комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Так, мотиваційно-особистісний компонент містить:

- мотиви, що спонукають до ефективної комунікативної діяльності;
- здібності, які визначають успішність оволодіння комунікативною компетентністю;
- ціннісні орієнтації фахівця, що виявляються у ставленні до особистості співрозмовника, власної особистості, до виконання професійних обов'язків.

Когнітивний компонент структури компетентності передбачає:

- знання про сутність, структуру, функції, стилі, закони та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема;
- знання про комунікативні вміння фахівця відповідної спеціальності та їх характеристики;
- знання про механізми соціальної перцепції (сприйняття і відчування);
- знання з методів впливу на інших людей.

Поведінково-діяльнісний компонент характеризується:

- комунікативними вміннями (уміння вербальної комунікації (виразність, доступність, правильність мовлення); уміння невербальної комунікації; уміння слухати; уміння використовувати систему «пристосувань» у спілкуванні, уміння соціальної перцепції (самосприйняття та сприйняття інших));
- рефлексивними вміннями (уміння аналізувати власні індивідуально-психологічні особливості, оцінювати власний психічний стан та власну поведінку (тобто уміння саморефлексії),уміння аналізувати ситуацію, яка має відбутися за участю даної особи, що передбачає аналіз власних позицій та варіантів поведінки, позицій та можливих варіантів поведінки інших учасників ситуації щоб спрогнозувати процес та результат комунікації (тобто уміння здійснювати проективну, спрямовану у майбутнє, рефлексію); уміння аналізувати минулу ситуацію (ретроспективна рефлексія));
- організаційно-управлінськими вміннями (уміння встановлювати особистісні та ділові стосунки з усіма партнерами по спілкуванню; уміння ефективної само репрезентації; уміння організувати індивідуальні, групові, колективні форми роботи з партнерами).

Соціокультурна компетентність визначена як інтеграція соціального, загальнокультурного та індивідуального потенціалів особистості, як інтегративне особистісне утворення, що передбачає засвоєння індивідом основних духовних цінностей світової та національної культурної спадщини, здатність формувати себе в просторі культури, самореалізуватись у конкретних культурно-історичних умовах власної життєдіяльності, усвідомлення існування інших культурних значень раніше привласненого сенсу життєдіяльності, що забезпечує взаємодію з різними соціальними інститутами для ефективного вирішення професійних завдань, для побудови своєї поведінки відповідно до національних культурних особливостей та соціальних ситуацій, для взаємодії з іншими членами суспільства.

Процес формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців розглядаємо як комплекс цілеспрямованих педагогічних впливів, що

ґрунтуються на знанні закономірностей розвитку особистості, враховують специфічні вимоги до фахівця, який повинен здійснювати свою професійну діяльність в площині міжкультурної комунікації, на основі особистісно-діяльнісного, діалогічного підходів.

Під час формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців прикладна педагогіка вищої школи може рекомендувати спиратись на такі специфічні принципи: принцип гуманізму, принцип культуровідповідності, принцип когнітивності, принцип ситуативності; принцип тематичної різноманітності змісту навчального матеріалу, принцип інтерактивності, принцип випереджаючого навчання, принцип інтегративності.

Принцип гуманізму забезпечує утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей, пріоритетність загальнолюдських цінностей. Шляхи реалізації цього принципу: пріоритетність інтересів особистості, створення комфортного морально-психологічного клімату, максимальне залучення творчого потенціалу та самостійності студентів. Діяльність майбутніх фахівців, в основі якої лежить сфера суб'єкт-суб'єктних відносин, передбачає орієнтацію і на такі гуманістичні цінності, як сприйняття іншої людини як рівноправної особистості, повага і довіра до людей, що виявляється в доброзичливому, позитивному ставленні, співпереживання, віра в потенціал людини, справедливість.

Принцип культуровідповідності передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовних культур за умов адаптації до контексту національної та іншомовної культури, адже одним із завдань вищої школи є допомогти молоді освоїти нові зразки культурної діяльності, правильно використовуючи відповідні технології, здатні індивідуалізувати цей процес.

Принцип когнітивності передбачає оволодіння соціокультурними знаннями, структурування їх за допомогою таких когнітивних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення. Сприйняття різноманітних культурних і соціальних явищ може відбуватися в ході отримання теоретичної інформації про них, а також завдяки спостереженню за проявами тієї чи іншої культури завдяки використанню відеоматеріалів, що відображають національно-культурну специфіку певної країни, або ж діяльності викладача, який виступає в ролі міжкультурного посередника і демонструє специфічні тактики мовленнєвої та невербальної поведінки.

Принцип ситуативності передбачає, що формування соціокультурної компетентності відбувається на основі й за допомогою ситуацій. При створенні ситуацій, що використовуються у цьому процесі важливим може бути соціальний статус представників різних соціальних спільностей, менталітет, особливості національних цінностей, важливість завдань, що вирішуються у процесі взаємодії.

Принцип тематичної різноманітності змісту навчального матеріалу дає можливість забезпечити навчальний процес необмеженою кількістю моделей життєвих та професійних ситуацій спілкування, які демонструють

функціонування всіх соціальних факторів, що належать до матеріальної та духовної культури і наявні в усіх сферах людської діяльності.

Принцип інтерактивності випливає безпосередньо із суті соціокультурної компетентності, високий та достатній рівень якої дозволяє особистості взаємодіяти з іншими, брати участь у діалозі, адаптуватися в неоднорідному соціокультурному просторі, використовувати знання, уміння, способи взаємодії в умовах, що постійно змінюються, приймати рішення в культурному різноманітті. Цей принцип передбачає залучення всіх учасників навчального заняття до активного пізнавального пошуку, створює можливості для висловлювання з приводу того, що вони знають, пізнають та думають, зіставлення своєї точки зору зі знаннями своїх колег. Це дозволяє студентам різнобічно сприймати та осмислювати факти та явища культури, формувати цілісний погляд на світ, переносити свої знання на нові соціокультурні об'єкти.

Реалізація принципу інтерактивності у формуванні соціокультурної компетентності зумовлено тим, що традиційна предметна система навчання відображає здебільшого фрагментарний підхід до організації навчально-виховного процесу, що призводить до формування розрізнених поглядів на певні соціокультурні явища, спричиняє труднощі в усвідомленні студентами цілісності культури, синтез соціокультурної інформації стихійно покладається на самих студентів. Принцип інтерактивності передбачає: побудову змісту навчального матеріалу як взаємодії різнорідних раніше роз'єднаних елементів; якісні та кількісні зміни взаємодіючих елементів, що призводить до формування нової якості – соціокультурної компетентності; наявність своєї логіко-змістової основи, якою є загальні ідеї, засоби, прийоми діяльності у соціокультурному просторі, зв'язок різних функцій, задач діяльності фахівця; існування власної структури формування соціокультурної компетентності, в якій можна виділити відносно відособлені і разом з тим супідрядні між собою етапи, проходження яких породжує якісні чи кількісні зміни у самому процесі та особистості, погодженість змісту, що інтегрується, з етапами реалізації.

Принцип випереджаючого навчання передбачає, що від першого курсу студенти поступово входять у світ професійних інтересів, загальні питання змісту гуманітарних навчальних дисциплін наповнюються професійно спрямованим змістом. У цьому разі відбувається випереджальне «занурення» студентів у реальні умови соціокультурного спілкування в різних ситуаціях, що сприяє формування як пізнавальних, так і соціальних мотивів оволодіння соціокультурною компетентністю. Реалізація цього принципу базується на необхідності показу меж застосування матеріалу, що вивчається, розв'язання логічних труднощів, що можуть виникати у наступній діяльності у соціокультурному просторі, використання додаткового матеріалу з метою тісного зв'язку визначених теоретичних положень і практичної діяльності.

Ефективність формування соціокультурної компетентності підвищується за таких педагогічних умов: поетапність формування

соціокультурної компетентності відповідно до компонентів соціокультурної компетентності у їх єдності та взаємозв'язку; застосування комунікативних ситуацій як пріоритетних засобів формування соціокультурної компетентності; використання автентичних текстів як змістової основи для формування соціокультурної компетентності, поєднання індивідуальних, парних та групових форм навчання.

Зауважимо, що створення у свідомості студентів інтегрованої системи знань, умінь та уявлень про навколишню дійсність є необхідною умовою сучасної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти. Прикладом використання ідеї інтеграції знань при здійсненні професійної підготовки магістрантів педагогіки вищої школи слугує застосування методу проектів, який дає змогу актуалізувати наявні в студентів знання і навички з різних дисциплін. Проект - засіб перетворення дійсності, що характеризується активністю проектантів, потребами в ресурсах і результатами. *Педагогічний проект,* комплекс дій студентів, спрямованих на створення творчого продукту.

Усі проекти за участю магістрантів, можна розділити таким чином:

– за домінуванням у проекті діяльності: дослідницький, пошуковий, творчий, рольовий, прикладний (практико-орієнтований), ознайомлювальний та ін.;

– за предметно-змістовими галузями: монопроекти (в межах однієї предметної галузі) та міжпредметні;

– за кількістю учасників і характером контактів у проекті: індивідуальні, групові, колективні, міжнародні та ін.;

– за тривалістю виконання проекту: короткострокові, довгострокові та ін.

Формування діяльнісного та особистісного компонентів професійної компетентності магістрантів відбувається переважно у процесі проведення семінарських та практичних занять, диференційованої самостійної роботи. Під час цих занять, як і під час лекцій, особлива увага приділяється організації квазіпрофесійної діяльності магістрантів, яка використовується для засвоєння способів майбутньої професійної діяльності шляхом застосування проблемних педагогічних ситуацій та імітаційних ігор. Для цього на семінарських заняттях широко використовується кейс-метод.

Кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуацій, які запозичені з реальної практики. Ситуації обговорюються під час відкритої дискусії, що сприяє виробленню у майбутніх фахівців навичок прийняття рішення. Кейс завжди моделює конкретну професійну ситуацію. Так, при проведенні семінарського заняття на тему «Структурний аналіз педагогічної компетентності» можна використовувати відео-кейси, записані студентами, з проблемними ситуаціями, в яких вони опиняються у ході педагогічної діяльності. Після їх перегляду викладачем пропонуються для обговорення студентами такі проблемні питання:

Які проблеми під час проведення заняття Ви помітили?

Яка Ваша думка з приводу виникнення проблемної ситуації?

Чи типова така ситуація у закладі вищої освіти?

Чи траплялася така ситуація з Вами?

Які шляхи вирішення цієї проблеми?

Викладачем стимулюється пропозиція різних думок, які спрямовувалися у потрібний контекст.

Використання кейс-методу дає змогу вирішити комплекс таких завдань:

– перетворення й інтеграцію знань, отриманих студентами під час вивчення окремих тем, використання їх для розв'язання практичних завдань;

– концентрування уваги на конкретних професійних завданнях, умовно виділених із усього різноманіття проблем реальної професійної діяльності;

– здійснення аналізу, оцінки й коригування прийнятих викладачем рішень у ході розв'язання конкретної проблеми;

– формування професійно значущих якостей (комунікативності, емпатійності, тактовності, емоційної зрілості, рефлексивності та ін.) магістрантів педагогіки вищої школи;

– підвищення інтересу студентів до навчальних занять, спонукання їх до самовдосконалення.

Під час проведення семінарських занять також використовується технологія «малих груп» – спільної розумової діяльності груп студентів чисельністю від 3 до 10 осіб, які розв'язують професійно-значущі завдання або проблеми. Групова робота магістрантів полягає у продукуванні колективного мислення, що ініціює використання комунікацій між членами групи, поділ «повноважень», обговорення, рефлексію тощо. Дана технологія дає змогу розподіляти працю, використовувати механізм змагання. Унаслідок цього отримується синергетичний ефект, який полягає у тому, що результати роботи групи перевищують просту суму результатів роботи її окремих членів.

Особливості технології «малих груп» дають змогу використовувати її не тільки як засіб досягнення навчальних цілей, але й з метою відпрацьовування умінь співробітництва студентів, їх комунікативних навичок тощо. При цьому групова робота дає змогу магістрантам активно використовувати не лише власні ресурси, але й ресурси інших учасників, формуючи здатність самоорганізації групи як системи.

Обов'язковою умовою ефективного використання даної технології є якісна рефлексивна робота викладача і студентів на етапі завершення групової роботи. Рефлексивному аналізу підлягають не тільки результати діяльності груп, але й процес колективної роботи: як група шукала спосіб рішення, які проблеми й труднощі в процесі групової взаємодії виникали, яким чином враховувалися різні точки зору учасників і вироблялася колективна думка, яким був внесок кожного учасника в результати групи тощо.

Слід відмітити, що рефлексивні процеси виступають основою ефективності формування професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи, як і ефективності застосування активних форм професійної підготовки, спрямованих на активізацію процесів самоорганізації. Актуалізація процесів самоспостереження, самоаналізу, самовипробовування, самооцінки, саморегулювання, самостимулювання у студентів призводить до створення рефлексивного середовища як умови компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою магістрантів педагогіки вищої школи.

Для забезпечення систематичної диференційованої самостійної роботи студентів розробляється навчально-методичне забезпечення для дисциплін навчального плану підготовки магістрантів, особливе значення в якому надається завданням для самостійної роботи та методиці оцінювання їх виконання. Обов'язковою вимогою, якій мають відповідати завдання для самостійної роботи студентів, визначається їх творчий характер.

Важливим аспектом, на якому акцентується увага викладачів у ході професійної підготовки магістрантів, є використання *«ситуації успіху»*, коли ненав'язливо створюється така навчально-виховна ситуація для студента і так організовується його діяльність, щоб він досяг успіху в запропонованій ситуації.

Фасилітація в ході педагогічної взаємодії - це така суб'єкт-суб'єктна взаємодія, в рамках якої відбувається спільний особистісний ріст і педагога і учня Фасилітативність позиції педагога як важлива характеристика організаційно-педагогічного супроводу компетентнісно орієнтованого управління полягає у підтримці та допомозі студентам на шляху їх професійно особистісного розвитку, що забезпечується організацією демократичної взаємодії зі студентами як у навчальний, так і поза навчальний час.

Впровадження моделі системи компетентнісно-орієнтованого управління професійною підготовкою магістрантів педагогіки вищої школи має позитивний вплив на зростання рівня професійної компетентності студентів, задоволеність ними умовами підготовки у закладі вищої освіти до майбутньої професійної діяльності.

Реалізація організаційно-педагогічних умов даного виду управління професійною підготовкою магістрантів слугує актуалізації та підтримці творчої, дослідницької діяльності студентів; побудові змісту дисципліни як процесу реалізації професійно-особистісного розвитку студентів; використанню андрагогічних принципів навчання; вдосконаленню існуючих та розширення кола творчих, пошукових, інтерактивних методів навчання; організації конструктивного зворотного зв'язку та створенню рефлексивного середовища.

Дослідницьку компетентність ми визначаємо як інтегративне особистісне утворення, яке передбачає наявність у майбутніх педагогів сукупності якостей особистості дослідника, потреб й інтересу до

дослідницької діяльності, відповідальності за її результати, знань, умінь, навичок, що сприяють успішній реалізації дослідницької діяльності, характеризують здатність вирішувати проблемні педагогічні завдання шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування діагностичного підходу в цілепокладанні, плануванні прийняті та реалізації рішень, аналізі та оцінці діяльності (власної та вихованців). Дослідницька компетентність майбутніх педагогів має творчий характер, націлена на пошук, вивчення й з'ясування фактів і явищ дійсності для набуття й систематизації суб'єктивно нових знань про них.

У структурі дослідницької компетентності виділяються мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний складники.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується осмисленням майбутнім фахівцем цінності дослідницької діяльності у власній навчальній та професійній педагогічній діяльності, наявністю мотивів самореалізації, особистісного та професійного зростання, пізнавальною активністю, здатністю до подолання когнітивних труднощів, позитивним ставленням до оволодіння дослідницькими уміннями, що детермінують його готовність до науково-педагогічного пошуку, освітньої діяльності відповідно до високих духовних потреб та ідеалів.

Когнітивний компонент дослідницької компетентності передбачає оволодіння знаннями про суть педагогічного дослідження, його методи та ефективність, про найбільш актуальні психолого-педагогічні дослідження, про методологію науково-педагогічної діяльності, про ефективні методи наукового пошуку, а також розвинуті мислення, пам'ять, увага, уява. При цьому звертаємо особливу увагу на розвиток педагогічного мислення, уміння застосовувати нетрадиційні схеми мислення й аналітичні підходи для швидкого вирішення педагогічних задач у педагогічних ситуаціях, які є, як правило, досить складними і нетиповими, впевненого знаходження алгоритму дій у непередбачуваних ситуаціях.

Процесуальний компонент складається із ряду дослідницьких умінь. Дослідницькі уміння трактуються як система інтелектуальних і практичних умінь, навичок навчальної праці, що забезпечує здатність студента до проведення дослідження або його частини, до проведення самостійних спостережень, дослідів, пошуків, і такі, що набуваються у процесі розв'язування дослідницьких завдань. До них відносимо: уміння не лише сприймати інформацію і переймати соціальний досвід, а й адекватно перетворювати їх за допомогою аналізу та синтезу, систематизації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, висунення гіпотези тощо; уміння застосовувати теоретичні положення окремих навчальних дисциплін відповідно до завдань навчально-виховного процесу; уміння отримувати нову інформацію із різноманітних джерел, здатність опрацьовувати і оформляти отриману інформацію за допомогою різних методів; уміння організовувати власну дослідницьку діяльність, визначаючи методи, засоби, послідовність і термін виконання завдання, уміння застосовувати прийоми

співробітництва в процесі дослідницької діяльності, оперувати стилем наукового спілкування, здійснювати взаємодопомогу і взаємоконтроль.

Успішне формування дослідницьких умінь у студентів можливе за рахунок єдності змістового та процесуального складників навчання на основі оволодіння ними необхідними дослідницькими способами дій, у процесі виконання яких створюються і закріплюються асоціації між завданнями, що потрібно виконати, та знаннями, на які потрібно спиратися. Дослідницькі уміння, як і інші вміння, мають високий ступінь узагальненості. Щоразу вони передбачають усвідомлення мети, умов її досягнення, формулювання завдань діяльності, планування і вибір способів виконання дій, які необхідні для досягнення визначених цілей, реалізація науково-пізнавальної діяльності, контроль і самоконтроль за процесом діяльності.

Дослідницькі уміння майбутніх педагогів пов'язані із уміннями, що потрібні фахівцеві у професійній педагогічній діяльності: уміння бачити і аналізувати проблеми, формулювати припущення про їх вирішення; уміння отримувати та відбирати відповідно до мети інформацію, використовувати її для досягнення мети навчальної чи професійної діяльності, або власного розвитку; уміння аналізувати ситуації; уміння обирати адекватні способи та засоби для досягнення поставленої мети; уміння здійснювати рефлексію.

Рефлексивний компонент складається із рефлексивно-оцінних умінь: усвідомлення процесу дослідницької діяльності, усвідомлення й оцінка якості продуктів дослідницької діяльності.

Дослідницька компетентність педагога є складником його професійної компетентності, адже для вирішення професійних питань і педагогічних завдань, що виникають в реальних навчальних і виховних ситуаціях та вимагають застосування конкретних психолого-педагогічних знань, життєвого досвіду й особистісних якостей, важливо вміти здійснювати спостереження, аналізувати і синтезувати, порівнювати педагогічні ситуації та педагогічні явища, проводити пошук найбільш оптимальних педагогічних рішень, здійснювати рефлексію власної діяльності.

Вважаємо, що педагогічними умовами формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів є: стимулювання формування мотиваційної готовності до навчально-дослідницької діяльності; урізноманітнення методів навчання, що використовуються на семінарсько-практичних заняттях; використання інформаційно-комунікаційних технологій; професійна компетентність викладача, що виявляється через оволодіння методикою активізації навчально-дослідницької діяльності.

Якість вищої освіти за спеціальностями та рівнями вищої освіти закладається під час проектування освітнього процесу на основі компетентнісного підходу.

Нормативна частина освітніх програм включає всі компетентності та програмні результати навчання зі ступенем складності, характерним для певних рівнів вищої освіти відповідно до стандартів вищої освіти.

Обґрунтування номенклатури організаційних форм освітнього процесу (навчальні дисципліни, індивідуальні завдання, практики) здійснюється адекватним розподілом за ними програмних результатів навчання.

Результати навчання за кожною організаційною формою освітнього процесу визначаються конкретизацією програмних результатів навчання й застосовуються як критерії відбору змісту навчальних дисциплін, практик, індивідуальних завдань.

Для створення засобів діагностики використовується заплановані результати навчання у вигляді узагальнених та конкретизованих контрольних завдань. Узагальнені контрольні завдання мають надаватись здобувачам на початку викладання дисциплін.

Атестація здійснюється оцінюванням ступеня сформованості програмних компетентностей.

Реалізація компетентністного підходу до проектування вищої освіти шляхом створення однозначного зв'язку зовнішніх цілей вищої освіти з дисциплінами, практиками й індивідуальними завданнями є вирішальним чинником якості вищої освіти та створення реальної системи внутрішнього її забезпечення.

Завдання для самоконтролю

1. Назвіть компоненти структури комунікативної компетентності майбутніх фахівців.
2. Наведіть приклад структури дослідницької компетентності.
3. Назвіть вирішальні чинники якості вищої освіти.

4. ОСНОВИ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

4.1. Поняття «дидактика вищої школи» як розділ педагогіки

Головне в освітньому процесі сьогодні - не інформованість, а озброєння майбутніх фахівців умінням перетворювати знання в інструмент практичної дії, створення нового продукту, що не має аналогів в практиці. Вирішення цього завдання багато в чому залежить від рівня професіоналізму викладачів вищої школи, досвіду педагогічної діяльності з розвитку творчої індивідуальності студентів та залученню їх до нестандартної діяльності.

Один із шляхів ефективного вирішення цих складних соціальних завдань полягає в підвищенні дидактичної грамотності викладачів вищої школи, в оволодінні методикою і технологією навчального процесу, усвідомленні специфічних особливостей сучасного навчання.

Дидактика вищої школи покликана збагатити педагогічний аспект професіоналізму викладача вищої школи цими знаннями, вміннями і навичками реалізації освітнього процесу на принципах дидактичної взаємодії, співпраці та співтворчості його зі студентами.

Дидактика вищої школи - це розділ педагогіки вищої школи, який розробляє наукові основи освіти і навчання фахівців вищої кваліфікації.

За твердженням В. Краєвського, дидактика - це педагогічна теорія навчання. Об'єктом її є освіта і навчання. Вона виконує науково-теоретичну і конструктивно-технічну функції. Визначальним і специфічним для дидактики вищої школи є відносини між двома діяльностями - викладанням і навчанням. Теоретичне обґрунтування дидактичного взаємодії викладача та студентів і пошук шляхів його реалізації у вузівській практиці становить предмет дидактики вищої школи.

Аксіологічний характер освіти і навчання відстоював у своїх роботах К. Ціолковський. На його глибоке переконання, освіта і навчання мають виконати головну свою функцію - виховати людину «громадянина Всесвіту», закласти в ньому вищі культурні, духовні і моральні ідеали і цінності, які він потім понесе в Космос. Навчання має бути направлено на забезпечення умов, в яких людина яка зростає змінювала б себе і свою систему цінностей і цільових настанов. Навчальний процес, як важливий предмет дидактики, має виконати свою людинотворчю функцію, сформувати гуманістично орієнтовану особистість, котра має «найвищу точку зору» і керується нею в своїй діяльності.

Методологічною основою дидактики К. Ціолковський вважав *аксіологію - науку про цінності*. Призначення дидактики він вбачав у розробці технологій і дидактичних засобів формування ідеалів і цінностей майбутніх фахівців у процесі оволодіння знаннями. Він мріяв за допомогою справжньої освіти допомогти людині стати розумною, вільною, морально досконалою, здатною вирішувати земні проблеми «з вищої космічної точки зору»,

орієнтуватися в своїй перетворювальній діяльності на такі ідеали і установки, які відповідали б принципам «космічної та земної етики».

Процес оволодіння знаннями він розглядав як перетворення знань у цінності, як відкриття нового і незвичайного. «Ми поки мало знаємо, - звертався він до молоді. - Але нас чекають безодні відкриттів і мудрості. Будемо жити, вчитися, щоб отримати їх і царювати у Всесвіті ». К. Ціолковський майбутнє людства пов'язував із самою людиною і її освітою. Він говорив про нові підходи до визначення змісту освіти та навчання, які сприятимуть формуванню «космічної свідомості», «космічного погляду» на роль людини в розвитку навколишнього світу.

Дидактика - це не тільки теорія, а й практика. Останнім часом все частіше говорять про інструментальну дидактику. Інструментальна дидактика покликана показувати, як вчити, чому вчити, які кошти використовувати для навчання. Її призначення полягає в тому, щоб розкривати, як теорія доводиться до практики на основі розробки технології і вбудовування її в навчальний процес.

4.2. Завдання дидактики вищої школи

Дидактика покликана розробляти теоретичні основи освітнього процесу у вищій школі. Викладач вищої школи повинен володіти теоретичними положеннями, які допомогли не тільки йому, але і студенту усвідомити, що майбутньому фахівцю важливо не споглядати, а діяти (І. Гете), бо сьогодні значимий не той, хто знає достатньо, а той, хто знає, як навчитися (Г. Адамі). Важливо сьогодні не тільки оволодіти певним обсягом знань, а й чітким уявленням про те, як ці знання використовуються студентами у власному професійному становленні, розвитку творчого стилю діяльності.

Які ж проблеми стоять сьогодні перед дидактикою вищої школи?

1.Розробка проблеми гуманізації цілей освіти. Дидактичні дослідження повинні дати відповідь на питання, як реально здійснювати гуманізацію освіти, забезпечити перехід від домінанти держави і суспільства до інтересів особистості студента. Необхідно наповнити конкретним змістом такі поняття, як «цілі суб'єктів навчання», «індивідуальна освітня траєкторія», «порт-фоліо студента». Ці поняття в класичній дидактиці були відсутні.

Не менш значима проблема розгляду навчального предмета не як самоцілі, а як розвитку особистості того, хто навчається, його професійного вигляду.

2.Розробка науково-обгрунтованої системи профілів фахівців. Для її вирішення необхідно уточнити потребу суспільства і економіки в тих чи інших профілях фахівців, виходячи з перспектив розвитку економіки, виробництва і освіти. Конкретизувати завдання, які повинні будуть вирішувати фахівці того чи іншого профілю. Система спеціальностей складалася стихійно в міру появи потреби в тих чи інших кадрах. Але

сучасний рівень науки, техніки і освіти вимагає науково-обґрунтованої системи і приведення її у відповідність до зарубіжних зразків і номенклатури спеціальностей.

3.Удосконалення змісту вищої освіти відповідно до профілю фахівців, що випускаються. Ученим належить з'ясувати можливість застосування знань, умінь і навичок, окреслених в нині діючих навчальних планах і програмах, зміст навчальних предметів, які повинні освоїти фахівці того чи іншого профілю у вузівській практиці. Необхідно привести у відповідність зміст навчальних дисциплін з професіограмами, моделями особистості сучасного фахівця того чи іншого профілю. Сьогодні необхідна серйозна робота з оновлення навчальної інформації і приведення її змісту у відповідність зі структурою професійної діяльності, до якої готує вища школа.

4. У зв'язку з цим гостро стоїть проблема професійної орієнтації. Анкетування серед студентів різних вузів свідчить про те, що студенти третіх курсів не мають чіткого уявлення про те, де вони будуть працювати після закінчення академії та університету. Але за твердженням психологів і педагогів результативність професійного становлення студентів залежить від того, наскільки чітко майбутній фахівець уявляє мету навчання, перспективу його майбутньої професійної діяльності. Чіткість професійних уявлень підвищує його пізнавальну активність, інтерес до навчального процесу.

5. Проблема структурування змісту навчальних дисциплін. Аналіз навчальної літератури дозволяє говорити про перевантаженість змісту навчальних курсів. Обсяг їх постійно зростає у зв'язку з лавиноподібним збільшенням обсягу нової інформації. Дидактика покликана допомогти впоратися з цією проблемою за допомогою нового структурування навчального матеріалу. У навчальному матеріалі необхідно виділити ті структурні компоненти, з яких складаються окремі явища, визначити інваріантні теми та їх структурні компоненти.

6. Розробка нових підходів до структурування навчальної інформації. Зміна характеру освітнього процесу і сутності навчання актуалізує завдання дидактики вищої школи в новому підході до структурування змісту, не обмежуючи його знання орієнтованим змістом, а забезпечуючи цілісний досвід вирішення професійних проблем.

7. Розробка сучасного технологічного забезпечення освітнього процесу вищої школи. Придбання індивідуального професійного досвіду і розвиток у студентів здібностей до творчої діяльності вимагає тривалого часу і методичних рекомендацій з використання інноваційних дидактичних технологій. Використання в навчальному процесі нових технологій значно прискорює процес становлення професійного вигляду майбутнього фахівця, підвищує ефективність вищої школи у рішенні проблем якісної освіти її випускників. Без наукових дидактичних положень у цьому плані викладачеві вищої школи не обійтися. І тут на допомогу йому повинна прийти дидактика.

8. Теоретичне обґрунтування систем оцінювання якості вищої освіти. Система оцінювання якості освіти є важливою функцією вищої школи, але її об'єктивність визначається дидактичною і методичною грамотністю викладача в проведенні контролю, моніторингу за результатами навчально-виховного процесу, професійного становлення майбутніх фахівців. Дидактика покликана розробити положення, що розкривають функції контролю, дидактичного моніторингу та оцінювання якості підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

9. Розробка методичного забезпечення освітнього процесу вищої школи. Результативність педагогічного процесу з підготовки технічних кадрів багато в чому визначається високим рівнем методичної грамотності викладачів вищої школи. Зміна акцентів і перенесення їх із змісту, форм і методів навчання на особистість майбутнього фахівця, рівень його компетентності і творчого стилю діяльності зумовлює потребу викладачів вищої школи.

Таким чином, дидактика вищої школи покликана розробити теоретичні основи модернізації вузівського процесу, розкрити нові підходи до структурування навчального процесу та оновлення його змісту.

У центрі всіх дидактичних пошуків має стояти особистість студента і викладача, їх професійне зростання, соціальна зрілість і духовно-моральне становлення, обгрунтування умов для формування творчої індивідуальності майбутнього фахівця.

4.3. Поняття про процес навчання

Сенс сучасного навчання у ЗВО полягає в тому, щоб створити умови для самореалізації особистості майбутнього фахівця, для вибору індивідуальних траєкторій його професійного зростання, забезпечити гнучкість оцінки навчальних досягнень кожного студента.

Самореалізація особистості в навчанні - далеко не стихійний і не довільний процес. Її реалізація в навчальній роботі і результативність обумовлена дотриманням умов, які позитивно впливають на настрій, віру у власні сили, свідоме ставлення до навчальної праці студентів. Самореалізація особистості майбутнього фахівця в навчальному процесі буде мати місце, якщо студент:

- Вірить у власну індивідуальність, усвідомлює сенс і можливості свого професійного «Я», позитивний результат своїх дій і помислів;
- Відчуває свій фаховий та інтелектуальний потенціал, взаємодіє з іншими людьми, відчуває себе частиною природи і суспільства;
- Володіє необхідними знаннями, вміннями, навичками, творчими здібностями, що дозволяють у повній мірі реалізувати себе в обраній професійній сфері і в стосунках з іншими людьми;

- Готовий до вольових зусиль і до регуляції власних емоцій, емоційних станів інших людей, необхідних для самореалізації в професійній діяльності та спілкуванні на всіх етапах життєвого шляху.

Новизна підходу до визначення характеру навчання у ЗВО полягає в тому, що воно не може бути орієнтоване тільки на організацію предметного вивчення наукового знання, обмежуватися орієнтацією тільки на «психологічний» підхід до його організації. У зміненому суспільстві змінюється статус фахівця, його роль у професійній діяльності, що передбачає практико-орієнтований характер навчання у ЗВО.

Навчання - це складний і динамічний процес. Будь який процес означає рух вперед і являє собою сукупність дій, спрямованих на досягнення якого-небудь результату.

Процес навчання спрямований на вирішення дидактичних цілей і отримання результату в оволодінні студентами знаннями, вміннями і навичками, розвитку їх пізнавальних сил і здібностей, формування системи поглядів і переконань. Зовнішня його сторона (викладач передає, а студенти засвоюють навчальну інформацію) дає часом хибне уявлення про простоту і легкість процесу навчання. Внутрішня сторона, складова його сутності (пізнавальна діяльність, інтелектуальний розвиток та професійне становлення майбутнього фахівця), нерідко залишається поза увагою тих, хто його здійснює.

Навчання - це активна пізнавальна діяльність, у процесі якої студент під керівництвом викладача опановує професійні знання, вміння і навички, формує науковий світогляд, активну професійну позицію і творчий стиль діяльності, розвиває пізнавальні сили і спеціальні здібності.

Це складний двосторонній, але в той же час цілісний і єдиний процес.

Методологічною основою процесу навчання у вищій школі виступає наукова теорія пізнання, яка передбачає єдність історичного і логічного в педагогічних процесах, методологічний аналіз дидактичних понять, фактів, явищ. Відправним пунктом цієї теорії є визнання об'єктивності і матеріальності навколишнього світу, існування його в постійному русі, зміні і розвитку, пізнаваності світу і його закономірностей. Основою пізнання служить вся сукупність людської практики, способів впливу людини на природу та виробничі відносини.

Процес пізнання йде від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього - до практики. Гносеологія розглядає пізнання як процес активного, але не дзеркального відображення об'єктивного світу в свідомості людини.

Процес пізнання - це сходження до істини. Навчання - це рух від незнання до знання. Процес пізнання динамічний; навчання - це постійний рух і розвиток. Засвоюючи знання, студенти опановують професію, пізнають специфіку професійної праці і вимоги до неї суспільства. З цієї точки зору засвоєння професійних знань є різновидом пізнання.

Специфіка навчання у ЗВО полягає в тому, що воно на відміну від природно сформованих форм пізнання (гра, наукове пізнання та ін.) Є

штучно організованою формою, яка проходить під керівництвом викладача. Джерелом навчальної інформації є не тільки викладач, але і книги, засоби масової інформації, навколишня дійсність; студенти опановують професію і пізнають специфіку професійної праці в узагальненому і систематизованому вигляді.

В умовах формального ставлення до освіти, інтенсифікації необґрунтованих вимог до сучасного вузівського процесу підвищуються вимоги до інтелекту, психіки та здоров'я викладачів і студентів, оскільки зростає небезпека нервово-психічних перевантажень, що визначає негативне ставлення до навчального процесу. Завдання під час організації навчання полягає в тому, щоб забезпечити умови для дидактичної взаємодії, співпраці та співтворчості викладача і студента в опануванні ними навчальної програми, здійснення принципів і діяльності конкретного студента, вираження індивідуальності його особистості в навчальній роботі, прояви творчої діяльності викладача і студентів.

4.4. Функції навчання

У вузівській практиці процес навчання виконує три основні функції: освітню, виховну і розвиваючу.

Освітня функція передбачає озброєння майбутніх фахівців професійними знаннями, вміннями і навичками.

Виховна функція передбачає вирішення основних завдань у процесі навчання з формування професійного світогляду, творчого стилю діяльності, активної професійної позиції.

Розвиваюча функція забезпечує процес вдосконалення розумових процесів, емоційної і вольової сфер особистості, позитивної мотивації майбутніх фахівців, оволодіння ними способами раціональної розумової діяльності.

Всі три функції знаходяться в складному переплетінні та взаємодії, обумовлюючи характер сучасного процесу навчання у вищій школі.

Розвивальне навчання - це спеціально організована діяльність професійної спрямованості, в процесі якої відбувається загальний психічний, розумовий розвиток і професійне становлення особистості майбутнього фахівця. Воно покликане вирішувати такі завдання:

- формування мотивів навчання, пізнавальних потреб і стійких професійних інтересів;
- розвиток установки на подолання шаблонності і відсталості буденної та професійної свідомості;
- формування незалежного професійного мислення, вдосконалення психічних процесів і станів, що забезпечують успішність професійної діяльності;
- вироблення раціональних прийомів і способів розумової діяльності;
- розвиток пізнавальної активності та самостійності студентів.

Підсумком вирішення цих завдань є загальний психічний, інтелектуальний, емоційний і вольовий розвиток студентів під час навчання.

Виховне навчання - це активна пізнавальна діяльність студентів, в процесі якої, викладач постійно звертається до системи їх цінностей, мотивів і потреб, формує у них емоційно-ціннісне ставлення до світу, суспільства, обраної професійної діяльності і до самого себе.

Мета навчання, засоби педагогічного впливу, зміст навчального матеріалу і методи його вивчення повинні бути орієнтовані на професійні мотиви студентів, враховувати їх потребу в саморозвитку, самовираженні і самоствердженні.

Виховне навчання покликане вирішувати такі завдання:

- формування професійного обов'язку і відповідальності, ініціативності та толерантності, такту і вимогливості, що становлять основу професійної етики сучасного фахівця;

- виховання професійного оптимізму, віри в сили і можливості кожного учасника навчального процесу, здатності створювати ситуацію успіху для нього, моральної обстановки і психологічного комфорту;

- формування професійної спрямованості поглядів і переконань, активної професійної позиції та відповідального ставлення майбутнього фахівця до виконання професійних обов'язків і функцій.

Завдання викладача в навчанні сформувати чіткі уявлення про значимість досліджуваної дисципліни в професійному зростанні майбутніх фахівців, її практико-орієнтований характер, а потім структурування змісту, орієнтованого на особистість студента.

При реалізації виховного навчання важливо не допустити шаблону і чітко уявляти шляхи його здійснення. Можливості успішного вирішення завдань виховання в процесі навчання є:

- у змісті досліджуваних навчальних предметів;
- в оптимальному виборі форм, методів і дидактичних засобів;
- в організації навчальної роботи;
- в самій особистості викладача.

Основою навчання має стати активна діяльність студентів, яка служить фактором розвитку їх професійних якостей.

Організація процесу навчання у вузі покликана сприяти сталому перетворенню особистісно-суспільних цілей в дієвий внутрішній стимул професійного становлення студентів, закріплення і розвитку активної професійної позиції і творчого стилю їх діяльності.

4.5. Поняття про методи навчання

Слово метод в перекладі з грецького означає спосіб дослідження. Як наукова категорія метод - це спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність.

У дидактичних роботах метод навчання трактується як спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладача і студентів, спрямованої на вирішення завдань освіти (Ю.Бабанський), або як система цілеспрямованих дій викладача, які організовують діяльність студентів, що ведуть до досягнення мети навчання (І.Лернер).

Метод навчання - це упорядкований спосіб досягнення дидактичних цілей у системі взаємопов'язаних дій викладача і студентів. У визначенні цього поняття головне - спосіб діяльності, який розкривається як система дій, що ведуть до досягнення навчальних цілей. Причому розрізняють цілі і дії мети викладача і дії студентів, які тісно взаємопов'язані між собою. У зв'язку з цим одні вчені вважають, що методам викладача відповідають методи студентів, тобто методи мають бінарний характер (М.Махмутов). Більшість з них розглядають метод як систему єдиних дій викладача і студентів.

Останніми роками у зв'язку з пошуками засобів активізації пізнавальної діяльності студентів у практику навчання введено поняття «активні методи навчання».

Активні методи - це способи діяльності, які мобілізують у процесі вивчення навчального предмета не пам'ять, а мислення, допомагають йти від стереотипів, що склалися, шукати самостійні, оригінальні варіанти відповідей і шляхи вирішення навчальних проблем; вносять елементи дослідження, пошуку. Порівняння різних фактів, явищ, позицій, висновків з тим, щоб визначити власну точку зору, виробити переконання, закріпити знання і вміння.

Методи навчання є носіями функцій навчання:

- *освітньої,*сприяє набуттю студентами системи професійних знань, умінь і навичок, формування професійного світогляду;
- *виховної,*покликаної формувати систему емоційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців до обраної професійної сфери, людей, суспільства і до самих себе;
- *мотиваційної,*стимулюючої позитивне ставлення до навчання, стійкий інтерес до професійної праці і бажання присвятити себе обраній діяльності;
- *організаційної,* що дозволяє об'єднати в систему мету, зміст і організацію навчального процесу з урахуванням особливостей, можливостей і здібностей студентів, професіоналізму викладачів, матеріально-методичного забезпечення навчання у ЗВО;
- *комунікативної* функції, що забезпечує дидактичну взаємодію, співпрацю і співтворчість у відносинах викладача і студентів.

Методи навчання - це способи спільної діяльності та спілкування викладача і студентів, що забезпечують позитивну мотивацію навчання, оволодіння системою професійних знань, умінь та навичок, формування науково-професійного світогляду, розвиток пізнавальних сил, культури розумової праці майбутніх фахівців.

У дидактиці має місце поняття «дидактичний прийом».

прийом - це елементи, складові частини методу, його деталі. Прийом не означає закінчений педагогічний результат, тому виступає як частина методу. Прийом визначає шлях реалізації методу, послідовність навчальних дії, що закріплюються в уміннях і навичках.

Прийоми різноманітні. Серед них можна виділити такі:

- логічні (постановку навчальної проблеми, виявлення ознак досліджуваного явища, процесу; порівняння, узагальнення, докази);
- організаційні (запис плану, складання конспекту, відповідь на питання плану, розподіл навчальних ролей, спостереження за планом);
- технічні (питання на дошці, використання таблиць, графіків, ТСО).

Методи та прийоми повинні цілеспрямовано формувати у майбутніх фахівців наукові поняття (знання), практичні вміння і навички на основі розумової діяльності студентів. Метод і прийом тісно взаємодіють між собою. У вузівському процесі метод може перейти в прийом і навпаки, Так, на семінарському занятті студенти розглядають основні положення досліджуваної теми. Обмін думками йде у вигляді бесіди. Але окремі свої висловлювання студенти ілюструють цитатами з монографічних робіт. У даному випадку бесіда виступає методом, а використання цитат із твору автора - прийомом. Але, якщо викладач пропонує написати рецензію або анотацію на досліджувану монографію, то робота з джерелом вже є методом. Питання і відповіді студентів і викладачів, які виникають під час роботи над джерелом, є прийомом.

4.6. Вибір методів навчання

Результати навчання визначаються багато в чому оптимальним вибором методів. Вибір методів визначається:

- дидактичними цілями і структурою навчального процесу;
- специфікою досліджуваного курсу, змістом теми конкретного заняття;
- індивідуальними особливостями, можливостями, здібностями студентів і викладача;
- рівнем підготовленості і досвідом пізнавальної діяльності студентів, складом групи, її настроєм і ставленням до навчальної роботи і майбутньої професійної праці;
- матеріально-методичним забезпеченням вузівського процесу в цілому і кожної дисципліни, передбаченої навчальним планом факультету;
- рівнем професіоналізму викладача.

Правильний вибір методів навчання стимулює пізнавальну активність, самостійність, ініціативність студентів у вирішенні пізнавальних завдань, сприяє розвитку розумових сил і професійних властивостей і якостей особистості, творчого потенціалу і готовності студентів до нестандартної діяльності, вихованню стійкого інтересу до обраної професії і бажання займатися педагогічною роботою.

Немає універсальних методів навчання. Результати навчального процесу, їх якість визначається сукупністю вдало підібраних методів і прийомів. Надзвичайно важливо дбати про те, щоб методи сприяли організації навчання на міжпредметній основі. Методи повинні допомагати виявленню того загального, що властиве діяльності викладача будь-якої вузівської дисципліни організації навчального процесу:

- формуванню навчальної мотивації;
- створення морально-психологічного клімату на занятті, ситуації успіху;
- побудові відносин викладача і студентів на принципах успіху для кожного студента; педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості;
- активізації пізнавальної діяльності шляхом надання студентам свободи вибору навчальних ролей і завдань.

У педагогічній практиці накопичено великий арсенал дидактичних методів і прийомів. Для зручності користування робляться спроби їх класифікувати.

4.7. Класифікація методів навчання

Аналіз дидактичної літератури дозволяє твердити про відсутність наукової, загальноприйнятої класифікації методів навчання, оскільки не знайдена єдина підстава для їх угруповання. Практиці пропонується кілька класифікацій з різною підставою.

За джерелом знань

Словесні:	**Наочні:**	**Практичні:**
пояснення	демонстрація	рішення задач
бесіда	ілюстрація	лабораторна робота
дискусія		дидактичні ігри
діалог		спостереження

Дана класифікація, запропонована Ш. Голанта і В. Перовським, в число джерел знань включає: слово у вигляді мови викладача або друкованого слова (підручника); образ, наочне уявлення об'єкта вивчення у вигляді схем, таблиць, малюнків, моделей, приладів; практичну діяльність студентів.

Словесні методи є одним з основних джерел інформації для студентів. Кожен метод має свою специфіку і виконує суворо певну функцію.

Бесіда - подача інформації у вигляді запитань-відповідей форми. Види бесід різноманітні: вступна бесіда, з вивчення нового навчального матеріалу, що закріплює, підсумкова, контрольна. За характером вони можуть бути репродуктивні та евристичні. Викладач веде студентів до засвоєння навчальної інформації через систему питань, які розкривають суть понять, теорій, законів.

Пояснення - систематичний виклад навчального матеріалу, доказово і науково обґрунтовано; передбачає велику кількість операційних (пояснюють, керуючих) дій, може містити повторення, роз'яснення.

Дискусія - обговорення навчальної проблеми у вигляді публічного обговорення з метою пошуку правильного її вирішення.

Метод інструктажу - виклад вимог, дотримання яких забезпечить результативність виконання навчального завдання; інформативний, локальний, близький до навчального приписом алгоритмічного типу.

Гідність словесних методів полягають в тому, що вони дозволяють в стислі терміни повідомити великий обсяг наукової інформації; формують мову, логічне мислення; в бесіді і дискусії формується самостійність, пізнавальна активність, жадоба нового знання.

Наочні методи об'єднують в собі ілюстрації (показ і організацію пізнавальної діяльності на основі експонування об'єкта) і демонстрації (показ динамічних моделей, приладів, що дозволяють спостерігати процеси, вимірювати їх, виявляти їх властивості).

Наочні методи покликані:

- забезпечити сприйняття предмета вивчення;
- сформувати цілісне уявлення про нього;
- створити умови для засвоєння істотних характеристик спостережуваного явища, не обмежуючись зовнішніми, несуттєвими його ознаками.

Наочні методи поєднуються в навчанні зі словесними методами. Їх взаємодія заснована на зв'язку першої і другої сигнальної системи. Під час організації вузівського процесу важливо дбати про те, щоб наочність через сприйняття і уявлення сприяла формуванню понять, законів, теорій. Якщо цього не відбувається, то наочність гальмує процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, розвиток мислення та професійних якостей особистості майбутнього фахівця.

Практичні методи забезпечують не тільки закріплення і застосування знань, але формують досвід, вміння, служать інтелектуальному, професійно-моральному розвитку. Вони об'єднують в собі:

- вправи - багаторазове виконання навчальних дій з метою відпрацювання професійних умінь і навичок;
- програвання рольових ситуацій, що сприяють набуттю майбутніми фахівцями досвіду професійної поведінки;
- ділова гра - імітація професійної діяльності в штучно створених ситуаціях, що моделюють навчально-виховний процес, що забезпечує вироблення і закріплення професійних умінь і навичок студентів.

Практичні методи застосовуються в поєднанні з наочними і словесними методами. Їх оптимальне поєднання забезпечує результативність та якість навчання у закладі вищої освіти.

За характером пізнавальної діяльності

- пояснювально-наочний (репродуктивний);

- проблемний виклад;
- частково пошуковий (евристичний);
- дослідницький.

У цій класифікації (І.Лернера і М.Скаткіна) методи поділяються за рівнем творчої, активної, дослідницької навчальної діяльності.

На одному полюсі знаходиться репродуктивний метод (відтворення інформації в готовому вигляді), на іншому - дослідний (створення нового знання шляхом пошуку, міркування, докази).

Пояснювально-ілюстративний метод полягає в тому, що викладач повідомляє знання, а студенти сприймають, усвідомлюють, засвоюють і запам'ятовують їх.

Проблемне викладання полягає в тому, що викладач формулює проблему, створює проблемну ситуацію і показує шлях виходу з неї, способи вирішення проблеми, а студенти засвоюють логіку рішення навчальної проблеми.

Частково пошуковий метод включає студентів в часткове вирішення навчальної проблеми, поставленої викладачем, на окремих її етапах відповідно до досвіду пізнавальної діяльності та обсягом раніше отриманих знань.

Дослідницький метод передбачає самостійне формулювання навчальної проблеми студентами, створення проблемної ситуації і пошук самостійного її вирішення.

Гідність цих методів полягає в тому, що вони розвивають розумові здібності студентів, інтерес до навчання, творчі сили. Але використання їх обмежене характером досліджуваного навчального матеріалу, непідготовленістю студентів, кваліфікацією викладача.

За дидактичною метою

- методи вивчення нових знань;
- методи закріплення знань;
- методи контролю.

Ця класифікація, запропонована М. Даниловим і Б. Єсиповим, групує методи відповідно до ланки навчального процесу. Однак на кожному етапі навчання можуть бути використані одні й ті ж методи. Так, і закріплення навчального матеріалу і його пояснення можна проводити за допомогою методу бесіди, вправи або письмової роботи.

За місцем в структурі діяльності

Ця класифікація запропонована Ю. Бабанським. Він вважає, що доцільно групувати методи, виходячи зі структури діяльності. Їм виділені такі елементи діяльності: організації, регулювання і контролю. Відповідно повинні бути три групи методів за їх місцем в структурі навчання:

Методи організації і здійснення навчальної діяльності, яка об'єднує словесні, наочні і практичні методи; репродуктивні і проблемно-пошукові; методи навчальної роботи під керівництвом викладача і методи самостійної роботи студентів;

Методи стимулювання і мотивації навчальної роботи, які поєднали пізнавальні ігри, навчальні дискусії, педагогічні та психологічні замальовки, моделювання рольових ситуацій, створення ситуацій успіху в навчальній роботі, пред'явлення вимог і метод заохочення;

Методи контролю і самоконтролю за навчальною діяльністю: методи усного, письмового, лабораторного контролю; індивідуального і фронтального, тематичного та систематичного контролю.

Знання різних класифікацій допомагає викладачеві оптимально використовувати поєднання різних методів у вирішенні дидактичних цілей і завдань.

При виборі методів мають місце три підходи до визначення їх дії:

1) стереотипне рішення: викладач діє за сформованими в його практиці звичкам;

2) рішення шляхом проб і помилок: вибір методів науково не обґрунтований;

3) оптимальне рішення: викладач, спираючись на науково-методичні знання, керується критеріями вибору методів.

Вибір методів навчання є творчою справою, але заснованим на знанні теорії та методики навчання. Відпрацюванню вміння обирати оптимальне поєднання методів навчання слід приділяти значну увагу під час підготовки майбутніх фахівців.

4.8. Сучасні підходи до організації дидактичної взаємодії в навчальному процесі вищої школи

Зробити самого себе, пізнати свій внутрішній світ і домогтися досконалості творчих здібностей - важлива ланка в професійній підготовці майбутніх фахівців. Необхідно ще у вузі створити такі умови, які допомогли б кожному студенту знайти шлях самовдосконалення професійного вигляду, індивідуального інтелектуального, морального, духовно-емоційного розвитку.

Духовний розвиток майбутнього фахівця, розширення його інтелектуального багажу, виявлення прихованих талантів і здібностей, становлення його особистості та професійної позиції, на превеликий жаль, все ще не стало головною турботою викладачів вищої школи.

У процесі навчання у ЗВО кожен студент повинен осягати особливості власної особистості, мати можливість дізнатися про самого себе, перейнятися самоповагою до себе. «...Людина повинна присвятити більшу частину свого існування повному розвитку власної особистості», - писав І. Мечников.

Студент має стосовно себе самого шукати власну педагогіку, засновану на світових відкриттях науки і практики», - вважає Л. Нечепоренко, - для того, щоб удосконалювати індивідуальність, власну особистість.

Численні дослідження (В.Кан-Калик, Н.Нікандров, В.Сластенін і ін.) виявили протиріччя в вузівській практиці між масовим характером навчання і

індивідуально-творчим стилем діяльності викладача. Масово-репродуктивна система підготовки педагогічних кадрів гальмує професійне становлення і розкриття творчого потенціалу особистості викладачів вищої школи. Тому пошуки шляхів подальшого вдосконалення результативності навчання у ЗВО зі зміною його характеру і реалізацією нових підходів до організації професійної підготовки студентів особливо актуальні. Зміна характеру навчання у ЗВО пов'язана з переходом від педагогічного впливу до дидактичного взаємодії в системі відносин «викладач - студенти».

На необхідність гуманних відносин в навчальному процесі вказував І. Чернокозов, який писав: «Систематичне придушення особистості учня призводить до сумних наслідків: учень думає більше не про навчальний предмет, який вивчає, а про вимоги вчителя, в результаті чого стихійно виникає тенденція до опору всьому , що виходить від нього. Антагонізм між учителем і учнем має соціальні наслідки: виховується пасивний до соціальних проблем осіб, нездатний до самоорганізації, ініціативи, самостійності і критичного мислення ».

Ця ж ситуація у взаєминах, нерідко, властива викладачам і студентам у вищій школі. Від характеру взаємин у процесі дидактичної взаємодії залежить активність позиції його учасників і продуктивність навчальної праці. Підвищення ефективності сучасного навчання, в основі своїй містить дидактичний взаємодія викладача і студентів, передбачає пошук нових підходів до його організації.

Поняття «підхід» в науковій літературі трактується як спрямованість на ті чи інші аспекти пізнавальної діяльності майбутнього фахівця, професійного становлення його особистості. Будь який підхід об'єднує в собі вихідні поняття, принципи, методику та технології навчання.

У практиці і педагогічній теорії відомі різні підходи до організації навчального процесу. Останнім часом увагу теоретиків і практиків все більше привертає особистісно-орієнтований підхід до навчання.

Сьогодні значного поширення набуває теорія особистісної орієнтації освіти і навчання, основний зміст якої полягає в тому, що професійне зростання майбутніх фахівців перебуває в безпосередній залежності від особистісної спрямованості дидактичного взаємодії в системі «викладач - студенти». Прихильники цієї теорії говорять про поєднання навчального процесу з цілісним світом особистості. Засоби дидактичної взаємодії повинні стимулювати власні спрямовування майбутніх фахівців, сприяти їхньому професійному самоствердженню та самореалізації.

4.9. Особистісно-орієнтований підхід

Особистісно-орієнтований підхід до дидактичної взаємодії - методологічна спрямованість навчання на особистість студента, що дозволяє за допомогою опори на можливості, здібності і творчий потенціал забезпечувати процеси професійного саморозвитку, самореалізації та

самоствердження особистості майбутнього фахівця, становлення його індивідуальності, творчого стилю діяльності.

Центральними поняттями особистісно-орієнтованого підходу є: «особистість», «індивідуальність», «самоактуалізована особистість». На думку Л. Рубінштейна особистість виступає як пов'язана воєдино сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи. Індивідуальність - це неповторна своєрідність людини, унікальне поєднання одиничних, особливих і спільних рис, що відрізняє її від інших індивідів. Самоактуалізована особистість - це людина, яка усвідомлено й активно реалізує прагнення стати самою собою, найбільш повно розкрити свої можливості і здібності.

Стратегія особистісно-орієнтованого підходу в дидактичній взаємодії викладача та студентів передбачає:

- пізнання себе, своїх професійних можливостей і здібностей, професійної індивідуальності кожного учасника цієї взаємодії;
- установки на успіх і відповідальність у вирішенні професійних завдань;
- планування своєї діяльності, наявність професійного ідеалу, прогнозування шляхів і способів його досягнення;
- без страху віддавати себе обраній професійній справі, служіння суспільству і знаходження в цьому служінні радості та сенсу професійної діяльності.

Стратегія особистісно-орієнтованого підходу до навчання визначає і тактику, яка передбачає:

- оволодіння культурою спілкування;
- розширення кола професійного спілкування;
- вміння звернути на себе увагу, справити враження на оточуючих;
- виконання справи, яка подобатися, стимулює творчу уяву, фантазію, творчість;
- підтримання власного інтересу до власної особистості;
- прагнення бути в центрі уваги, не лінуючись відвідувати не тільки навчальні заняття, але і неформальні заходи;
- вміння приймати похвалу і об'єктивно оцінювати власні досягнення в роботі.

Оволодіння стратегією і тактикою дидактичної взаємодії в навчальному процесі, особистісного розвитку під час оволодіння знаннями забезпечить готовність майбутнього фахівця до просування по службових сходинках, його професійний успіх як процес, що проходить через все самостійне життя.

4.10. Особистісно-діяльний підхід як основа, взаємодії викладача та студентів в освітньому процесі

Суть особистісно-діяльного підходу полягає в синтезі відносин до студента і як до об'єкта педагогічного впливу, і як до суб'єкта самостійної пізнавальної професійної діяльності та спілкування, що є основою

становлення його як особистості і як фахівця високого рівня професіоналізму.

Цей підхід забезпечує залучення студентів до різноманітних комунікативно-професійних відносин: колективних, групових, індивідуальних форм управління їх діяльністю на етапі оволодіння технологією навчання.

Особистісно-діяльний підхід до навчання забезпечує умови для самореалізації, самовиховання і самоствердження особистості майбутнього фахівця, а процесу навчання надає особистісно-орієнтований, діяльний характер.

Особистісно-діяльний підхід до організації дидактичної взаємодії на навчальних заняттях забезпечує сприятливу ситуацію, в якій здійснюється виховання готовності студентів до творчої, професійної діяльності. При цьому змінюється характер діяльності, спілкування і відносин у системі «викладач - студент»; значно розширюється база психічного розвитку майбутніх фахівців, їх особистісного потенціалу для підготовки «до спільних дій в нових, можливо, безпрецедентних умовах».

Дидактична взаємодія в процесі навчальної праці, побудованої на основі особистісно-діяльнісного підходу, надає йому особистісний і практико-орієнтований характер, позитивно впливає на результативність освітнього процесу у вищій школі.

4.11. Змістовно-процесуальний підхід до організації взаємодії викладача і студентів у навчальній роботі

Останнім часом увагу вчених привертає змістовно-процесуальний підхід до структурування освітнього процесу. Загальні характеристики освітньої програми, орієнтованої на змістовно-процесуальну модель освіти, можна представити таким чином:

1) поєднання фундаментального і прикладного знання;

2) набір завдань-ситуацій, послідовність яких вибудована відповідно до зростання повноти, проблемності, новизни, міжпредметних знань і креативності, ціннісно-смислової рефлексії, самооцінки результатів;

3) алгоритми і схеми дій в модельованих ситуаціях-завданнях;

4) дидактична технологія і технологія педагогічної підтримки і своєчасної психологічної допомоги;

5) гармонізація інтелектуальної та емоційної сторін освітнього процесу;

6) моніторинг результатів освітнього процесу;

7) оцінка і самооцінка навчальних досягнень.

Реалізація змістовно-процесуального підходу до освітнього процесу пов'язана з виконанням ряду вимог:

- дотримання логіки викладу навчального матеріалу;

- структурування навчального матеріалу за розгалуженою схемою, розробленою з урахуванням можливих рівнів підготовки студентів, їх інтересів і уподобань;

- різноманітність методів і дидактичних засобів, які активізують пізнавальні дії студентів;

- застосування методів моніторингу за опануванням навчального матеріалу і накопиченням досвіду пізнавальної та емоційно-ціннісної діяльності майбутніх фахівців.

Змістовно-процесуальний підхід покликаний об'єднати предметний зміст і види освітньої діяльності, забезпечити накопичення досвіду творчої діяльності, розвинути здібності до самостійного мислення і емоційно-ціннісного відношення до досліджуваного навчального матеріалу. Професійна підготовка студентів па основі змістовно-процесуального підходу відкриває перспективи мобільності та конкурентоспроможності кадрів в Україні.

4.12. Діалогічний підхід до організації дидактичної взаємодії викладача та студентів

Діалогічний підхід доцільно використовувати в організації пізнавальної діяльності для того, щоб озброїти студентів вміннями будувати навчальний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі. Особистісне спілкування і передача особистісного духовного досвіду учасників діалогу один одному становить основу діалогу.

Діалогічна робота в ситуаціях формує у майбутніх фахівців культуру спілкування, навички творчого моделювання можливих життєвих ситуацій і виходу з них за допомогою аналізу явищ, процесів, фактів; знижує психологічну напруженість, що має місце й обстановці, максимально наближеній до реальної професійної діяльності.

Діалогічні ситуації в навчальному процесі розвивають творчу уяву, інтуїцію, навички комунікації, вміння передбачати і прогнозувати педагогічні події. Діалог несе в собі елемент несподіванки, яка супроводжує реальне спілкування. Студенти під час діалогу повинні слухати, швидко думати і адекватно реагувати на зміну в ситуаціях, що моделюють дидактичну реальність.

Діалогічний підхід до організації навчальної роботи дозволяє студентам усвідомити специфіку діалогічного навчання. Основу такого навчання становить заняття-діалог. Особливості заняття-діалогу:

- наявність гіпотез, питань, проблем, які, відбиваючи точку зору, індивідуальне бачення даної проблеми, характеризують позицію студента;

- образи-питання розхитують стереотипні уявлення і служать засобом створення наочних образів-протиріч, парадоксу, тобто стимулюють нестандартне мислення студентів;

- образи-питання розвивають творчу уяву, вміння бачити в звичайному явищі незвичайне;

- дотримання рівності в думках, діях, рішеннях, висновках викладача і студентів.

Діалогізація навчання у ЗВО позитивно впливає на розвиток творчого мислення, діалогічних умінь майбутніх фахівців.

Завдання для самоконтролю

1. Дайте характеристику поняття «Дидактика вищої школи»
2. Дайте характеристику сучасним підходам до організації дидактичної взаємодії в навчальному процесі вищої школи.
3. Назвіть активні методи навчання.
4. Які Ви знаєте функції навчання.
5. Що є основою пізнання?
6. Назвіть методологічну основу процесу навчання.

5. ЛЕКТОРСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

5.1. Лекторська майстерність та її психологічна дія на аудиторію

Лекція – своєрідний жанр наукового стилю із специфічними ознаками: своєю термінологією, фразеологією і етикетом, прийнятим в науковому середовищі. Але лекція є жанром ораторської мови, відмінним від книжкового стилю. Жива усна мова лектора не може точно співпадати з письмовою.

У академічній лекції, що висловлює ту або іншу науку, розкриваються методи і терміни, знання яких абсолютно необхідне для студентів. Проте лектор не повинен зловживати науковою термінологією.

Мова науки не має нічого спільного з «наукоподібною» мовою. Не можна забувати про те, яке обтяжливе враження справляє на студентів велика кількість у лекції спеціальних термінів. Слід продумано і економно користуватися термінологією.

У процесі підготовки лекції треба визначити, які нові терміни будуть введені і роз'яснені.

Лектору не слід захоплюватися вживанням іноземних слів, коли вони можуть бути замінені. Іноземні слова, що вводяться у виклад без толку і нарочито, засмічують лекцію. Не можна забувати, що неправильна вимова іноземних слів і незнання їх точного значення вважається самою курйозною помилкою лектора.

Лектор повинен піклуватися не тільки про те, що сказати, але і як сказати. До його мовної культури пред'являються високі вимоги. Лектора слухають десятки, іноді сотні студентів, які сприймають не тільки зміст лекції, але і мову. Правильна літературна мова лектора сприяє збагаченню і розвитку мови студентів. Недбалість і неохайність в мові лектора знижують якість лекції.

Найважливішими якостями хорошої лекції є виразність і образність, що полегшують студентам сприйняття матеріалу.

Відповідно типології І.П. Павлова можна визначити три основні стилі лекційного викладання.

Лектори розумового стилю при читанні зосереджують увагу на зміст, піклуються про максимальну науковість викладу. Вони не надають великого значення зовнішній формі лекції.

Лектори художнього стилю в своїх лекціях роблять наголос на зображенні цілісної картини висловлюваного. Лектори такого стилю володіють яскравим образним словом.

Лекційний стиль середнього об'єднує основні риси розумового і художнього стилю. Він поєднує багатство змісту, прекрасну композицію лекції і виразну мову.

Павловська типологія людей розумової праці має орієнтовний характер.

Тому було б помилкою механічно ділити всіх науковців на три типи, а лекторів відповідно на тих, що належать трьом стильовим групам. Ще гірше, коли лектор сам себе віднесе до якого-небудь стилю. Але павловська типологія зайвий раз переконує нас в тому, що в кожній лекції виявляється особа лектора, і цю обставину треба враховувати.

Важливо все: і зміст, і інтонація, і манера викладу, і жести, і міміка. Необхідно пам'ятати, що майже половина інформації передається через інтонацію.

Одні і ті ж слова, сказані по-різному, можуть привести до протилежних результатів. Говорити слід достатньо голосно, ясно, виразно, виразно і просто, щоб забезпечити дохідливість, не монотонно, але і не усипляючими «хвилями» (то вище, то нижче). Емоційність виступу повинна відповідати змісту і враховувати ситуацію. Не потрібно прагнути до гучності за рахунок голосових зв'язок, необхідно навчитися використовувати резонатори: порожнину рота, носоглотку, лобові пазухи, грудну клітку.

Необхідно навчитися правильно дихати для регулювання дихання в процесі виступу. Непідготовлена людина страждає від гострого кисневого голодування; у нього роздуваються вени, виступає піт, частішають дихання і пульс. Щоб уникнути подібного, необхідно працювати над постановкою голосу і дихання, навчитися без непотрібних пауз, непомітно між звуками робити **вдихи.**

Максимальна ефективність досягається при гармонії думки і слова, що забезпечує логічну перспективу мови і ясність в поєднанні з простотою викладу. Чим сухіше і абстрактніше викладання, нижче його емоційність, тим слабкіше сприйняття виступу. Але емоційність не обмежується зовнішніми проявами, важливі сила і переконаність, які можуть бути підкріплені тільки внутрішньою потребою висловитися, викликаною діловою необхідністю.

Недопустимі повчання і моралі, але не можна і лестити аудиторії. Що говорити лектор повинен брати до уваги людей, які складатимуть його аудиторію. Уявлення про освіту, професії, в аудиторії – це лише початкові відомості. Вони можуть допомогти зробити із слухачів зацікавлених співбесідників. Люди люблять, коли до них звертаються особисто, як до партнерів в розмові. Невимушеність пози, уміння дивитися аудиторії в очі, гнучкість і задушевність інтонації, жарт і багато чого іншого допоможе створити відчуття рівноваги і комфорту, викличуть довіру слухачів. Увага, безсумнівно, повинна підтримуватися впродовж всієї промови, але завоювати слухача ми зобов'язані із самого початку.

Слухачі більше цінують спокійну поведінку лектора, його впевненість, зібраність і простоту.

Дуже велике значення має для лекції її початок - перша фаза. Від неї виходить зацікавлення, тут лектор бере в руки аудиторію. Велика витримка і вміння володіти собою потрібно від лектора при всяких протиріччях з аудиторією і виникненні відволікаючих причин. У таких випадках слід

продовжувати читання лекції, прагнучи ліквідувати суперечності доречними зауваженнями, тобто зміною створеної обстановки. Лектору необхідно завжди спостерігати за аудиторією, тримати всіх слухачів в полі свого зору, уважно слухати і чути аудиторію відновлювати необхідну обстановку при будь-яких відволікаючих обставинах.

Лектор у всіх на виду, тому важливе значення має його зовнішність. Вона сприймається аудиторією як сукупність фізичних, функціональних і соціальних ознак, доступних конкретно-чуттєвому відображенню. Причому на перше місце виступають ті ознаки, які найбільш важливі для аудиторії в даній обстановці. Вигляд лектора не має відволікати увагу студентів від теми (одяг, зачіска, прикраси), викликати зайву цікавість, а вже тим більше здивування або глузування.

Заслуговують на увагу деякі правила поведінки лектора перед студентською аудиторією, сформульовані А.А. Космодем'янським:

I. Педантична дисципліна лектора. Потрібно повністю виключити будь-якого роду причини (так звані "особливі" випадки), приховують точний початок і закінчення лекції. Лекція - найважливіше в житті викладача вищої школи.

II. Найбільша (нещадна) вимогливість до самого себе. Завжди лектор зобов'язаний дотримуватися:

1. Техніки записів на дошці - послідовність і чіткість записів;
2. Хороша крейда;
3. Правильність і строгість мови лекції - уникати жаргонних слівець, канцеляризмів, правильно розставляти наголоси і т.д.;
4. Постійно спостерігати за аудиторією і відчувати її;
5. Мати на увазі відповідь на дуже важливе для студентів питання "А навіщо це потрібно?";
6. Не слід міркувати перед студентською аудиторією на теми, які лектор погано знає;
7. Не потрібно прикрашати лекцію гаслами і повчаннями, в які лектор сам не вірить і в житті не виконує;
8. Не слід розповідати анекдоти; можна дати відпочити аудиторії, збагачуючи внутрішній світ студентів;
9. Не слід величатися перед студентською аудиторією.

Методи, найчастіше використовувані ораторами для закінчення мови:

1. Виклик або звернення.
2. Висновок.
3. Цитата.
4. Ілюстрація.
5. Спонукаючий стимул.
6. Особистий намір.

Прагніть виглядати охайно і витончено. Це підвищує самоповагу, зміцнює упевненість у собі і викликає пошану слухачів. Посміхайтеся і прагніть викликати позитивну реакцію.

5.2. Методичні аспекти викладання лекційного тексту

Від того, як лектор «працює» текст своєї лекції, залежить досягнення ним дидактичних цілей. Існують психологічні особливості сприйняття усної мови. Лектор повинен викладати матеріал, щоб слухачі:

1) розуміли інформацію;

2) вона викликала б у них інтерес;

3) щоб вони встигали законспектувати сприйняту на слух або візуально інформацію – і не механічно, а осмислено;

4) щоб мали можливість короткочасної розрядки під час «піків уваги».

Лекторська майстерність припускає уміння користуватися текстом лекції. Знання тексту і сценарію лекції необхідне для її успішної інтерпретації і одночасного управління роботою студентів. Текст регламентує мовну діяльність викладача, не дозволяє йому захоплюватися, забувши про ліміт часу.

Необхідно виховувати в собі уміння не тільки анотування, реферування і конспектування, але «згортання» усного викладу без збитку його інформативності, якщо цього вимагають обставини.

Лектору необхідно вміти керувати процесом конспектування. Студенти, особливо першокурсники, не вміють писати конспект. Вони часто просять лектора диктувати їм. Їх слід навчати вмінню отримувати інформацію з усного мовлення і переробляти її в конспект: виділяти головне, випускати другорядне, використовувати абревіатури, скорочення, схеми, графічно виділяти формулювання, закони, поняття, визначення і т. п.

Лекторська майстерність, як уже зазначалося, тісно пов'язана з психологією, а саме, з психологією управління аудиторією. Необхідно знати правила логіки, які допомагають вибрати найбільш раціональну композицію лекції, створити стрункy, несуперечливу систему аргументів, висновків. Головна психологічна задача оратора – будити і підтримувати інтерес аудиторії.

Пробудження, формування, розвиток і підтримання уваги слухачів до мови лектора поряд з задоволенням їх інтересу до тематики лекції або виступу, – чи не найважче з ораторського мистецтва. Як вже зазначалося вище, кризи уваги настають через певні проміжки часу: перший наступає на 15-20-й хвилинах, другий – на 30-35 й хвилинах. Ситуація ослаблення уваги виникає в будь-якій аудиторії, оскільки це психофізіологічний процес. Психологічне мистецтво оратора виявляється в умінні максимально згладити кризові піки оптимальним поєднанням ораторських прийомів: перемиканням уваги, жартом, оригінальним прикладом по ходу лекції і т. д.

Результати соціологічного опитування показали, що слухачі цінують в лекції, доповіді, виступі різні компоненти, а саме:

43% – актуальність тематики, професіоналізм;

39% – щирість, правдивість лектора;

32% – глибину аналізу порушених проблем;

32% – конкретність підходу до досліджуваних питань;

31,5% – обґрунтованість, доказовість, переконливість;

31% – виразність мови, дотепність;

19% – логіку викладу матеріалу.

Таким чином, ми бачимо, що в оціночних критеріях аудиторії поєднуються мотивація, психологія сприйняття, задоволення естетичного почуття. Отже, для успішного виступу оратору необхідно поєднання цих складових.

5.3. Прийоми ораторської майстерності педагога

Для формування своєї професійної майстерності викладач має володіти прийомами ораторського мистецтва. П'ятдесят років тому відомий спеціаліст з ораторської майстерності Є. Адамов сформулював шість вимог до оратора, які він образно назвав «шість Е», а саме: ерудиція, енергія, емоційність, експресивність, етика, естетика.

1.Ерудиція

Це найважливіша якість оратора. У динамічному сьогоденні нам трапляється мати справу з найрізноманітнішими питаннями, тому актуальним є старе правило: *треба знати небагато про багато чого і багато про небагато.*

Що означає «багато про небагато»? Це знання оратора про предмет його мовлення. А «небагато про багато чого»? Це загальнокультурний рівень. Існує три вимірювачі ерудиції:

глибина – проникнення до витоків знань зі спеціальності;

широта – охоплення суміжних галузей знання;

достовірність – відповідність знань останнім даним науки.

Підкреслимо, що жодна ораторська школа, тренінги, практикуми не допоможуть тому, хто має вузький кругозір та поверхові знання.

2.Енергія

Мовлення має бути енергійним, пружним. Млявий, неенергійний оратор виключається з аудиторії.

3. Емоційність

Це здатність не тільки інформувати, переконувати, а й запалювати слухачів, змушувати їх переживати те, про що говориться. Люди не тільки слухають промову, а й бачать та відчувають її. Слова, що не викликають образів, стомлюють. Емоції мовця впливають на публіку і, навпаки, емотивне сприйняття мовлення слухачами стимулює діяльність оратора.

Емоційній виразності мовлення сприяють дієслова. Наприклад, надають промові динамічності та передають емоційний стан людини такі дієслова:
- захоплення: насолоджуватись, милуватися, пишатись, надихатись і та ін.;
- дивування: вразитись, дивуватись;
- любові та ненависті: обожнювати, боготворити, цінувати, ненавидіти, зневажати та ін.;
- невдоволення: нарікати, дутися, злитись, обурюватися та ін.;
- хвилювання: боятися, переживати, тремтіти, хвилюватись, тріпотіти та ін.;
- турботи, хвилювання та скорботи: уболівати, тужити, сумувати, турбуватися, журитись та ін.

Для передачі різноманітних емоційних значень жінки широко використовують різноманітні інтонаційні засоби. У чоловіків палітра інтонаційних фарб бідніша та більш бліда. їх емоційна зброя, переважно, вміщується у лексиці та граматиці.

4. Експресивність

Суть цієї вимоги полягає у виразності мовлення, його образності, вмілому використанні стилістичних та риторичних засобів (приказок, прислів'їв, афоризмів, цитат, віршованих рядків, думок відомих людей та ін.).

5. Етика

Простота та відповідальність, природність та доброзичливе ставлення до слухачів, комунікабельність – усі ці якості проявляються по-різному; залежно від індивідуальності оратора, вони повинні стати заслоном від зарозумілості та неповажного ставлення до слухачів. У чому ж може проявитися неповага? У запізненні, порушенні регламенту, недоброзичливому ставленні до реплік та питань, в ігноруванні інтересів та запитів слухачів.

6. Естетика

Це майже найскладніше питання ораторського мистецтва – виступати не тільки змістовно, цікаво, а ще й красиво, естетично привабливо. Чи потрібен артистизм ораторові? Можливо, в тому вигляді, в якому він необхідний для актора, ораторові не потрібен. Однак елементи артистизму можуть бути корисними. Які саме? Те, що К.С. Станіславський називав «внутрішнім баченням» того матеріалу, який оратор збирається викладати. Важливо працювати над голосом та дикцією. Говорять, що хороша дикція – це ввічливість актора. Але й оратора також.

Враховуючи, що кожен ритор, тим більше оратор, має своє неповторне психологічне обличчя, можна сказати, що існує декілька типів ораторів. Як справедливо підкреслив В.Г. Бєлінський: «Один оратор панує над натовпом силою свого бурхливого натхнення; другий – обережною грацією викладення; третій – переважно іронією, глузуванням, дотепністю; четвертий – послідовністю та ясністю викладення та ін.».

5.4. Педагогічна майстерність викладача закладу вищої освіти

Педагогічна майстерність – сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога.

Складовими професійної майстерності є професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості, зовнішня культура.

Професійні знання є фундаментальною основою педагогічної майстерності і охоплюють три блоки навчальних дисциплін: психолого-педагогічні, фахові, соціально-гуманітарні.

Педагогічна техніка передбачає наявність трьох груп умінь: здійснювати навчально-виховний процес, виховну роботу; взаємодіяти зі студентами, управляти ними в процесі різноманітної діяльності; управляти собою, своїм емоційним станом, мовленням, тілом, що виявляється у поведінці. Педагогічні вміння допомагають формуванню професійної позиції викладача, дають змогу отримати результат, адекватний цілям, задумам.

До педагогічних здібностей належать комунікативність, креативність (творчість), рефлексія (аналіз власного психічного стану); перцептивні (здібності до сприйняття нового), інтелектуальні, організаторські.

Педагогічна моральність передбачає гуманістичну спрямованість особистості викладача і охоплює його ціннісні орієнтації, ідеали, інтереси. Втілюється вона в педагогічній позиції викладача, у виборі конкретних завдань навчально-виховного процесу, впливає на стосунки із студентами, визначає гуманістичну стратегію педагогічної діяльності.

До професійно значущих якостей відносять доброзичливість, об'єктивність, вимогливість, самостійність, самоконтроль, порядність, оптимізм, наявність педагогічних здібностей. Ці якості підвищують продуктивність та ефективність педагогічної діяльності.

Зовнішню культуру викладача формують одяг, зачіска, макіяж, осанка, мова, форми невербального спілкування тощо.

Усі ці компоненти-характеристики створюють передумови для перетворення педагогічної діяльності на мистецтво. Досягнення цього є тривалим і складним процесом. У цьому процесі виокремлюють кілька етапів (Р. Піонова).

1. Професіоналізм. Ним володіє випускник закладу вищої освіти. У процесі самостійної роботи в навчальному закладі триває його професійне зростання, вдосконалення, але інтенсивніше й цілеспрямованіше. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми. Крім того, викладач може вчитися в педагогів-майстрів, аналізувати роботу досвідчених колег, відвідувати семінари, курси, брати участь в наукових і практичних конференціях.

2. Педагогічна майстерність. У процесі діяльності психолого-педагогічна культура викладача зростає. Окрім репродуктивної діяльності, він займається педагогічним моделюванням, пошуком нових елементів в навчально-виховному процесі, його вдосконаленням. Одночасно розвиваються педагогічні здібності, якості, збагачується методичний арсенал. Однак розвиток структурних компонентів педагогічної майстерності відбувається нерівномірно. До педагога-майстра звертаються за порадою та досвідом менш досвідчені колеги.

3. Педагогічне новаторство. Викладач-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює нові педагогічні технології. Внаслідок цього не лише підвищується продуктивність професійної підготовки студентів, а й змінюється її якість. Стати педагогом-новатором допомагають високий рівень теоретичної і практичної підготовки, інтелектуальні здібності, творчий склад розуму.

Особистісні якості викладача закладу вищої освіти відіграють важливу роль у вихованні і навчанні студентів, оскільки він постійно перебуває у сфері уваги молодих людей. Викладач є для студента і взірцем, і засобом виховного впливу на нього. Студент, наслідуючи викладача, переймає його знання, вміння, манери тощо. Знання педагога, його кращі моральні й вольові якості є потужним засобом переконання і впливу на студента.

Важливим показником професіоналізму викладача є також його здатність виражати своє ставлення до кожного студента, уміння правильно оцінювати його вчинки, здатність адекватно відгукуватись на поведінку, обирати систему впливів, які найкраще відповідають індивідуальним особливостям студента. В основі спілкування завжди лежать визначені мотиви: потреби, інтереси, суспільний обов'язок, звички, мета, які можуть бути як індивідуально, так і соціально значущими.

У професійному спілкуванні викладача мотиви завжди є соціально значущими. Специфічним для професійного спілкування є те, що педагог керується бажанням, намірами, спрямуваннями, які передбачають його професійний обов'язок. Іншим важливим аспектом професійної культури викладача є використання ним різноманітних і динамічних міжособистісних зв'язків для створення умов розвитку здібностей студента у колективі.

Одне з основних умінь педагога – розповісти про складне явище дохідливо, просто, чітко, послідовно. Культура професійної діяльності викладача вимагає від нього максимального терпіння, наполегливості, послідовності у діях, принциповості, поєднаних із тактовністю і гнучкістю, самодисципліною; педагогу необхідні й особливі морально-психологічні якості: беззаперечна доброта та чуйність, повага до особистості, почуття власної гідності. Саме високий педагогічний культурний рівень викладача вищої школи допомагає йому у спілкуванні зі студентською аудиторією та є умовою їх ефективної комунікації, співпраці.

Важливими для напрацювання такого психолого-педагогічного культурного рівня, на наш погляд, є такі настанови:

- висока самооцінка – це необхідно кожній людині для збереження власної особистості;

- позитивне ставлення до життя в цілому та професії зокрема;

- віра у добро – віра у добро безумовно сприймається як мораль сильної особистості, якою зобов'язаний бути кожний педагог;

- уміння бачити і відчувати свою роль у процесі навчання і виховання;

- уміння змінюватися, навчатися, вдосконалюватися усе життя.

5.5. Джерела професійної культури викладача

У формуванні особистості викладача є два головних аспекти – професійний і культурний. Отже, заклад вищої освіти покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість педагога, виховувати такого педагога, який за словами Т.Г.Шевченка був би апостолом правди і науки та уособленням совісті нації, яка потребує культурного вчителя. Культурний педагог – це не взірець формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. Саме культура є підґрунтям формування особистості вчителя. Ще у Великій Хартії університетів у 1638 році в Сорбонні з метою їх об'єднання було проголошено: вища школа є інститутом відтворення і передачі культури. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза «Від людини освіченої – до людини культури», що означає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно і широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство і школа зокрема.

Термін «культура» має латинське походження і означає «обробка», «опрацювання» людиною чогось природного. Спочатку цей термін застосовувався в значенні «обробка землі». Але і в давні часи він мав друге значення – культивування духу. Оратор, філософ, політичний діяч Риму Цицерон використовує цей термін для характеристики внутрішнього світу людини, говорячи про культуру душі. У середньовіччі існувало поняття розумової, духовної культури. В Епоху Відродження до системи цінностей духовної культури долучаються ідеї гуманізму. Гуманісти привносять у духовну культуру свободу суджень, сміливий критичний дух. Якщо античні філософи дотримувалися заповіді «Пізнай самого себе», то філософи Ренесансу обрали іншу – «Твори самого себе», вважаючи, що людина сама творить свою долю, живе за власним розумом, тобто духовна культура є процесом удосконалення самої людини. Розвиток античної культури, періоду середньовіччя, а потім Ренесансу призвели до виникнення нової тріади – єдність духовних цінностей як Істина, Добро, Краса, котрі об'єднались у єдине ціле – гуманізм, де людина визнається критерієм розвитку суспільства, найвищою метою. Видатні діячі епохи Відродження поклали початок нової

світської культури, не тільки зверненої до людини, але й похідної від неї. Культура відродження була орієнтована на індивідуальний тип духовної діяльності, який і сьогодні є своєрідним еталоном творчої особистості.

Духовність і духовна культура є підґрунтям професійної культури спеціаліста, яке знаходить своє відображення у професійній діяльності. Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Отже, можна простежити такий ланцюжок: духовна – професійна – педагогічна культура. Виділення педагогічної культури, однієї з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача, вчителя, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Культура педагога пройшла певні етапи свого розвитку разом з розвитком культури суспільства.

Міркування про педагогічну культуру, про те, яким має бути наставник, висловлювалися уже в давніх цивілізаціях. Власне поняття «педагог» з'явилося в Афінській державі. Вважається, що першим теоретиком стосовно цього був Платон. У його часи та й згодом висувалися серйозні вимоги до педагога. В часи Платона проявляється така функція вчителя, як розвиток і розповсюдження культури через мистецтво і власне «Я». В епоху еллінів вчитель є носієм ідей Краси, Добра, Справедливості, культури поведінки і спілкування. Від нього вимагали коректності, педагогічного такту, витончених форм впливу, розважливості, стриманості, мужності. Так, Сенека не уявляв собі інтелект без моральності й доброти.

5.6. Складові педагогічної культури

Нові тенденції в освіті, поява нових парадигм виховання, нової системи соціальних цінностей і цілей освіти, її діалог з культурою людини як її творця і суб'єкта, здібного до культурної самоосвіти, стимулювали особливий інтерес до дослідження феномену "педагогічна культура" і її складових.

Відома дослідниця О.В. Бондаревська пропонує розглядати *педагогічну культуру* як частину загальнолюдської культури, що має своїм змістом світовий педагогічний досвід як зміну культурних епох і відповідних педагогічних цивілізацій, як історію педагогічної науки і практики, як зміну освітніх парадигм. Особливістю педагогічної культури є те, що її об'єктом, метою і результатом є особистість, її освіта, виховання та розвиток. Це накладає особливий відбиток на педагогічну діяльність і вимагає спеціальних зусиль щодо формування культури цієї діяльності.

Педагогічна культура – складний соціально-педагогічний феномен, який слід розглядати як інтегровану єдність певних структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду і наукових знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей (гуманізму, справедливості, вимогливої доброти, толерантності,

тактовності, прагнення до самовдосконалення), культури педагогічного мислення, психолого-педагогічної і методичної підготовки, досконалого володіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості. У дослідженнях В.М. Гриньова визначені основні складові педагогічної культури, що можна подати у вигляді схеми.

Викладач ЗВО має досконало володіти педагогічною культурою, адже за висловом А. Дістєрвега «як ніхто не може дати іншому того, що не має сам, так не може розвивати, виховувати і навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений». Тому ще 1639 року в Сорбонні у Великій хартії університетів, сформованій з метою їх об'єднання, було проголошено, що вища школа є інститутом відтворення і передачі культури.

5.7. Психологічна культура як обов'язкова складова особистості викладача вищої школи

Психолого-педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури, в якій з найбільшою повнотою відображені духовні і матеріальні цінності освіти і виховання, а також способи творчої психолого-педагогічної

діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості і здійснення освітньо-виховного процесу. Тобто – психолого-педагогічна культура інтегрує історико-культурний психолого-педагогічний досвід і регулює сферу психолого-педагогічної взаємодії. Нині під впливом реальних потреб оновлення вищої школи спостерігається підвищення інтересу вчених до аналізу проблем психолого-педагогічної культури. В культурно-історичному аспекті вона містить світовий педагогічний досвід як зміну культурних епох і відповідних їм педагогічних цивілізацій, як психолого-педагогічної науки і освіти. В соціально-педагогічному аспекті психолого-педагогічна культура постає як явище соціальне, як характеристика особливостей психолого-педагогічної взаємодії поколінь, як засіб педагогізації навколишнього середовища. Її носіями і творцями виступають педагоги, батьки, громадські установи і заклади. В аспекті діяльності педагогічних закладів психолого-педагогічна культура досліджується як сутнісна характеристика середовища, способу життя, особливостей психолого-педагогічної системи, як процес її руху до нового якісного стану. В індивідуально-особистісному аспекті вона розглядається як вияв сутнісних властивостей особистості, професійної діяльності і спілкування викладача вищої школи. Думка вчених з даного приводу незмінно розгортається в площині філософського осмислення поняття психологічної культури як частини загальної культури суспільства, в рамках якого психолого-педагогічна культура розуміється як:

- система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності (аксіологічний підхід);
- передумова, мета, засіб, інструмент психолого-педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній, її результат і критерій оцінки (діяльнісний підхід);
- концентроване вираження особистості педагога (особистісний підхід).

Типи психолого-педагогічної культури, що історично склалися, відповідають типам розвитку людської цивілізації та характеру взаємодії між освітою та культурою в ту чи іншу епоху. Сутність психолого-педагогічної культури полягає в особливому ціннісному ставленні до дитинства як унікального, неповторного періоду людського життя і кожної дитячої особистості як самоцінної. Гуманістична психолого-педагогічна культура – основоположна характеристика особистості, діяльності і культури спілкування педагога, тому атестація має виявляти в нього відповідний рівень психолого-педагогічної культури, суттєвим показником якої слід вважати:

- гуманістичну педагогічну позицію у ставленні до дітей, учнів студентів та його здібність бути вихователем;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;
- освіченість у сфері предмета викладання та володіння психолого-педагогічними технологіями;

- досвід творчої педагогічної діяльності, уміння обґрунтувати власну психолого-педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну), здатність розробити авторський освітній проект;

- культуру професійної поведінки, способи саморозвитку, уміння саморегуляції власної діяльності, культуру спілкування.

У педагогіці вищої школи вважається загальновизнаним, що професійні вимоги до педагога повинні складатися з трьох основних комплексів:

- загальногромадянські риси;
- властивості, що визначають специфіку педагогічної професії;
- спеціальні ЗУН з предмету (спеціальності).

Професійна діяльність викладача вищої школи вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і властивостей, які прямо, чи опосередковано пов'язані із пихолого-педагогічною культурою.

1. Загальногромадянські риси:

- широкий світогляд, принциповість і стійкість переконань;
- громадянська активність та цілеспрямованість;
- національна свідомість, патріотизм і толерантність щодо інших народів і культур;
- гуманізм і соціальний оптимізм;

2. Морально-педагогічні якості:

- моральна зрілість, справедливість і об'єктивність;
- високий рівень загальної і власне психологічної культури, педагогічне спрямування наукової ерудиції;
- особистісно-орієнтовані взаємини з людьми, комунікабельність;- акуратність і охайність;
- чесність, дисциплінованість і вимогливість.

3. Педагогічні якості:

- науково-педагогічна творчість, працездатність;
- психологічна й педагогічна спостережливість, уява і інтуїція;
- володіння педагогічною технікою, педагогічних такт.

4. Соціально-перцептивні якості:

- високий рівень соціального сприйняття і самопізнання;
- активна інтелектуальна діяльність, науковий пошук;
- гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях;
- висока культура мови і мовлення;
- володіння мімікою, тоном голосу, поставою, рухами і жестами.

5. Індивідуально-психологічні особливості:

- інтерес до студентів і потреба в педагогічній діяльності з ними;
- висока інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість;
- позитивна «Я-концепція», високий рівень домагань;
- емоційна стійкість, витримка й самовладання;
- саморегуляція, самостійність у вирішенні важливих завдань.

6. Психолого-педагогічні здібності:

- адекватне сприйняття студента і безумовне прийняття його як особистості;

- проектування цілей навчання і прогнозування шляхів професійного становлення майбутнього спеціаліста;

- конструювання методичних підходів і здатність передбачати можливі результати;

- духовно-виховний вплив на академічну групу і особистість студента, організація розвивальної інтеракції.

Власне усі вищезгадані чинники ми можемо віднести до іміджу, який свідомо,чи несвідому напрацьовує професіонал у будь-якій сфері діяльності, зокрема викладач вищої школи. Поняття «імідж» увійшло до сучасного ділового лексикону головним чином тому, що його складові мають сильний вплив на співпрацю з людьми та на ефективність спільної роботи. Позитивний імідж сучасного викладача вищої школи тісно пов'язаний із психолого-педагогічною культурою особистості викладача. Зокрема структура іміджу професіонала, що передбачає такі складові: образ, який виникає при першій появі викладача в студентській аудиторії і залишається за його відсутності; зовнішня складова (зовнішність, манери, хода, голос, міміка, одяг, зачіска); процесуальна складова (форми звертання, професіоналізм, енергійність, темперамент, виразність); внутрішня складова (інтелект, спосіб мислення, цілі, засоби їх досягнення, інтереси, ерудиція); позиція, установки, легенда – сприймається як позитивна лише за умови високого рівня психологічної та педагогічної культури.

5.8. Комунікативна культура викладача

Оскільки основою педагогічної діяльності є організація взаємодії між педагогом і вихованцем , то однією з найважливіших умов забезпечення її ефективності є розвинена комунікативна культура (культура спілкування). Так К.М. Левітан стверджував: «В основі культури педагогічного спілкування знаходиться загальна і педагогічна культура особистості – це рівень її розвитку, котрий виявляється у системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності і поведінки».

Думку Левітан розвиває А.Н. Москаленко: «Підвищення культури спілкування полягає у зростанні рівня загальної культури. Увага повинна концентруватися на тому, що неможливо відокремити одне від іншого. Культура спілкування має глибинні витоки і тісно пов'язана з особистісними рисами педагога, його мотивами і ціннісними орієнтаціями, самосвідомістю, професійними установками. Культура спілкування педагогів впливає на результативність навчально-виховного процесу, встановлення і посилення позитивної духовно-моральної атмосфери учасників взаємодії».

У професійному спілкуванні викладача можна виділити два взаємопов'язаних компоненти:

1. По-перше, це загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і задачі навчання і виховання.

2. По-друге, його індивідуальні принципи (основа) спілкування, громадянська позиція, стиль спілкування – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач доцільно, залежно від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує у своїй діяльності на основі власних знань, професійного досвіду, здібностей і умінь.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача-педагога з вихованцями на занятті і після зайняття, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і студентом та в студентському колективі.

Педагогічне грамотне спілкування знімає у вихованців негативну емоційну напругу (страх, невпевненість); воно має викликати радість, бажання спільної діяльності. Оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації студента, творчого характеру діяльності, для формування його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджує створення психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати у навчальному процесі особистісні та професійні якості викладача. Серед викладачів можна виділити притаманні їм рівні спілкування:

Примітивний – в основу ставлення до студента покладено примітивні правила і реакції поведінки – амбіції, самовдоволення, зловтіха. Викладач демонструє свою зверхність. Студент для викладача виступає засобом досягнення мети.

Маніпулятивний – взаємини зі студентом будуються на грі, суть якої полягає у бажанні будь-що виграти, використовуючи різні прийоми, лестощі. Студент при цьому є об'єктом маніпуляції. Він заляканий, інфантильний.

Стандартизований – домінує формальна структура спілкування. Спостерігається слабка орієнтація на особистість; викладач дотримується стандартів етикету, але така поведінка є поверхневою і, не зачіпаючи особистісного рівня, реалізується на рівні масок. Студент, самостійний об’єкт, відчуває байдужість викладача поза «маскою», і фактично залишається об'єктом маніпуляцій.

Діловий – орієнтуючись на справу, викладач бере до уваги особистісні характеристики студента лише в контексті ефективності діяльності. Викладач дотримується стандартів етикету, визнає за студентом право на самостійність. Студент для викладача є значущим залежно від внеску у спільну діяльність. В особистісному житті студент залишається самостійним.

Особистісний – спілкування базується на глибокій зацікавленості до студента, визнанні самостійності його особистості. Викладач любить

студентів, вся його діяльність спрямована на розвиток їхньої духовності, особистісне спілкування стає спілкуванням духовним. Студент довіряє викладачеві, викладач є авторитетом і найкращим посередником між ним і знаннями про навколишній світ, людей, себе.

Набуття викладачем особистісного рівня спілкування є необхідною умовою високої культури взаємодії педагога і студента. Такий рівень потребує від викладача великої самовіддачі і притаманний лише тим педагогам, для яких їх професія є покликанням.

Культура педагогічного спілкування вміщує уміння слухати, ставити запитання, аналізувати відповідь, зрозуміти іншого, бути уважним, спостережливим, встановлювати контакт, бачити і зрозуміти реакцію аудиторії, передавати своє ставлення до того, про що йде мова, зацікавити, захопити поясненням, орієнтуватися в обстановці. Кожен з викладачів створює свій стиль спілкування. Сьогодні відомі кілька класифікацій стилів діяльності педагогів. М.В. Сорока-Росинський виділяє «теоретиків», «реалістів», «утилітаристів», «інтуїтивістів»; в основі цієї класифікації лежить ставлення до виконання своїх обов'язків та особливості характеру педагога.

Для викладача з високою культурою спілкування характерними є: оптимальність вимог; педагогічний оптимізм; емоційний відгук; формування колективних форм стосунків, відносин у колективі у навчально-виховному процесі; створення атмосфери доброзичливості. Однак, якою б привабливою не була модель взаємин викладача і студента, вона завжди динамічна. З огляду на це хороший педагог завжди прагне до неперервності своєї освіти та професійної підготовки, він постійно аналізує свою діяльність, ідентифікує досягнутий рівень взаємодії зі студентами, добирає і використовує нові здобутки педагогічної науки і передового досвіду, переймає найкраще від своїх колег.

На основі аналізу проведених нами досліджень можна простежити три головних причини низької культури спілкування викладачів.

По-перше, більшість викладачів не надають особливого значення ролі спілкування у навчально-виховному процесі, тому не приділяють належної уваги організації спілкування.

По-друге, численні викладачі діють у складних педагогічних ситуаціях силовими методами, не використовуючи психологічних і педагогічних знань про людину, не враховуючи вікових і індивідуальних особливостей студента.

По-третє, є достатньо викладачів, що мають низьку загальну культуру і не працюють над її підвищенням. На питання, чому вони не займаються своїм духовним збагаченням, 70% викладачів вказали на такі причини: велике навантаження, недостатня матеріальна база.

Сучасний світ і існування молоді в ньому дуже складні, якщо раніше студенти погоджувалися на позицію підпорядкування, керованого, то тепер вони прагнуть до ситуації співробітництва, а вона передбачає певні вимоги до організації спілкування: діалектичність, взаємини довіри, реальний

психологічний контакт, здатність викладача відмовитися від диктату і перейти до взаємодії.

5.9. Ораторська майстерність викладача

1. Підготовка до виступу.

Ораторське мистецтво - засіб впливу на людей і засіб управління ними. Успіх відбувається, якщо ми спираємося на інтерес людей, їх особливості сприйняття і розуміння. Ораторське мистецтво - мистецтво підготовки і виголошення промови з безпосереднім впливом на розум, почуття і волю слухачів. Воно байдуже до істини і брехні, з його допомогою можна сіяти правду і подавати брехню. Головне правило для оратора треба знати кому, що і як сказати.

Легка справа важко писати і говорити, а легко говорити і писати - важка справа.

Промовці бувають:

- Хороші - не ті, хто легко говорить, а ті, кого легко слухати.
- Оратор, якого не можна не слухати (так добре він говорить).
- Оратор, якого ми прагнемо послухати.

Гарну мову дуже часто порівнюють зі зростаючим деревом, де корінь - спонукальний мотив, стовбур - головне питання, гілки - допоміжні питання, листя - порівняння, квітки - риторичні прийоми.

Результативність лекції залежить від багатьох факторів, зокрема, від ситуації, в якій вона читається, типу аудиторії, з якою оратор працює, індивідуальних якостей самого оратора і ін.

Існують такі типи ораторів:

- стриманий тип - йому притаманні логіка, раціоналізм, сухість;
- емоційний тип;
- синтетичний - є логіка і емоції в розумних межах.

Студенти жартують над викладачами, виділяючи типи лекторів:

- «півні» - скльовують текст з конспектів,
- «солов'ї» - ті, що «співають», що не дивлячись не тільки в конспект, а й на аудиторію,
- «маятники» - постійно бігають по аудиторії, тримаючи в руках картки з опорним текстом.

Однак, ознакою ефективного, успішного оратора, який вміє працювати з аудиторією є здатність використовувати в своїй роботі сукупність стилів і жанрів виступів, всіх прийомів впливу на аудиторію, вміння швидко адаптуватися в новій ситуації.

Функції ораторського майстерності: засіб обміну думками, засіб передачі інформації, засіб полеміки (дискусії), форма керівництва діяльністю.

Вельми важливе питання, - чим же визначається ораторська майстерність? На нього можна відповісти так:

- особистістю оратора (аристократизму);

- історичним етапом;
- національністю;
- синтетичністю і багатоструктурностю (логіка, філософія);
- поетичністю мови (образністю).

Однак головне те, що ораторська майстерність проявляється ситуаційно і миттєво.

Чим більше ми врахуємо інтереси людей, особливо їх сприйняття і розуміння, тим більше у нас шансів на успіх. Багато що тут залежить від володіння словом, від мистецтва керівника переконувати людей. Успішному оволодінню ораторською майстерністю сприяє вивчення досвіду кращих ораторів, критична оцінка власного досвіду виступів і постійне, невпинне вдосконалення.

Лекції можуть бути проблемними, інформаційними, підсумковими, консультаційними (оглядовими), а за типом їх подачі слухачам:

— монологи - без акценту на реакцію аудиторії;
— діалоги - у взаємодії зі слухачами;
— дискусії - розтин протиріч в її ході.

Підготовка до виступу включає такі етапи:

1. Необхідно визначити тип виступу, який може бути:
   - ✓ інформаційний - він дає конкретний опис, виявлену закономірність, пропонує певні результати;
   - ✓ пропагандистський - переконати, закликати, надихнути, вселити;
   - ✓ комбінаційний - дає інформацію і характеризується емоційністю;
2. Вибір стилю виступу:
   - ✓ науковий стиль (характеризується жорсткістю, аргументацією та академічністю);
   - ✓ діловий (серед підприємців, практиків);
   - ✓ співбесіду (довірлива розмова в аудиторії).

Під час підготовки до виступу оратор повинен визначити варіанти вимови; зчитувати з листа, відтворювати по пам'яті, вільно імпровізувати.

Залежно від типу і способу підготовки вибирається варіант ведення лекції:, студенти пишуть (працює зорова пам'ять), заучують (слухова пам'ять).

Форми підготовки до лекції залежно від тематики бувають: розробка нової теми; підготовка до чергового виступу; психологічна підготовка - підбір корисних прикладів, відповідей на можливі запитання.

Зазвичай підготовка до лекції включає складання плану, збірний період (вивчення того, що збираємося викласти), після чого відбувається відбір і класифікація матеріалу.

Лектору потрібно готуватися ретельно і відразу намітити, що сказати, як викласти і як розташувати, тому що часто буває, що не лектор володіє матеріалом, а матеріал володіє ним.

Фази підготовки до проведення лекції:

- виступ в собі (потрібно "пережити" матеріал);
- виступ для себе - внутрішній монолог;
- виступ для уявних слухачів.

Слід пам'ятати, що для засвоєння матеріалу слухачами необхідний інтерес лектора до свого виступу, увага і повна відчуженість від решти, факти повинні наповнювати матеріал, закінчувати виклад потрібно конкретними пропозиціями.

Будь-яке навчання починається з накопичення знань слухачем

- Оволодіння знанням на цьому рівні. Слухачі обмежуються повторенням завчених відомостей, але не можуть ці факти описати своїми словами (14-15 хвилин за лекцію).

- Операційний - слухач, який досяг цього рівня, вміє здійснювати найпростіші логічні операції по готовому зразку і всі завдання виконує за допомогою найпростіших алгоритмів (18-20 хвилин).

- Аналітично-синтетичний рівень знань (24-26 хвилин).

- Творчий рівень знання теорії і практики (30-34 хвилин).

Існує три типи запам'ятовування отриманого матеріалу: безпосередній відбиток сенсорної (чуттєвої) інформації, короткочасне і довготривале запам'ятовування.

Безпосередній відбиток сенсорної інформації здійснюється системою, яка утримує досить точну і повну картину протягом дуже малого проміжку часу (до 0,5 сек.). У короткочасну пам'ять потрапляє вже інтерпретована інформація. Так, якщо на сенсорному рівні ми сприймаємо звуки, то в короткочасну пам'ять потрапляють слова і фрази. Короткочасна пам'ять здатна утримати невеликий обсяг інформації шляхом безперервного уявного повторення матеріалу який до неї надійшов, короткочасна пам'ять дозволяє швидко і безпомилково приймати рішення і легко знаходити контакти з людьми.

Довготривала пам'ять - найбільш важлива і найскладніша з систем пам'яті. Її ємність практично не обмежена і містить весь набутий людиною досвід.

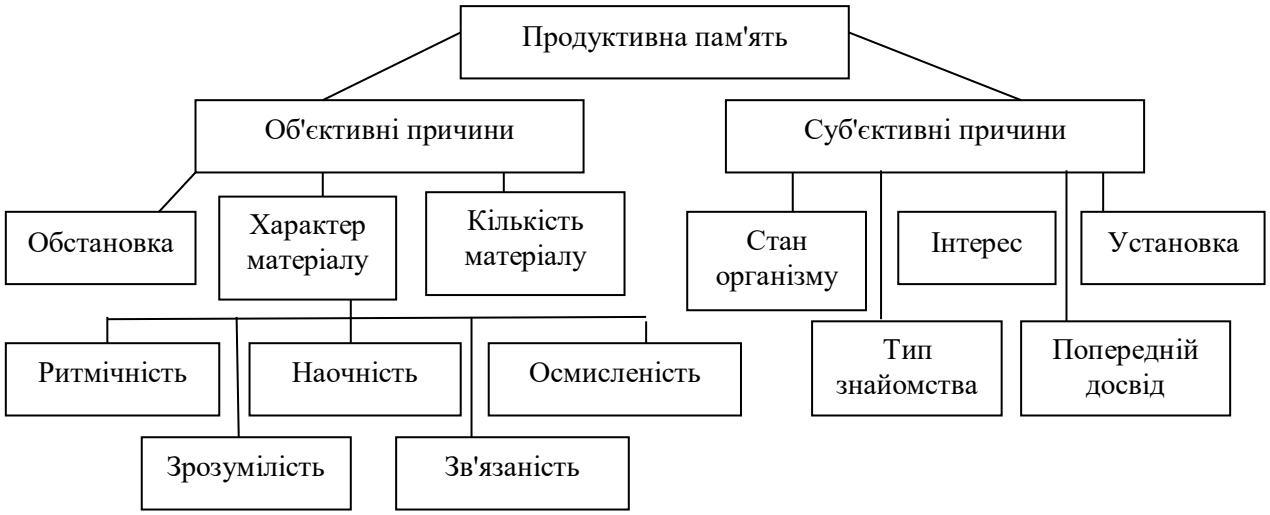

Мал. Причини, що впливають на продуктивну пам'ять.

Кожен черговий лекційний матеріал компонується викладачем навколо головної ідеї («опорної бази»). До чергової лекції обов'язково готуються наочні посібники попередніх лекцій.

Матеріал з лекцій компонується так, щоб на кожну тему або її велику частину (дозу) припадала лише одна лекція - без її продовження на наступній - з логічним її завершенням.

Безконфліктність у процесі застосування методу досягається, по-перше, абсолютною гласністю (оцінки усім учасникам відразу ж оголошуються); по-друге, обов'язковістю невиставлення «двійок» - замість них проти прізвища в журналі ставиться крапка, яку можна виправити на будь-яку оцінку при повторній спробі відзвітувати за пройдений матеріал.

Застосування цього методу показує, що в лекційній аудиторії майже не буває студента, який не знав відповіді хоча б на одне досліджуване питання, тобто, з'ясовується наявність мінімуму засвоєних знань з кожного питання.

Під час підготовки до виступу, слід пам'ятати, що для кращого сприйняття слухачами викладу необхідно дотримуватися таких вимог до тексту виступу:

- середня довжина пропозиції не повинна бути більше 17 слів;
- має бути різноманітність в пропозиціях, починати їх треба по-різному;
- слід скорочувати слова, які Вам не потрібні;
- в одному реченні повинна полягати тільки одна думка;
- цілком розгорнуту думку укладіть в параграф;
- вживайте прості слова;
- вживайте слова-зв'язки, щоб слова «текли» легко;
- використовуйте скорочення;
- «Говорите» на папері як людина з людиною;
- уникайте дієприкметників і дієприслівників:
- користуйтеся вільним простором і коротким параграфом;

- використовуйте графічні засоби;
- пишіть на 1 стороні аркуша;
- перегляньте кілька разів текст і скоротіть його.

Необхідність ведення суперечок, дискусій виникає внаслідок незгоди в оцінках і думках на тему чи інших питань. Учасники ділового спору прагнуть спростувати те, що вважають помилковим, і обґрунтувати правильність своєї думки. Основу дискусії становить логічна операція спростування - встановлення хибності або необґрунтованості положення, висунутого в якості тези.

Завдання для самоконтролю

1. Визначте три основні стилі лекційного викладання.
2. Сформулюйте 6 вимог до оратора.
3. Назвіть складові педагогічної культури.
4. Дайте характеристику комунікативної культури викладача.
5. Назвіть вимоги до тексту виступу.

САМОСТІЙНА РОБОТА
З КУРСУ «ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ»

№ п/п	Назва роботи
1.	Написання реферату на обрану тему з курсу «Педагогіка вищої школи».
2.	Творча робота «Модель закладу вищої освіти майбутнього»
3.	Самостійна робота «Роль та значення педагогіки вищої школи»
4.	Творча відповідь «Монолог та діалог у навчальному процесі вищої школи»
5.	Подання 15-хвилинної презентації лекції та читання за нею лекції

ТЕМИ ДЛЯ НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ

1. Закон України Про освіту. Чинники його розвитку.
2. Сучасна державна політика освіти, її пріоритетні принципи.
3. Освітні заклади, їх типи.
4. Форми освіти, їх характеристика.
5. Органи управління освітою.
6. Самовиховання у структурі процесу формування особистості лектора.
7. Педагогічна праця як форма взаємодії людей.
8. Педагогічні здібності і педагогічна майстерність викладача вищої школи.
9. Соціально-психологічні умови становлення викладача вищої школи.
10. Професійно-педагогічна культура викладача вищої школи.
11. Порівняльний аналіз функцій вищої школи.
12. Права і обов’язки викладача вищої школи.
13. Історія становлення вищої школи в Україні.
14. Специфіка вищої школи.
15. Сучасна парадигма освіти.
16. Основні орієнтири у викладацькій діяльності для викладачів вищої школи.
17. Сучасні тенденції реформування вищої освіти.
18. Аналіз методів контролю у вищому закладі.
19. Виховна робота у вищій школі.
20. Мета національного виховання.
21. Психологічні особливості юнацького віку.
22. Специфіка студентів як соціальної групи.
23. Адаптація студентства до закладу вищої освіти.
24. Роль і значення культури освітян у становленні демократичної держави.
25. Психологічна культура педагогічної діяльності.
26. Структура педагогічної системи освіти.
27. Вища школа як педагогічна система.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. тез доп. IX Всеукр. наук.-метод. конф., 18–19 листоп. 2010 р., Київ: у 2-х ч. / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – 2 ч.

2. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник/ С. Вітвицька,; М-во освіти і науки України, Житомирський державний пед. ун-т ім. Івана Франка . - К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 314 с.

3. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія [Текст] : навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко. - Дніпропетровськ : Акцент, 2014. - 416 с.

4. Гура О. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навчальний посібник/ О. Гура,; М-во освіти і науки України. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 223 с.

5. Ельбрехт О. М. Науково-практичні основи вищої освіти [Текст] : монографія / О. М. Ельбрехт. - К. : Фенікс, 2008. - 295 с.

6. Журавська Н. С. Методика навчання та виховання у закладах вищої освітикраїн Європейського Союзу та України: порівняльний аспект [Текст] : монографія / Н. С. Журавська. - Київ ; Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2015. - 607 с.

7. Закон України “Про вищу освіту” від 1.07. 2014 р. № 1556-VII.

8. Закон України “Про вищу освіту” від 5.09. 2017 р. № 2145-VIII.

9. Кондрашова Л. В. Педагогика высшей школы: проблемы, поиски, решения [Текст] : [моногр. очерк] / Л. В. Кондрашова ; Черкас. нац. ун-т им. Богдана Хмельницкого. - Кривой Рог : ЧНУ им. Богдана Хмельницкого, 2014. - 393 с.

10. Кондрашова Л.В. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навчальний посібник / Л.В.Кондрашова, О.А. Пермяков, Н.І. Зеленкова, Г.Ю. Лаврешина. – К. : Знання, 2006. – 252 с.

11. Кудря М. М. Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кудря Микола Миколайович ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. - Житомир, 2012. - 20 с.

12. Кудря М. М. Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кудря Микола Миколайович ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. - К., 2012. - 220с.

13. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник/ А.Кузьмінський,. - К.: Знання, 2005. - 485 с.

14. Левківський К.М. Навчальна книга. Рекомендації до написання: посіб. для наук.-пед. працівників / К.М. Левківський, В.О. Салов ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2002. – 58 с.

15. Левківський К.М. Навчальна книга. Рекомендації до написання [Електронний ресурс] : посіб. для наук.-пед. працівників / К.М. Левківський, В.О. Салов. – Версія 2.0. – Електрон. текст. дані. – Д. : НГУ, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-R). – Систем. вимоги: Pentium-II/300 ; 64Mb RAM ; Microsoft Windows XP ; 60 Mb вільного дискового простору ; NET Framework 2.0. – Назва з етикетки диска.

16. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник/ Ред. В. І. Лозова. - Харків: Освіта. Виховання. Спорт, 2006. - 495 с.

17. Науково-освітній потенціал нації : погляд у XXI століття. У 2-х кн. Кн. 1. Пріоритет інтелекту / М-во освіти і науки України. – К. : Навч. книга, 2003. – 639 с.

або

18. Пріоритет інтелекту / М-во освіти і науки України. – К. : Навч. книга, 2003. – 639 с. – (Науково-освітній потенціал нації : погляд у XXI століття : у 2-х кн. / М-во освіти і науки України ; кн. 1).

19. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О.Г. Осауленко. – К. : CD-вид-во Інфодиск, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор., 12 см. – (Всеукр. перепис населення, 2001). – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з етикетки диска.

20. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / В.Л.Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

21. Пахотин К. К. Высшая школа - некоторые избранные проблемы [Текст] : [монография] / К. К. Пахотин. - Умань : Візаві, 2007. - 269 с.

22. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова. – К. : Знання, 2005. – 399 с.

23. Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти [Текст] : навч. посіб. з дисципліни "Основи педагогіки вищої школи" / О. Г. Романовський [та ін.] ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". - Харків : НТУ "ХПІ", 2014. - 259 с.

24. Примірне положення про студентське самоврядування у закладах вищої освітиУкраїни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3141/. – Назва з екрану.

25. Приходько В. В. Стратегія реформи національної вищої школи : монографія / Приходько В. В. – Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. – 460 с.

26. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навчальний посібник / за ред. М.В.Артюшиної, О.М.Котикової, Г.М.Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.

27. Розин С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека / С. И. Розин. - СПб. : Речь, 2006. - 365 с.

28. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний

ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О.Г. Осауленко. – К. : CD-вид-во Інфодиск, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор., 12 см. – (Всеукр. перепис населення, 2001). – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з етикетки диска.

29. Салов В. О. Основи педагогіки вищої школи : навч. посібник / Салов В. О. – Дніпропетровськ : Національна гірнича академія України. – 2003. – 183 с.

30. Слєпкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник для магістрантів вищих навчальних закладів/ З. Слєпкань,; Ред. Л. О. Біда. - К.: Вища школа, 2005. - 238 с.

31. Соціально-економічні парадигми сучасного гуманізму / [М.В. Чечетов та ін.]. – К. : Корпорація, 2007. – 283 с. – Бібліогр.: с. 280–282.

32. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М.М.Фіцула. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

33. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів закладів вищої освіти засобами інформаційних технологій [Текст]: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Хачумян Тетяна Іванівна; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. - Х., 2005. - 20 с.

34. Черняк С. Г. Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / Сергій Черняк, Олександр Рябуха. - К. : Академперіодика, 2012. - 230 с.